PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

85/3

PROPAGANDISTA

AZ MSZMP KB
AGITÁCIÓS
ÉS PROPAGANDA
OSZTÁLYÁNAK
FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő:
BENCZÚR ZSUZSA

IX. évfolyam, 3. szám
1985. április

Szerkesztő bizottság:

BARTHA LAJOS
BOROS SÁNDOR
CSOMA GYULA
EKLER GYÖRGY
HALAY TIBOR
KAHULITS LÁSZLÓ
KURUCZ ISTVÁN
NONN GYÖRGY
PÉTER JÁNOS
TÓTH ISTVÁN
UNGOR TIBOR
VASS HENRIK
elnök

A szerkesztőség tagjai:

FÁCZÁNYI ÖDÖN
KOVÁCS DÉNES
LOVASSY TAMÁS
TUNKLI LÁSZLÓ

Szerkesztőség:
Budapest, Széchenyi rakpart 19.
1387
Telefon: 111-400, 317-379

Megjelenik
évente nyolc alkalommal

Kiadja és terjeszti
a Kossuth Könyvkiadó
ISSN 0133-9443

85.2555 20-03 – Zrínyi Nyomda
Felelős vezető:
Vágó Sándorné vezérigazgató

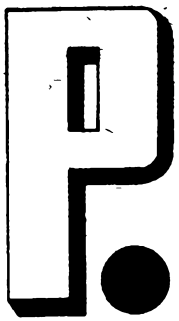

PROPAGANDISTA

1985/3

PROPAGANDISTA

Tartalom

A szövetségi politika új feladatairól
A szerkesztőségi kerekasztal-beszélgetés résztvevői: *Huszár István, Kovács Jenő, Krasznai Lajos, Postás Sándor* és *Pintér Dezső* [5]
Kongresszusi küldöttek a propagandamunkáról *Horváth Kálmán, Maros Dénes, Sáfrán István* [18]
Országos elméleti tanácskozás a nyolcvanas évek kapitalizmusáról (Kaposvár, 1985. február 6—7.) — *Papp Gábor* [29]
Knopp András: Pályakép Lukács Györgyről. I. rész [56]
Csiba Tibor: Az országgyűlési képviselői és a tanácstagi választások új vonásai [83]

NÉGY ÉVTIZED

Sipos Péter: A Szovjetunió szerepe a második világháborúban [93]
Bánfalviné Kerti Mária: Munkásakadémiák Budapesten. 1945—1948 [106]

NEMZETKÖZI ÉLET

Thürmer Gyula: Harmincéves a Varsói Szerződés [116]

FÓRUM

A korszerű propagandáról — Interjú Hoós Jánossal [129]
Miklós Imre: Gazdasági és belpolitikai propaganda Borsod megyében [133]
Vass János: A propaganda felelőssége [141]
Wolford Sándor: Az idegenforgalom hatása a fiatalokra [146]

JEGYZET

Balogh Ernő: „A Szép: igaz..." — A realizmusról [153]

MÓDSZER

Lovászi József: A retorikai képzésről [163]
Szabados Lajos: Az oktatási módszerek fejlesztése [174]

TESTVÉRLAPJAINK

Politicseszka Proszveta [179]
Ideologia i Polityika — *Stokesné Kalmár Annamária* [180]

PORTRÉK

Bemutatjuk Réz Miklósnét és *Borbély Jánost* — *Farkas P. József* [183]

E számunk képanyagát szép épületeinkről Pataky Szabolcs, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium főmérnöke állította össze.

A SZÖVETSÉGI POLITIKA ÚJ FELADATAIRÓL

Aligha van a szocialista építésnek olyan területe, ahol közös programunk kidolgozásában és végrehajtásában ne kapna fontos – a legtöbbször meghatározó – szerepet az MSZMP szövetségi politikája. A XIII. kongresszus előkészítése során az eszmecserék, viták elmélyülten foglalkoztak azzal, hogy jelen körülményeink között miként kell értelmeznünk a szövetségi politikát. Erről szól kerekasztal-beszélgetésünk, amelynek résztvevői: HUSZÁR ISTVÁN, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének főigazgatója, KOVÁCS JENŐ, az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának helyettes vezetője, KRASZNAI LAJOS, az MSZMP Pest megyei Bizottságának első titkára és POSTÁS SÁNDOR, az MSZMP Debrecen Városi Bizottságának első titkára. Szerkesztőségünket PINTÉR DEZSŐ képviselte.

— Gondolom, az lehet beszélgetésünk kiinduló pontja, hogy a szövetségi politika célja társadalmunk különböző osztályainak, rétegeinek, csoportjainak — lényegében egész népünknek — az összefogása a szocialista haza építése érdekében. Korábban egyszerűbb volt a képlet. Megítélésük szerint mi változott azzal, hogy társadalmunk rétegződésében új vonások alakultak ki? A statisztikák a képzettségről, a foglalkozásról, a lakóhelyről már más képet mutatnak, mint akár 8—10 esztendővel ezelőtt.

Huszár István: Nem árt elöljáróban leszögezni bizonyos kiinduló tételeket. Lassan három évtizedre tehető az az időszak, amelyről teljes objektivitással mondhatjuk, hogy a párt jól bevált szövetségi politikája keretében a társadalmi fejlődés legfontosabb kérdéseiben a nemzet tettre kész erőivel egyetértésben tudott cselekedni, s lényegében folyamatosan gyarapítani, szélesíteni volt képes társadalmi bázisát, a társadalmi haladás szolgálatába állítható emberi erőforrásokat. Ez a két szóból álló fontos politikai fogalom — *szövetségi politika* — értelméhez közelebb juthatunk, ha a szórendet sajátosan megfordítjuk: *politikai szövetség*. S ebből bizony sok minden következik. Mindenesetre, ha a társadalom osztályokra tagolt, az egyben sajátos osztályszövetséget is jelent. Nem utólagos helyeslésése tehát korábbi tételünknek annak kimondása, hogy a szocialista építés első — persze eléggé hosszú történelmi — szakaszában a *hatalom alapja az alapvető dolgozó osztályok szövetsége, a munkás-paraszt szövetség*. Persze akkor is mondtuk, hogy ez egy különös szövetség, hiszen végleges célja önmaga megszüntetése.

Nos, ha a szocialista fejlődés sikereként — hogy miként, ezt itt aligha lehetne leírni — tartós tendencia lett az osztályok közeledése, ha megszűnőben vannak az egykori osztály eredetű és osztályjellegű társadalmi különbségek, ha fellazulnak az úgynevezett osztályintegrációk, ha társadalmunk a szó teljes értelmében nyitott, ha a társadalom belső mozgása — a mobilitás — osztályelkülönültségek miatt nem korlátozott — *újra kell gondolnunk a szövetségi politika társadalmi bázisát is*. Az osztálytársadalmi különbségek csökkenésének folyamatában más eredetű és más jellegű egyenlőtlenségek lépnek előtérbe; jövedelmi, életmódbeli, kulturális, lakás-lakóterületi, a munkamegosztásban elfoglalt hely, szakmai, érdek érvényesítési stb. Előnyös és hátrányos élethelyzetek egész serege definiálható, ahol az egyik ismérv szerinti előnyt esetleg kompenzálja egy másik hátrány, s viszont, vagy netán egyik előnyhöz vagy hátrányhoz hozzáadódhatnak más típusú hátrányok vagy előnyök.

S ezek esetleg nem is függetlenek az egykori osztályszerkezettől. Vagyis egy sok dimenziós társadalmi szerkezet alakul ki. Sokféleképp rétegezett társadalomban élünk, s így minden dolgozó réteggel egyetértésre kell jutnunk nemzeti, társadalmi céljaink tevőleges támogatása tekintetében. Így kap tehát a mai társadalmi szerkezet nagyobb hangsúlyt a szövetségi politikában.

Kovács Jenő: Pártunk szövetségi politikájának történelmi fejlődése azt mutatja, hogy a *kezdetektől együtt hatnak az állandó és változó elemek.* A „képletben" mindig voltak változások. A cél azonban eltérő érdekekkel is rendelkező társadalmi osztályok, rétegek, csoportok összefogása volt a szocialista célok jegyében. Szövetségi politikánk *tartalma* immár több évtizede *a szocializmus építése, a szocialista viszonyok, vonások erősítése. Az alapelveket, a szövetség jellegét és céljait változatlanul érvényesnek tartom.* Kétségtelen, hogy változik a társadalmi osztályok és rétegek számbeli súlya, aránya a népességen belül. Történelmi mércével mérve közelednek egymáshoz, de ezzel párhuzamosan olyan érdekek is jelentkeznek — nem egyszer erősödnek —, amelyek átlépik a társadalmi osztály- és réteghatárokat. Ezzel *új feladatok* épülnek be a szövetségi politika gyakorlati végrehajtásának folyamatába. Ezért tovább kell haladnunk a kisebb társadalmi csoportok helyzetének, igényeinek, érdekeinek pontosabb feltárásában, képviseletük jobb megszervezésében, különböző nézetek s érdekek szembesítésének és egyeztetésének működőképes rendszerét is biztosítva.

Krasznai Lajos: Társadalmi fejlődésünk jelenlegi szakaszában ténylegesen felerősödtek *az ideológiai viták* a fejlődés különböző kérdéseiről. A viták egyik csomópontja *a társadalom osztály- és rétegszerkezetének módosulása, változása körül alakult ki.* Azokkal a véleményekkel értek egyet, amelyek szerint társadalmunk osztály- és rétegstruktúrájában alapvető, meghatározó jelentőségűek a fennálló tulajdonviszonyok. Az osztályismérvek szerinti

szociális struktúra *két alapvető osztálya változatlanul a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság.* Ennek nem mond ellent az a tény, hogy egyre növekvő szerepet játszanak a munkamegosztási viszonyok alapján kialakult különbségek. Pest megyében jól érzékelhető, számtalan példával alátámasztható, hogy a munkásosztályhoz és a szövetkezeti parasztsághoz tartozók milyen belső átrétegződéseken mentek keresztül az elmúlt évtizedekben. Különösen szembetűnő, hogy a mezőgazdasági termelőerők fejlődésével összefüggésben a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság közötti *különbségek erősen csökkentek.* A közeledés irányába hat — országos és megyei viszonylatban is — a falu és a város közötti különbségek fokozatos mérséklődése is. Pest megyei sajátosság, hogy ma már alig található úgynevezett homogén paraszti település. A falu szociális összetétele jelentősen átalakult, a községek, de különösen az agglomerációs települések lakóinak ma már csak kisebb hányadát foglalkoztatja a mezőgazdaság. A szellemi dolgozók rétege és a termelő osztályok közötti különbség is egyre csökkenő. A termelőmunkában nő az intellektuális feladatok részaránya, *fokozódik a szellemi erőkifejtés szerepe.*

Mindezek mellett azonban fel kell figyelni más jelenségekre is. A társadalmi-gazdasági változások erőteljesen hatnak társadalmunk rétegeződésére, fokozódik az egyes *osztályokon és rétegeken belüli differenciálódás,* amely itt-ott nemkívánatos tendenciákat és jelenségeket is erősít. Az új rétegek alakulása szempontjából nőtt a jelentősége a jövedelemképződésnek. Egyes jelzések szerint a produktív területek számottevő részében is tapasztalható jelenség, hogy csökkent a főmunkahelyen szerzett jövedelem szerepe, s ez a keresetszabályozás folytán remélhetőleg változik. Minden rétegben, minden struktúrában kialakulóban van a nagyon alacsony és a magas jövedelemmel rendelkezők csoportja, amely sok esetben nem kötődik eléggé a valós teljesítményekhez. Számos tekintetben a szellemi munka erőteljes leértékelődése is a nemkívánatos jelenségek közé sorolható. A szö-

vetségi politika megfelelő alakítása szempontjából tehát egyre nagyobb problémát jelent a hátrányos és előnyös helyzetek halmozódása. A megye egészében nőtt a hátrányos helyzetűek aránya. Fokozódtak a nyugdíjasok, a nagycsaládosok, a pályakezdő fiatalok nehézségei. Mivel részarányuk Pest megyében az országosnál magasabb, sorsuk, helyzetük javítása fokozottabb erőfeszítéseket igényel.

— Az életszínvonalban, a műveltségben, az életmódban jelentős különbségek vannak társadalmunkban. Ez azt is mutatja, hogy sok eltérő, vagy egymásnak ellentmondó érdek tör a felszínre, vagy várható, hogy a felszínre kerül. Az eredményes szövetségi politikától joggal várhatjuk azt is, hogy megfogalmazza, s az egész társadalom számára érthetővé tegye ezeket az érdekeket. A forradalmi munkásmozgalom története jól példázza, hogy voltak olyan periódusok, amelyekben vitatottá váltak a szövetségi politika normái. Ezek a viták — érthetően — akörül zajlottak, hogy mit kell elsődleges társadalmi érdeknek tekinteni, másrészt módszereket céloztak meg. Hogyan ítélik meg; mennyire kell a szövetségi politikának aktuálpolitikai, ezen belül például gazdasági célokat fölvállalnia? Még világosabban: rövid távú vagy hosszú távú célokat kövessen-e az érdekintegráló tevékenység?

Postás Sándor: A mi politikai gyakorlatunk tapasztalataira építve úgy vélem, hogy az első és második kérdés egymással szorosan összefüggő problémakört érint. A munkáspártok számára a szövetségi politika *elengedhetetlen követelmény* a hatalom megragadásáig és annak gyakorlása során is. Ezt a marxizmus klasszikusai alapján akkor is érvényesnek kell tekinteni, ha helytelen értelmezésük miatt voltak olyan időszakok, amikor szűken, egyoldalúan értelmezték a proletár érdekeket, s háttérbe szorultak a szövetségi politika követelményei. Mindennek talán a legfontosabb, máig szóló tanulsága, hogy *a munkásérdekek széles, perspek-*

tivikus értelmezése és érvényesítése a követendő irányvonal. A társadalomismeret teljes hiányára utal az olyan fajta felvetés, hogy miután érdekviszonyaink dominánsan szocialista jellegűek, csökkenhetne a szövetségi politika jelentősége. A párt politikai irányvonalának folytatására és továbbfejlesztésére irányuló igény a szövetségi politikára is vonatkozik. Szocialista építőmunkánk eredményeként új típusú *érdektagoltság* és a már korábban felismert *érdekek formaváltozása* megy végbe. Ebben számos tényező játszik szerepet. Úgy vélem, mind ez ideig ezeknek jórészt csak a felszíni kezeléséig jutottunk el. Különösen a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, a műveltség, a településkultúra kérdései várnak autentikus válaszokat nemcsak országos, hanem helyileg is érvényes tartalommal. Az egyetlen igazi kohézió a szocialista és nemzeti egység: de mivel a lassúbb fejlődés ellenére sem statikus képlet a társadalmi struktúra, ezt *az egységet* — szövetségpolitikai eszközökkel — *folyamatosan meg kell teremteni.* A szövetségi politika fontosságát, az egységtudat ápolását szorgalmazza az a körülmény is, hogy a társadalmi demokratizmus lehetőségeinek bővülése a tagoltság tényét és tudatát is felszínre hozza, illetve erősíti. Úgy vélem, a szövetségi politika fontos feladata az alkotó értelmiség, a vallásos világnézetű emberek, az ifjúság megnyerése. Elsősorban a *tudatformálás* módszerével, mert dominánsan szemléleti problémákról van szó, s nem érdekkülönbségekről.

Kovács Jenő: Tartós és szilárd szövetség, nemzeti egység csak *megfelelő társadalmi program talaján jöhet létre.* Egy ilyen program elsősorban perspektivikus kérdéseket ölel fel. Egyetértést teremteni ezekben a kérdésekben — ez alapvető jelentőségű. Távlati céljainkhoz azonban napi küzdelmeinkkel, a mindig éppen időszerű feladatok megoldásával jutunk el. Ezért a célok mellett *az elérésükhöz vezető út kérdésében* is a lehető legszélesebb egyetértésre kell törekednünk. A politika természetétől is idegen lenne erről lemondani. Az ésszerű szövetségi politika persze nem tűzheti ki célul a teljes

egyetértés megteremtését minden egyes társadalmi, gazdasági intézkedés esetén, de arra sem rendezkedhet be, hogy csak a távlati elképzelések terén igyekezzen egységet teremteni. Meg szeretném jegyezni, hogy a tapasztalatok szerint *az MSZMP politikája és gyakorlata kerülte mindkét véglelet.*

Krasznai Lajos: A szövetségi politika kulcskérdése *a rövid és a hosszú távú érdekek megfelelő összhangjának megteremtése.* Úttévesztés lenne e kettőt elválasztani és megfelelő összhang nélkül kezelni. Társadalmunk érdekviszonyai objektíve létezőek, tehát nem kezelhetők úgy, mint amelyeket például az irányítás kénye-kedve szerint alakíthat. Az objektíve létező érdekek feltárása, integrálása, érvényesítése vagy éppen ütköztetése fontos politikai feladat. A már említett differenciálódási folyamat során kialakuló különbségek, a differenciáló tényezők társadalmi hatásainak a közérdek alapján való tudatos szabályozása (például a jövedelemkülönbségek alakítása, a társadalmi esélyegyenlőtlenségek mérséklése) a szocialista nemzeti egység megőrzésének egyik fontos eleme. A szövetségi politika egyik legfőbb feladata: a részérdekek ellentéteinek az össztársadalmi érdekeknek mindinkább megfelelő irányba mutató feloldása és megoldása.

Huszár István: Itt a válasz nagyon rövid is lehet! Valóban a politika az érdekegyeztetés, *az érdekintegrálás tudománya és gyakorlata* és az érdekviszonyok is sokféleképp tagoltak. Még ez az önmagában helyes és nagyon lényeges felfogás is, amely megkülönbözteti az egyéni, a csoport- és a társadalmi érdekeket, nagyon leegyszerűsített. De: hogy érdekeket tudjak — valamilyen cél szolgálatában — integrálni, mindenekelőtt ismernem kell ezeket. vagyis meg kell azokat fogalmazni, s így képviselni is. Ez a kérdés egyik fele. A másik a rövid és hosszú távú érdek problémája. Élő probléma, különösen a mai feszültségekkel, napi súlyos gondokkal terhes világunkban. Egy napokban hallott és szellemes megállapítással *a sürgősségi és fontossági*

sorrend gyakran keresztezi egymást, s mindig a sürgős győz. Vagyis: nem tudjuk még jól ötvözni napi tennivalóinkat távlati, társadalmi céljainkkal. Pedig meggyőződésem, hogy minden felelős politikai állásfoglalás, még ha az feszültségfeloldó is — *jövőre orientált.* Ingatag világunkban sikeresen az tud manőverezni, akinek végiggondolt távlati stratégiája van. Ilyen értelemben tehát a szövetségi politika céljainak tengelyében mindig távlatos meggondolásoknak kell állniuk.

— A politikai, társadalmi élet továbbfejlesztésének egyik fontos tényezője a végrehajtó hatalom — nem formális — ellenőrzése. Erre sok a garancia, s ha a szélesedő szocialista demokráciáról szólunk, nyilvánvalóan erről az — államéletben, munkahelyen, társadalmi szervezetekben, mozgalmakban, lakóhelyi közösségekben egyaránt megnyilvánuló — ellenőrző szerepkörről is szólunk. Milyen módon fejleszthető ez tovább a szövetségi politika által támasztott követelmények alapján?

Huszár István: A kérdést bevezető fejtegetés nagyon lényeges, egyet tudok vele érteni. Egy kiegészítés mégis célszerű lenne, s ez már az előbbiekből is következik. Azt kell elérnünk, ne feledjük: politikai szövetségről van szó, távlati célok szolgálatában — hogy *a közügyek valóban a köz ügyeivé váljanak.* Hogy a közösségek érezzék magukat kompetenseknek az ország, a „helyi társadalom", a munkahely dolgaiban, de úgy is, hogy a célokat is formálják, alakítják. Tehát úgy tölt be „ellenőrző" szerepet, hogy célokat is megfogalmaz önmaga s a nagyobb közösség számára is.

Postás Sándor: Politikai intézményrendszerünk szerkezete, törvényileg deklarált működési elvei *magukban hordozzák a demokratikus kontroll lehetőségét.* A megvalósulásnak két feszültségpontját kell aktuálisnak tekintenünk: az egyik, hogy a helyes, széles körű támogatásban részesülő elvekre egymástól — számottevően — eltérő gyakorlat

épülhet fel. A „parancsnoki hidakon" állók kötelessége, hogy *elvszerűen, céltudatosan segítsék az intézményrendszer működését,* rendszerünk lesz egészségesebb tőle. Nehéz, munkaigényes és állandó közellenőrzést igénylő feladat ez. A másik, hogy az össznépivé váló ellenőrzés tapasztalata, „végterméke" beépül-e és miként az újabb döntések előkészítésének folyamatába. Működési területünkön a hasznosulási mechanizmus kialakításának csak a kezdetén tartunk; a gyorsabb előrehaladást nehezíti, hogy a feltételek egy része helyi hatáskörben nem biztosítható.

Kovács Jenő: Az MSZMP szövetségi politikájának egyik sarkköve az a megállapítás, hogy a szocializmus *az egész nép műveként* jön létre. A mi politikai rendszerünkben alapvető, hogy továbbra is következetesen érvényesüljön a párt vezető szerepe és *a párt legyen a legfontosabb eszköz az ország sorsát befolyásoló kezdeményezések elindítására, kialakítására, a végrehajtás ellenőrzésére.* A szocialista demokrácia fejlődéséhez elengedhetetlen az is, hogy a *társadalmi, politikai mozgalmak,* szervezetek önálló, sajátos szerepüket, funkciójukat és felelősségüket érvényesítsék. A tapasztalatok azt mutatják, hogy hiba az egyes politikai és társadalmi szervezetek, mozgalmak tevékenységét leszűkíteni a végrehajtás, vagy az agitáció és a mozgósítás feladataira. Pótolhatatlan a szerepe az állami szervek belső ellenőrzési rendszerének és a népi ellenőrzés intézményének. Fontos az is, hogy szorosabbá tegyük *a választók és a választottak kapcsolatait,* érdemibbé a beszámolási kötelezettséget, s szükséges esetben gyakoroljuk a visszahívás jogát. Hasznos szerepet játszanak társadalmi életünkben azok az egyesületek, állampolgári csoportok is, amelyek — mint például a városvédő egyletek, környezetvédelmi csoportok, a fogyasztók tanácsai — egy-egy ügyre, közvéleményünket is foglalkoztató kérdésre összpontosítják figyelmüket. Meg szeretnék azonban jegyezni valamit: hamisnak és használhatatlannak tartom azt a nemegyszer tapasztalt megközelítést, miszerint a kormány, a végrehajtó szer-

vek feladata intézkedni, mindenki másé pedig ellenőrizni. A társadalmi munkamegosztás, és a felelősségi viszonyok ilyen végletes értelmezése nem szolgálja a szocialista demokrácia fejlődését.

Krasznai Lajos: A szigorodó feltételek között minden területen — az államéletben, a munkahelyeken, a társadalmi szervezetekben, a lakóhelyi közösségekben — a szocialista demokrácia szélesítésére van szükség. Bár a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének fontos eleme az „ellenőrző szerepkör", a társadalmi ellenőrzés fokozása. Az alapkérdés azonban véleményem szerint az, hogy miként tudunk minél szélesebb tömegeket aktivizálni, bevonni *az országos és a helyi politika alakításába, formálásába.* Meg tudjuk-e teremteni *a véleménynyilvánítás, az érdekérvényesítés feltételeit, lehetőségeit.* Mennyire vesszük figyelembe a különböző érdekeket és nézeteket, mennyire vagyunk képesek azokat egyeztetni, minősíteni. Mindez az ellenőrző szerep érdemi (nem formális) betöltésének alapvető feltétele. Egy lakóhelyi közösség például igazán akkor érdekelt a községpolitikai feladatok végrehajtásának ellenőrzésében, ha előzetesen bevonták annak kidolgozásába. Egy üzemi kollektíva ugyancsak akkor érzi az ellenőrzés jelentőségét, ha részese volt a vállalati stratégia kidolgozásának. Ezért is van nagy szerepe *a vállalatirányítás új rendszerének,* amely biztosítja a dolgozók érdemi részvételét az alapvető célok és feladatok kialakításában.

— Mi az Önök „prognózisa", a következő években a szövetségi politika milyen területeken támogathatja a leginkább a nemzeti egység megtartását, további erősítését?

Postás Sándor: A szövetségi politika *megújuló képessége,* befogadó képessége politikánk alapjait érinti. A hatalom milyenségével való foglalkozás, a tőle való távolság „méricskélése" nem visz előre. Mi helyileg arra törekszünk, hogy a város értelmisége még teljesebben legyen tudatában annak, hogy

„pozíció nélkül is" pozícióban van, s ez nagy felelősséggel jár. Felelősséggel a nép (a város), a szocialista társadalom, a munkáshatalom iránt. Ezt a hármat nem lehet szétválasztani. Az erre irányuló elmélkedések történelmietlenek és azoknak is ártanak, akikre hivatkozva megfogalmazódnak.

Krasznai Lajos: A kérdést nem úgy tenném fel, hogy a szövetségi politika milyen területeken támogathatja leginkább a nemzeti egység megtartását, további erősítését, hanem inkább arra helyezném a hangsúlyt, hogy milyen kérdésekre, illetve mely rétegekre irányuljon nagyobb figyelem! *A szövetségi politika és annak tartalma, a nemzeti egység ugyanis a politika egészében valósul meg.* Az emberekre, a szövetségre, az egységre a politika egésze hat. Melyek azok a rétegek, amelyek megkülönböztetett odafigyelést, gondoskodást igényelnek? A hangsúlyt az *ifjúságra,* a fiatalok szocialista szellemű nevelésének erősítésére, önálló életre való felkészítésük segítésére, felelősségérzetük fejlesztésére; az *idős korúak,* különösen az alacsony jövedelmű nyugdíjasok helyzetének javítására, valamint a több tekintetben hátrányos helyzetű családok segítésére kell helyezni. Mely kérdések kapnak kiemelt figyelmet? *A gazdasági építőmunka, az életszínvonal, az ideológiai munka* kérdései. S ezeket a kérdéseket a társadalompolitika egészében kell vizsgálni, hiszen a társadalompolitika egészében valósul meg, szilárdul, fejlődik tovább a szövetség, a nemzeti egység.

— *A szövetségi politika előtt álló feladatok teljesítése elképzelhetetlen a jelenleginél fejlettebb politikai vitakultúra nélkül. Nem tudom, elfogadják-e azt a véleményt, hogy e tekintetben a propagandamunkára vár a legtöbb feladat. Mi a véleményük, milyen módszereket kell alkalmazni?*

Postás Sándor: A szövetség milyensége a partnerek korrektségén is múlik. Próbaköve ennek is a *gyakorlat,* az a terhelési és feszültségpróba, ame-

lyeket életünk hétköznapjaiban átélünk. *Nem elég ehhez csak egy „felülről vezényelt" propagandára várni.* A helyi, öntevékeny eszmecserét semmi mással nem lehet pótolni. Lenin írta, hogy „Vita, polémia nélkül, a vélemények harca nélkül semmiféle mozgalom, így a munkásmozgalom sem lehetséges". Ez a gondolat napjainkra, a szocializmus építésének teljes időszakára érvényes. Érvényesnek érzem azt a lenini felismerést is, hogy „a vitáknak szitkozódássá és marakodássá való elfajulása ellen" mindig kíméletlen harcot kell folytatni. Úgy vélem, még mindig nem tanultunk meg igazán vitatkozni, azaz valóban *nem elég fejlett politikai vitakultúránk.* Egészen bizonyos, hogy a vitakultúra fejlesztésében a *propaganda* sokat tehet, elsősorban az elméleti ismeretek terjesztésével, elmélyítésével és a példamutatással. Ennélfogva a propagandista magatartásának, felkészültségének (műveltségének), agitatív készségének stb., egyáltalán: a propaganda különböző formáinak nagy szerepe lehet a vitakultúra formálásában. Ezt a szerepet azonban nem szabad túlbecsülni és semmiképpen sem mondhatom, hogy ez az elsődleges. Sokkal fontosabb ennél az érdekek valós, elemző feltárása, a döntés-előkészítés demokratizmusa, még tágabban: gazdasági, társadalmi, kulturális feladataink eredményes megoldása. A demokratizmus és a vitakultúra fejlesztése megítélésem szerint egymástól elválaszthatatlan, e két dolog egymást feltételezi. A különböző társadalmi érdekek érdemi ütköztetésére ugyanis csak akkor van lehetőség, ha a demokratikus fórumok érdemi módon működnek. Megjegyezném még azt is, hogy a vitakultúra fejlődése nagyobb *türelmet* követel mindenkitől, elsősorban a vezetőktől, a társadalom irányításában vezető szerepet játszó párttól. Mindannyiunknak meg kell tanulni a mienktől eltérő vélemények helyes kezelését.

Krasznai Lajos: A politikai vitakultúra fejlesztésében *jelentős szerepet tölthet és tölt be a propaganda, az agitáció, a döntő szerepet azonban a politikának kell vállalnia.* Fontos feladatnak tartom

a politikai munkában és a propagandában meglevő jelentős tartalékok mozgósítását, a többi között a taggyűlések, a pártoktatási, az agitációs fórumok politizáló légkörének fejlesztését, a párttagok vitakészségének javítását, a kommunisták példamutatását, kiállásuk erősítését. Változásra van szükség az alapszervezetek munkájában, a mozgalmi jelleg erősítésében, a politikai gyakorlat néhány beidegződött reflexének feloldásában. Politizálni, vitatkozni, nézeteket ütköztetni, konfliktusokat megoldani, helyes döntéseket hozni: mindezt *csak a gyakorlatban lehet megtanulni.* Ehhez jelentős segítséget nyújthat — nyújt is — a propaganda, az agitáció. A tömegpolitikai munka új formáit, módszereit bátrabban, szélesebb körben kellene alkalmazni. Pest megyében az elmúlt években jó kezdeményezések születtek. Előtérbe kerültek a különböző rétegek érdeklődésére épülő, eszmecserékkel egybekötött tájékoztatók, előadássorozatok, vitafórumok, politikai klubok. Mindezek segítették párttagságunkat a bonyolultabb viszonyokban való eligazodásban. A politikai kulturáltság szintjének javításában döntőnek tartom, hogy a fő figyelmet az ifjúságra fordítsuk. A fiatalság felkészítésében, politikai nevelésében a felnőtt társadalom, a család. az iskola, a mozgalom, az üzemek felelősségének erősítése szükséges.

KONGRESSZUSI KULDÖTTEK A PROPAGANDAMUNKÁRÓL

Az MSZMP XIII. kongresszusa megkülönböztetett figyelemmel elemezte a társadalom tudati állapotát, politikai műveltségét és meghatározta a marxizmus–leninizmus vezető szerepének erősítésével összefüggő feladatokat.
A propagandamunkáról beszélgettünk kongresszusi küldöttekkel: SZENTIRÁNYI JÓZSEFFEL, az MSZMP Pécs városi Bizottságának első titkárával, OLÁH GYÖRGYNÉVEL, a kiskunhalasi Háziipari Szövetkezet elnökével, SEIDL JÓZSEFFEL, a Kőbányai Sörgyár pártbizottságának titkárával és PAPP GYÖRGYNÉVEL, a budapesti Mező Imre Szakmunkásképző Iskola igazgatóhelyettesével, a VIII. kerület most megválasztott pedagógus pártbizottságának titkárával.

— Talán eltekinthetünk a propaganda helyének és rendszerének meghatározásától — kezdeményezi a beszélgetés ütemének alakítását *Szentirányi József*, az MSZMP Pécs városi Bizottságának első titkára. — Nem új keletű: aki akar, hozzáférhet az információkhoz, az ismeretekhez. A lehetőség mintha még szélesebbnek is tetszenék, mint amennyit az egyén vagy a közösség felelősséggel át tud tekinteni. És ezekből az alkalmanként felszínes ismeretekből, a vélt tudásból, a megalapozottnak sej-

tett információból, vagyis végső soron a *tájékozatlanságból nagyon gyakran téves nézetek születnek.* Ez tétovaságot, bizonytalanságot eredményez, s ezzel mindjárt talaját is veszti az agitáció, a propaganda. Nem nélkülözhetjük tehát munkánkban a folyamatos korrekciót.

— Úgy véli, hogy a marxizmus—leninizmus alapismereteinek terjesztésében vannak még adósságaink, s ez csökkenti a propagandamunka hatékonyságát?

— Mind több jel utal erre. De ezen túl megnőttek az új, napi feladataink is. Ma olyan korban élünk, amikor szinte nincs nap, amely ne fogalmazna meg új kérdést, s bizony gyakorta tapasztalom, hogy miközben elveszünk egy-egy részprobléma megválaszolásában, egyre kevesebb jut figyelmünkből az alapok tisztázására.

— Mondana erre példát is?

— Beszéljünk a *tulajdonviszonyok* egy nagyon sajátos területéről. A tisztességes úton gyarapodó személyi javak biztonságát társadalmunk szavatolja, ez ugye tény. Nincs is gondom mindaddig, amíg a termelőeszközök és berendezések hovatartozása világos és egyértelmű. Mit kezdjünk azonban, mondjuk a közös vállalatokkal? Például kanadai—magyar cégekkel, vagy magyar—svájci közös vállalatokkal? Természetes dolog, hogy fejlődésünk érdekében bevonhatunk idegen tőkét is. De mit kívánunk a propagandistáktól? Mondják ki, hogy ez csak átmenet, vagy hirdessék, hogy korrigálni kell korábbi elképzeléseinket?

— Vélem, idő kell a válaszok megfogalmazásához.

— *Idő és türelem.* Ma sok a kérdés, jóval több, mint amire a klasszikusoktól közvetlen választ kaphatunk. Vigyáznunk kell azonban, nehogy rossz gyakorlatot honosítsunk meg. Manapság úgy tetszik, mintha a gyakorlat és az elmélet közötti elsőbbség kérdése bizonytalan lenne. A gond abból fakad, hogy *azonnali és végérvényes* válaszokat akarunk. Ugyanakkor azonban már a kérdéseinket is nemegyszer pontatlanul fogalmazzuk meg.

Ezek aztán bizonytalanságot és kétséget ébresztenek.

— Itt milyen utat járnak?

— Valljuk és vállaljuk, hogy a konkrét helyzetek elemzése nem a marxizmus tételes hirdetését követeli meg elsősorban, hanem az annak szellemében fogalmazott válaszokat. A dolgozók egy-egy feszítő gondjuk kapcsán nem az elmélet elvont felmutatását kívánják, hanem az okok és az eredők feltárását, a cselekvési program meghatározását, a perspektíva, a kiút megrajzolását. Sokan félnek napjaink ellentmondásaitól még a *mi* köreinkben is. Nem lehet arról hallgatni, hogy miért csökkent az ipari termelés növekedésének az üteme, miért drága a mezőgazdasági termelés, mi szorítja az idős korúakat s mi foglalkoztatja az ifjú felnőtteket. Az nem válasz, amit mostanában olyannyira sokszor hallok, hogy „későn ismertük fel a gondokat". Ez a kijelentés csak *részben* állja meg a helyét. Pedig hát igenis tudnunk kell, hogy ezekre a problémákra csak marxista alapon lehet eredményes, megnyugtató választ adni. Mi több: az ellentmondás — mint a fejlődés hajtóereje — természetes jelenség.

— Meg tudnak felelni a kettős szorításnak: a marxista világnézetű naprakész információ biztosításának és terjesztésének?

— Ez a kötelességünk. Nyilván adósak maradunk, nem is egyszer, de hogy meg tudjuk nyerni szövetségeseinket, s hogy megtartsuk bizalmukat, ahhoz *újra és újra bizonyítanunk kell szilárd és megingathatatlan meggyőződésünket.* Ez nagyon komoly dolog, mert a megbecsülést nemcsak a vitathatatlanul fontos hitelképesség tükrözi, hanem a meggyőződés következetes és példamutató hirdetése is. Ez pedig a tudatosan vállalt világnézet és a világrend biztonságán alapszik.

— Ennek is eszköze a kommunikáció. Építenek ezekre az eszközökre?

— Természetesen. Különösen fontosnak tartjuk a nyomtatásban megjelenő gondolatokat. A leírt, vagyis a visszakereshető, visszalapozható gondolat biztonságot ad. Épp ezért a pártpropaganda sark-

köve, hogy a marxizmus fejléce alatt valóban a marxizmus—leninizmus szellemében fogant gondolatok jelenjenek meg. *Attól nem leszünk dogmatikusak, ha tartjuk magunkat az elveinkhez.*

— Mit tart a propaganda ez idő szerint legnagyobb adósságának?

— Annak tudatosítását, hogy a termelés módja és mikéntje meghatározza az élet módját és mikéntjét.

Információért bizalmat

Oláh Györgyné, a Kiskunhalasi Háziipari Szövetkezet elnöke, a városi pártbizottság tagja, a marxizmus—leninizmus középiskola szeminárium-vezetője.

— Másodévesekkel foglalkozom a tanév minden szerdáján. Az előadásokat két párhuzamos osztálynak szervezzük. A hallgatók a szemináriumokon már két csoportban vesznek részt. Az első és a második évfolyam négy osztályát két hivatásos pedagógus vezeti, ketten viszont gazdasági vezetők vagyunk. Jó és hasznos ez, mi, gazdasági vezetők elsősorban módszereket tanulhatunk a hivatásos oktatóktól, ők pedig általunk kapnak többlet-információt a termelés, a piackutatás, a munkaerőgazdálkodás, a vállalati szabályozórendszer időszerű kérdéseiről.

— A hallgatók létszáma változó. Az első évben még 23—25 fős osztályok számban megfogyatkozva, de tudásban és érdeklődésben megerősödve kerülnek a második évfolyamra. Ismereteiket rendszeresen összevetik napjaink valóságával. *Ellenőrzik önmagukat, környezetüket.* Párt- és kormányhatározatok helyi végrehajtásáról mondanak véleményt, és hazudnék, ha azt állítanám, hogy mindig elismerőt. Kíváncsiságukkal gyakran engem is zavarba hoznak. Előfordul, hogy kérdéseikre ott, azonnal nem tudok válaszolni. Türelmet kérek a következő foglalkozásig. Általában minden szemináriumot a még tisztázatlan témakörök megvitatásával kezdünk.

— A hallgatókat gyakran ugyanaz foglalkoztatja, mint engem. Egy városban élünk: értesüléseink jelentős része közös forrásból származik. Nézzünk egy mindannyiunkat érdeklő, a szemináriumon is felvetődő problémát. Tudjuk, hogy a helyi kötöttárugyár veszteséges, drágán előállított termékei nehezen értékesíthetők. Tudjuk, hogy az üzem a város — és talán a megye — egyik legkorszerűbb gépparkjával rendelkezik, hogy munkát ad többezer lánynak, asszonynak. Ez egy dolog. A másik, hogy mindenki ismeri a maga gazdasági egységét: gyárát, szövetkezetét vagy intézményét. Itt is, ott is 40 órás a munkahét, jár a kedvezményes étkeztetés, és néhanapján a SZOT-üdülés. A gond a fizetések összevetéséből adódik. Ebből kiderül, hogy a deficittel termelő gyár dolgozóinak magasabb az átlagkeresete, mint a hatékonyan gazdálkodó kis egység munkásainak. Szeminárium-vezetőként a város érdekeire hivatkozom: a kötöttárugyár műszaki, szellemi kapacitását őrizni kell, átmenteni a „jobb" időkre. Csakhogy mindezt nehéz megértetni a hatékonyságot hangsúlyozó újságcikkeket többször elolvasó fiatalokkal.

— A másik speciálisan kiskunhalasi lecke: hogyan érzékeltessem itt én, vagy bármelyik előadótársam a munkásság vezető szerepét. A felszabadulást egy nádas, mocsaras, futóhomokos település élte meg a maga irdatlan nagy határával. A szocialista ipar itt igazából két évtizeddel ezelőtt vetette meg a lábát. Ám hozhatott létre a városi tanács előbb hét, később még több ipari üzemet, *a település rangját, tekintélyét hosszú időn át a termelőszövetkezetek, és az állami gazdaság eredményein mérték.* Ezért kell most nekünk, oktatóknak, vitavezetőknek a tantervi előírásoknál is többet foglalkoznunk a hazai és a nemzetközi munkásmozgalom történetével, eredményeivel.

— Propagandistaként nélkülözhetetlennek érzem a hallgatók és az előadók közti *bizalmat.* Ha ez megvan, egyszerű a kapcsolattartás, ha viszont hiányzik, több év munkája is kárba veszhet. Sajnos, néha észlelem a szemekben felvillanó kérdéseket. Ahogy említettem is, nem mindegyikre tu-

dok kielégítő, meggyőző választ adni. Nem számoltam, de ezeknek az eseteknek a száma talán nem csökken. Egyre inkább kevésnek érzem a megyei oktatási igazgatóság évi háromnapos propagandista felkészítését. Az ilyenkor megszerzett ismeretek hasznosak, jó ideig széles körben felhasználhatóak, de tizenkét hónap alatt jelentős részük elavul. Nem is beszélve az időközben fölmerült sok, nagyon sok új kérdésről. Egy év alatt talán többször — esetleg rövidebb időre — kellene bennünket, propagandistákat összehívni, több eseményt, döntést elemző háttér-információval ellátni, gyakrabban országos vezetők részvételével is. Ez utóbbira volt már néhány nagyon jó példa. Természetesen ezzel nem azt állítom, hogy csakis a Politikai Bizottság vagy a Központi Bizottság tagjaitól várhatunk és kaphatunk érdemi tájékoztatót közügyeinkről. Csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy az országos gondok iránt érdeklődő emberek kíváncsiságát csakis jól felkészített, a politikai feladatokat összefüggésükben, eredőjüket és céljaikat is ismerő és bemutató propagandista tudja kielégíteni.

A politikai meggyőzés a cél

— Kívülállónak semmit sem mond — kezdi a beszélgetést *Seidl József*, a Kőbányai Sörgyár pártbizottságának titkára —, hogy a pártértekezletünkön X. vagy Y. szólalt föl. Csakhogy az első hat felszólaló olyan elvtársunk volt, aki korábban ekkora közönség előtt még soha sem nyilvánított véleményt.

— Ha jól értem, ez a propaganda bizonyítványa is...?

— Természetesen. Hiszen mit kívánunk elérni az agitációval, a pártoktatással? Azt, hogy a *párttagok világosan értsék és meggyőződéssel képviseljék pártunk politikáját*. Nyilvánosan vállalják véleményüket, vitázzanak érte, ha szükséges. Az igazi sikernek azt tartom, hogy ha valamiről szó esik a délutáni szemináriumon, arról másnap az üzemben beszélgetnek. Mert akkor olyan témát raga-

dott meg az előadó, amely foglalkoztatja az embereket, és olyan érvekkel győzte meg hallgatóit, amelyeket érdemes továbbadni. Hiszen *nem a szeminárium a cél, hanem a politikai meggyőzés.*

— Mi kell ahhoz, hogy a propaganda így töltse be a hivatását?

— Általában nyilván jó írásos anyagok, fölkészült előadók és fogékony közösségek. Nálunk a hangsúlyok eltolódnak. A kiadványok, a folyóiratok szűkebb körhöz jutnak el. A szemináriumok, a szabad pártnapok tematikáját, a tömegpolitikai oktatást a pártbizottságunk mellett működő elméleti-módszertani tanács dolgozza ki, szorosan együttműködve a tizennégy alapszervezettel. Egy időben úgy véltük, hogy az alapszervezetek teljesen önállóan döntsék el, milyen tematikát és milyen formát válasszanak. Most két-három alapszervezetnek ajánlunk közös témákat, alkalmazkodva a tagság összetételéhez. Így nagyjából azonos felkészültségű közösségek vesznek részt a szemináriumokon.

Nemrégiben állítottuk össze a témák rangsorát. Az első helyre a *társadalompolitikai kérdések* kerültek, messze megelőzve a korábbi elsőt, a gazdasági témakört. Ami arra figyelmeztet, hogy *a gazdasági változások társadalmi-politikai hatása ma jobban foglalkoztatja az embereket, mint maga a gazdaságpolitika.* Azaz, a gazdálkodással összefüggő kérdésekre az elmúlt években megfelelő válaszokat kaptak az emberek, értik, elfogadják azt, most a társadalompolitikában több a magyarázatra szoruló jelenség.

— Magyarán, a propagandistáknak, az előadóknak ma más természetű ismereteket kell elsajátítani, továbbadni?

— Huszonhét propagandistánknak legalább a fele bárhol megállná a helyét, jól képzett, politikai és szakmai kérdésekben is felsőfokon járatos. Kitűnő külső előadókat is hívunk. Hadd tegyem mindjárt hozzá, hogy az eredményes propagandának csupán egyik föltétele a fölkészültség. A politizáláshoz mindenekelőtt *nyíltság* kell. Emberismeret, hogy azok, akikhez szólunk, elfogadjanak. Érezzék, hogy

velük együtt gondolkodunk, hogy mondandónkat hitünk, meggyőződésünk diktálja, hogy érzelmileg is azonosulunk vele. E nélkül az emberek nem nyílnak meg, mutatós okoskodásnak tekintik a mégoly megalapozott érveket is. És nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a befogadó közösség mit ért meg és mit nem. Rendkívül fontos, hogy az információkat *helyesen értékeljük.* Többször is ugyanazokat a kérdéseket kapjuk az alapszervezetektől. Nem söpörhetjük le őket azzal, hogy erről már volt szó, ezt már megmagyaráztuk. Nem magyaráztuk meg *jól!* A marxizmus—leninizmus alapjaihoz tartozó kérdések is újra és újra fölmerülnek, holott természetesen túljutottunk már rajtuk, nem is egyszer. De ha szükséges, kezdjük megint az alapoknál, mert ezt az a közösség igényli.

— A folyamatos munkarend, a bejárók nagy aránya minden bizonnyal akadályozza a propagandamunka rendszerességét. Hogyan birkóznak meg vele?

— Ha a körülményeket tudomásul vesszük, ha hozzájuk igazítjuk tevékenységünket, azzal fölszámoljuk az akadályt. Másszóval: *reálisan tervezzük a politikai oktatást.* Belátjuk, hogy nem százszázalékos a látogatottság. Némelyik formával küszködünk. Vesztett vonzerejéből a marxista—leninista középiskola, megsokszorozódott viszont az esti egyetemre jelentkezők száma. A magyarázat: a politikai képzésre vállalkozók keveslik az alapfokon megszerezhető ismereteket, még akkor is, ha politikai műveltségük korántsem haladja meg a középszintet. Javasoljuk, hogy az esti egyetem tananyagában a gyakorlati pártmunka, a pártélet mai tennivalói is kapjanak helyet. Azt is tudjuk, hogy a propaganda eszközeit, technikai tárát folytonosan fel kell frissítenünk. Reméljük — vezérigazgatói felajánlás már van rá —, hogy video-berendezéssel gazdagodik felszerelésünk. Azt és úgy kell mondanunk minden fórumon, ami megragadja a párttagságot, hiszen nálunk is szűkében vannak az időnek, nálunk is vállalnak munkát a nyolc óra után, a mi fiataljaink is küszködnek lakásgonddal, bennünket is érintenek az áremelések, a mi műszaki

értelmiségünk problémái is hasonlóak a másutt tapasztalhatókhoz, azaz *a propaganda nálunk sem rekesztheti ki a körülményeket, a feszültségeket.* Éppen ellenkezőleg: mindezt magába foglalva kell hatnia.

Egyértelmű válaszokat!

Papp Györgyné, a budapesti Mező Imre Szakmunkásképző Iskola igazgatóhelyettese, a most alakult *kerületi pedagógus pártbizottság titkára* előrebocsátja:

— Tapasztalatom még nincs arról, hogy mire alkalmas ez a „felállás", csak azt tudom, hogy *mit szeretnénk elérni.* Azt hiszem, nem kell bizonygatni, hogy a tanári hivatás gyakorlásához szükségünk van a naprakész tájékozottságra a politikai-ideológiai kérdésekben is. Sokféle kritika éri az iskolai oktatást, nevelést, némelyik igazságtalanul általánosít. Rádióműsorban hallottam például olyan vélekedést, hogy az iskola semmit nem nyújt a gyerekek világnézetének, erkölcsi tartásának kialakításában. Lehetséges volna ez? Természetesen mindig elégedetlenek vagyunk, de például a mi iskolánkban hétszázhetven gyerek tanul — ruhaipari szakmunkások lesznek —, heti váltásban sajátítják el a szakmát és az elméleti ismereteket, magyart, történelmet, matematikát és a többit. Működtetünk irodalmi színpadot, kerámia szakkört, megjelentetünk iskolai újságot, folyamatosan szervezünk tanulmányi versenyeket, a szakmai vetélkedőkön növendékeink rendszeresen eljutnak az országos döntőkig. Nem az iskola, a pedagógusok erőfeszítését bizonyítja mindez?

— Gondolom, éppen az ilyen eredmények cáfolják a bántó általánosításokat. Elterjedt nézet, hogy a szakmunkásképzőkben a közismereti tárgyak, az általános műveltséget gyarapító ismeretek másodrendűek . . .

— Legyenek jó szakmunkások, helyes. De lehet-e jó szakmunkás az, aki nem ismeri az országot, a világot, amelyben él? *Kettős feladatot kell megol-*

danunk: először *fölkelteni az érdeklődést,* még pontosabban olyan nyílt légkört kell teremtenünk, amelyben a gyerekek kérdeznek, mert hiszen sok minden foglalkoztatja őket; másodszor *föl kell készülnünk a válaszadásra.* Csak az őszinte, egyértelmű, meggyőző érveknek van hitelük. Nos, a pártpropagandának ebben rejlik a felelőssége, és ebben mutatkoznak meg gyengeségei is. Minden párttagnak kötelessége a tájékozódás. Hivatkozhatnék a tanárok időhiányára, túlterhelésére, nem teszem, mert döntő többségük ezzel együtt sokat olvas, informálódik, csak éppen *nem mindig képes eligazodni.* Fiatal történelemtanár panaszolta: napjainkig oktatja a magyar történelmet, benne az elmúlt negyven esztendő társadalmi-politikai változásait. Mit mondjon a negyvenes, az ötvenes évekről, a személyi kultuszról, a hatvanas-hetvenes évek változásairól, a mai törekvésekről? Tanult, olvasott róla, persze, de részkérdésekben bizonytalan. Hogyan is állunk például a nemzeti önismerettel, a nemzettudattal, mivel segítjük a fejlődő országokat és miért éppen azokat segítjük, mi az állam szerepe ma Magyarországon, törvényszerűek-e bürokratikus vonásai, milyen jelenségek idegenek a szocialista társadalomtól, és mit teszünk visszaszorításukra? Soroljam tovább? És ha mindezt sikerült tisztáznia magában, még le kell fordítani a gyerekek nyelvére, árnyaltan, de mégis egyértelműen.

— Éppen ezt az eligazodást segíthetik az előadások, a vitafórumok, a különböző írásos dokumentumokban megjelenő elvi állásfoglalások. Hogyan és mennyi jut el ide belőlük?

— Úgy vélem, hogy a *szóbeli agitáció és propaganda igénye megnőtt az elmúlt években.* Azért is, mert gyorsabb az írásos publikációknál, és főként azért, mert addig lehet kérdezni, vitázni, amíg nem tisztázódnak a dolgok. Az olvasottak értelmezésére is alkalmas a *vitafórum.* Ami lehet akár hat-nyolc ember beszélgetése, és kibontakozhat előadássorozat keretében. A diákok körében végzett munkánk alapeleme a *türelem,* annak tudomásulvétele, hogy a tizenéves nem a negyvenévesek fejé-

vel gondolkodik. Nem azért kérdez „butaságokat", mert provokálni akar, hanem mert mások az élettapasztalatai, az ismeretei. És ha butaságnak minősítjük a megnyilvánulását, ha letorkolljuk, akkor azonnal bezárkózik. Nem a zajos vita a baj, hanem a csönd. Kudarcra ítélt az az előadó, vitavezető, aki csak a saját igazát akarja hallatni, s nem „ellenőrzi" a kérdésekből, az ellenvéleményekből, hogy *meggyőzte-e igazáról a részvevőket vagy sem.*

— Az újonnan alakult pedagógus pártbizottság tehát feladatai jelentős részét megoldhatja vagy legalábbis megteremti hozzá a feltételeket?

— Azzal kezdtem, ugye, hogy igaztalannak tartom az iskola, a pedagógusok elleni hangulatkeltést, a sommás ítélkezést, aztán én is magunkat „bántottam", mert lám, a tanárok is bizonytalanok a véleményalkotásban. Az ellentmondás látszólagos. Ebben az iskolában, másutt is, hivatásuknak élő, sokat fáradozó pedagógusok dolgoznak, köztük kommunisták, akik meggyőződéssel képviselik a párt politikáját, s éppen ez ad nekik erkölcsi alapot az elégedetlenségre, a magukkal és másokkal szemben támasztott igényességre, beleértve a pártpropagandát is.

HORVÁTH KÁLMÁN –
MAROS DÉNES – SÁFRÁN ISTVÁN

ORSZÁGOS ELMÉLETI TANÁCSKOZÁS A NYOLCVANAS ÉVEK KAPITALIZMUSÁRÓL

KAPOSVÁR, 1985. FEBRUÁR 6–7.

Miért éppen a kapitalizmussal foglalkozunk? Nincs talán elég megvitatni, tisztázni valónk a szocializmussal kapcsolatosan? A Kaposvárott tartott országos elméleti konferencia témáját olvasva — „A nyolcvanas évek kapitalizmusa: válság és kiútkeresés" — sokakban fölmerült ez a kérdés.

Az elhangzott és a ki nem mondott kérdésekre is válaszolt a tanácskozás megnyitójában *Lakatos Ernő*, az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, amikor az első helyen azt fejtette ki, hogy a kapitalizmus új jelenségeit elemezve is a *saját dolgainkat tartjuk szem előtt*. A társadalmi tudat formálása, célszerű alakítása és befolyásolása ugyanis elképzelhetetlen valós, önmagáért beszélő szocializmus- és kapitalizmusfelfogás nélkül. Az embereknek minél többet kell tudniuk saját rendszerükről, a szocializmusról és a vele egyidőben jelen levő másik rendszerről, a kapitalizmusról. Valós, igaz kapitalizmuskép nélkül — mondta Lakatos Ernő — nem érthetik meg saját utunk, a szocializmus történelmi elhivatottságát. Mélyebb, sokoldalúbb felfogást kell kialakítani a mai kapitalizmusról. Arra van szükség, hogy az ideológiai munka a meglevő hiányosságait kiküszöbölje, és illúziók, illetve leegyszerűsítések nélkül mutassa be a tőkés társadalom lényegi folyamatait, tendenciáit. Tudatosítva, hogy a kapitalizmus minden változása ellenére az ember kizsákmányolásán alapuló, történelmileg válságban

levő társadalmi rendszer, amelyet soha többet nem akar a szocializmust építő nép.

Saját érdekünkben kell tehát jobban, behatóbban ismernünk a mai kapitalizmust, világosabban látni új jelenségeit és fejlődési tendenciáit, kivált akkor, amikor azzal is tisztában vagyunk, hogy e téren erős lemaradásaink vannak. Az utóbbi években egyre inkább tapasztalhattuk, miként avulnak el bizonyos érveink, érvrendszereink a kapitalizmusról — mindenekelőtt az oktatásban és a tömegtájékoztatásban. Mindkét területen tapasztalhattuk az olyan pragmatikus megközelítési módszerek felerősödését, amelyek nem, vagy csak ritkán lépnek túl az események és a folyamatok puszta regisztrálásán, s ily módon nélkülözik a mélyebb összefüggések feltárását, az *osztályalapokon történő megközelítést*. Gyakran tapasztalni azt is, hogy a két világrendszer küzdelmét és együttélését nem a maga dialektikus egységében fogják fel, hanem eltúlozzák egyik vagy másik oldalát, ennek következtében pedig torz képet festenek a szocializmus és a kapitalizmus jelenéről és történelmi kilátásairól.

Szembe kell néznünk azzal is, hogy az európai biztonsági és együttműködési értekezletet létrehozó és azt követő enyhülési folyamat a szocialista országokban is *illúziókat keltett*. Az ideológiai munka megtorpant, s nem keresett új utakat, módokat. A kapitalizmust, mint az embert elnyomorító, teljes kilátástalanságba döntő társadalmi rendszert nem elemezte, nem kritizálta, nem ábrázolta folyamatosan.

Lakatos Ernő arra is emlékeztetett, hogy az enyhülési időszak megtorpanását követően itthon is felerősödött egyfajta kishitűség és szkepticizmus a két világrendszer harcának perspektíváját illetően. Ennek fő oka minden bizonnyal abban a *rendkívül heves ellentámadásban* keresendő, amelyet a nemzetközi imperializmus bontakoztatott ki az enyhülés éveiben felgyorsult haladó társadalmi folyamatokkal szemben.

Vannak, akik *az imperializmus átfogó kihívására* a befeléfordulás „gyógyszerét" javasolják, mondván: ilyen körülmények között lehetetlen az

együttműködés a tőkés világ vezető hatalmaival. Mások az ellenkező végletbe esnek: tagadják az antagonizmust és kiterjesztenék az államközi kapcsolatokra értelmezett békés együttélést az ideológiai szférára is.

Tanácskozásunk célja éppen az — emelte ki Lakatos Ernő —, hogy segítsen a megértésben, az eligazodásban, elméleti igényű választ adjon új vagy új formában visszaköszönő régi kérdésekre, s ezzel is hozzásegítse az oktatást, a tömegtájékoztatást, általában a propagandát ahhoz, hogy korszerűbben, hitelesebben ábrázolja a kapitalizmust, megbízható tények, friss érvek birtokában tudja folytatni tudatformáló munkáját.

A szocializmus és a kapitalizmus, a két rendszer és vele természetesen a köztük levő különbség hiteles bemutatásával az emberekben megerősíthetjük a szocializmus melletti tudatos, meggyőződéssel vállalt állásfoglalást. Ehhez a bemutatáshoz arra is szükség van, hogy idejében és lényegre törően válaszoljuk meg azokat a kérdéseket, amelyeket a világ fejlődése, a két szemben álló társadalmi rendszer küzdelme és versengése felvet. *Ha az élet megköveteli, akkor idejében módosítanunk kell elképzeléseinket és a gyakorlatunkat is.* Ennek a feladatnak a marxista tudomány és politikai gyakorlat csak *együtt* tehet eleget. Időtállónak, helyesnek bizonyult elveinket, értékeléseinket megőrizve meg kell újhodnunk.

Tárgyszerűen, elméleti igényekkel

Az országos elméleti tanácskozás szervezői — az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya, valamint az MSZMP Somogy megyei Bizottsága — ehhez kérték a témakörrel foglalkozó tudósok, közéleti személyiségek, szakértők segítségét. A konferencia két napon át négy plenáris előadást, a szekcióüléseken pedig tizennégy referátumot és nagyon sok hozzászólást hallgatott és vitatott meg. (Az előadásokat és a vitát a *Kossuth Könyvkiadó* megjelenteti.)

Lakatos Ernő megnyitó beszéde alaphangot is adott a tanácskozásnak: a tárgyszerűség, az új jelenségek elméleti igényű feldolgozására való törekvés az egész konferencia jellemzője lett, csakúgy mint a valós, a legfontosabb problémákkal, az úgynevezett kényes kérdésekkel való szembenézés.

Mi jellemzi korunk kapitalizmusát, melyek azok a jellemvonásai, amelyekkel a szocializmusnak és a munkásmozgalomnak leginkább számolnia kell? Miben ragadható meg a kapitalizmus mai válságának lényege? Hogyan működik az állammonopolista kapitalizmus hatalmi mechanizmusa és szociálpolitikája? Milyen a kapitalizmus önpropagandája? Mi várható a legfőbb tőkés pólusok erőviszonyainak alakulása szempontjából? Hogyan alakulnak az erőviszonyok a két világrendszer küzdelmében katonai és gazdasági síkon? Milyen változások mennek végbe a fejlett tőkésállamok társadalmi szerkezetében, a munkásosztály összetételében? Mi az újkonzervativizmus lényege? Milyen változásoknak lehetünk tanúi az egyházak politikai magatartásában? Elsősorban ezekre a csomópontokra koncentrálva az előadók és a fölszólalók a valóság által már meghaladottá vált érvekre és elavultnak vélt, ám a jelennel való szembesítésben mégis időtállónak bizonyult alapelvekre mutattak rá. Régi kérdésekre az új jelenségeket értékelve, s újonnan fölmerülő kérdésekre új megközelítéssel kíséreltek meg választ adni.

A kapitalizmus – történelmi perspektívában

A megnyitóban is említett lemaradásaink, elméleti bizonytalanságaink okairól többen is szóltak, így a tanácskozás teljes ülésének első előadója, *Simai Mihály* akadémikus, az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatóhelyettese is, aki — a mai kapitalizmust történelmi perspektívában elemző referátumában — egy meglehetősen gyakori hibára hívta fel a figyelmet. Arra, hogy a mai kapitalizmusról folyó elméleti viták és ideológiai megközelítésű vizsgálódások nagyon sokszor elszakadnak a

tőkés gazdaság és társadalom konkrét elemzésétől, és ennek nyomán súlyos tévedések és félreértések terhelik mind a rendszerről alkotott képet, mind az empirikus elemzéseket.

Egyebek között ez is oka annak, hogy a tőkés rendszer egészének korszakolásáról, és magának a jelenkori kapitalizmusnak az értelmezéséről nemcsak a polgári tudományban oszlanak meg erősen a nézetek, hanem viták vannak erről a marxisták között is. Simai Mihály — kifejtve azt a véleményét, hogy a kapitalizmus történelmének csaknem félévezrede során a szakaszváltásokra hosszú történelmi, gazdaságtörténeti korszakokon belül került sor — vázolta a tőkés rendszer legutóbbi évtizedeinek *struktúraváltását*. A mai kapitalizmus jellemzőinek feltárásához legalább a második világháború utáni évekig kell visszanyúlni: akkor ugyanis új szakasz kibontakozása kezdődött meg a világgazdaságban. Ez a szakasz a hatvanas évek végéig, a hetvenes évek elejéig tartott; s azóta a tőkés rendszeren belül egy *újabb szakasz* rendeződésének vagyunk a tanúi.

Simai Mihály szerint a kapitalizmus rövidebb szakaszait a következő rendező erők határozzák meg: az adott időszak nemzetközi politikai és gazdasági hatalmi viszonyai; a tudományos-technikai fejlődés sajátosságai; a gazdasági növekedés feltételei általában és különösen a vezető szerepet játszó tőkés országokban; a nemzetközi együttműködés jellege.

Az előadás elsősorban ezekre a tényezőkre koncentrálva adott átfogó jellemzést a nyolcvanas évek kapitalizmusáról; rámutatva egyebek között arra is, hogy a saját rendszerén belül milyen lehetőségek nyílnak a válságjelenségek meghaladására és érveket, tényeket sorakoztatott fel arra vonatkozóan, hogy a *kapitalizmus társadalmi-politikai korlátai miben akadályozzák a tőkés rendszer megújítását*. A belső tényezőkről szólva a jövő egyik alapkérdésének azt tartja, hogy a *magánérdek* mennyire korlátozza a rendszer képességét a problémák kezelésében és meddig, milyen határokig haladhat előre a *társadalmasodás*, ami az egyik fő esz-

köznek bizonyult az eddigiekben is a termelőeszközök és a termelési viszonyok közötti konfliktus enyhítésében.

A tőkés termelési mód válsága, a tőkés rendet ért különböző megrázkódtatások és a szocializmus fejlődése bolygónkon nemcsak megrázták, hanem hatalmas erőfeszítésekre is ösztönözték a tőkés rendet, különösen a rendszer szempontjából meghatározó szerepet játszó országokban. Az a tény, hogy a világon felhalmozott társadalmi gazdaság nagy hányada a tőkés rendszerben összpontosul, segített azoknak a feltételeknek a megteremtésében és olyan mechanizmusok kialakításában, amelyekkel biztosítani lehetett *a gazdasági és a szociális problémák kezelését* a fejlett ipari országokban.

A kapitalista világrendszer azonban nem korlátozódik a tíz egynéhány fejlett tőkés országra, hanem *kiterjed a fejlődő országok nagyobbik részére is*. Ily módon a tőkés rendszerre jellemző hatalmas egyenlőtlenségek nyomán a tudományos és műszaki fejlődés új szakaszának kibontakozását jelző eredmények mellett a másik póluson fennmaradtak és sok százmillió ember életfeltételei szempontjából meghatározóak a primitív munkaeszközök. Igen lényeges kérdés az is, hogy bizonyos hagyományosan munkaigényes és a fejlődő országokba koncentrálódó termelőtevékenységek műszaki forradalmasodása hogyan hat majd egy olyan térségben, ahol a következő 20 év során egymilliárd új munkaalkalmat kellene létesíteni a munkaképes korba kerülő korosztályok foglalkoztatásához. Nem feledkezhetünk meg róla, hogy mindezek legalább annyira részei a tőkés rendszerről összeálló képnek, mint a skandináv vagy egyes nyugat-európai országok életszínvonal-mutatói.

Ha a kapitalizmust — Simai Mihály előadásának címéhez tartva magunkat — történelmi perspektívában vizsgáljuk, akkor arra is feltétlenül emlékeznünk kell, hogy a tőkés rend fejlődésének egyik legfőbb korlátja ugyanaz, ami már a XIX. században megvolt: *az uralkodó osztályok privilégiumai* és ezeknek az előjogoknak a *gazdasági bázisa*. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a mai ka-

pitalizmusban a társadalmasodást — fejtette ki az előadó —, akkor nyilvánvaló, hogy a tőkés rend érdekében elvileg még igen sok minden megvalósítható a tőkés privilégiumok jelenlegi rendszerében. A létbizonytalanság és a nyomor például mindmáig létezik a legfejlettebb tőkés országokban is. A nyomor és a jólét együttélése az uralkodó osztályok privilégiumának egyik kritikus elemét helyezi előtérbe. Az államok keretei között a nyomor oka a *kizsákmányolás*, valamint a jövedelmek elosztásában mutatkozó és a tőkés rendszerben gyökerező *nagy egyenlőtlenség*. Az, hogy a rendszer, miközben hatalmas jövedelmeket szivattyúz a tőkéseknek osztalékok, kamat, járadék és monopolista profit formájában, nem képes vagy nem hajlandó a társadalom nehéz helyzetben levő egyedeit fölemelni. A jövedelmek bizonyos újraelosztására, ennek enyhítésére sor kerülhet és sor is kerül a tőkés rendszerben. A magántulajdon és a tőkés kisajátítás privilégiuma mindezt lehetővé teszi, annál is inkább, mert a munka termelékenysége és a profit hatalmas mértékben megnövekedett a legfejlettebb tőkés országokban, s a tőkés társadalomnak sem érdeke a nyomor legkirívóbb megnyilatkozásainak vagy a szociális nyomornak a fenntartása. A munkaerő mai összetétele a fejlett ipari tőkés országokban, s különösen a magasabban kvalifikált rétegek súlyának növekedése eleve átfogóbb szociálpolitikát, nagyobb gazdasági biztonságot követel. Nem csupán az osztálybéke fenntartása, hanem a munkaerő minősége és teljesítménye miatt is igen lényeges például az úgynevezett jóléti állam struktúrája. Mindez a költségek nagyobb fokú társadalmasítása révén lehetővé válik éppúgy, mint a szegénység legszembetűnőbb formáinak felszámolása, a nyomornegyedek lebontása stb. Ezek a változások azonban igen jelentős ellenállásba is ütköznek. Nem azért, mert a tőkés osztály alapvető privilégiumait, hanem mert a privilégium objektív folyamatokon alapuló felfogását sértik: ellentétben állnak a hagyományos érdekekkel és értékrenddel, a magánvállalkozói gyakorlattal és filozófiával — és ez nemzetközi méretekben még inkább jellemző.

Berecz János, a történelemtudomány kandidátusa, a Népszabadság főszerkesztője — aki a kapitalizmus helyét jellemezte a nemzetközi rendszerben — történeti, elmélettörténeti visszatekintéssel kezdte a referátumát. Mindenekelőtt néhány olyan jellegzetes vonásra emlékeztetett, amely a kapitalizmus egész történetét végigkíséri, ám ezekről a propaganda sokszor megfeledkezik és nemegyszer az ideológiában is elmaradnak az utalások rájuk. Ilyen például a kapitalizmusnak az a jellegzetessége, hogy dinamikus társadalom, a társadalmi viszonyok bővített újratermelése folytán a sorozatos válságokból — a kapitalizmus történetét mint a válságainak és háborúinak a történetét is meg lehetne írni — rendszerint módosult formában, változással emelkedik ki. Helyesen tesszük, hogy a kapitalizmus történelmi tendenciájában *a szocializmussal szembeni térvesztésére, reakciósságára és hanyatlására* helyezzük a hangsúlyt, mert a tőkés rendszer útja ebben az összefüggésben jellemezhető a legátfogóbban, ám a kapitalizmus *megújuló képességéről* sem szabad megfeledkezni.

Az előadás a hosszú távú folyamatok közül egy másik állandó kísérőjelenségként a kapitalizmus *expanziós törekvésére* hívta föl a figyelmet, arra, hogy a tőkés világrendszer centrális hatalmai a maguk akaratát mindenkor rá akarják kényszeríteni a rendszer elmaradottabb részeire. Ebben az összefüggésben is értelmezhető az Egyesült Államok beavatkozása Grenadán, Salvadorban vagy az ázsiai bábrendszereknek nyújtott katonai, politikai és gazdasági támogatása.

Szólt az előadó a kapitalizmus és a háború viszonyáról, egyebek között arról, hogy a háború nemcsak a rendszer expanzióját, hanem *belső konzervativizmusának őrzését* is szolgálta.

A kapitalizmusnak a mai nemzetközi rendben betöltött szerepéről szólva Berecz János hangsúlyozta, hogy ezt — csakúgy, mint a világrend jellegét és fejlődési menetét — csakis a szocializmus és a kapitalizmus *elvi különbözőségéből* határoz-

hatjuk meg. A kapitalizmust a nemzetközi rendszerben három folyamat rendítette meg: *a szocializmus világrendszerré válása*, s különösen fontos ebből a szempontból az, hogy a szocializmus létrehozta a hozzávetőleges katonai erőegyensúlyi helyzetet; *a nemzeti felszabadító forradalmak kibontakozása*, több mint száz független állam létrejötte nyilvánvalóan átírta a világrendet, valamint *a tudományos-technikai forradalom*, amelynek nyomán — és az előző két tényezővel együtt — az imperializmus is katonailag sebezhetővé, egy általa kirobbantott háborúban elpusztíthatóvá lett.

Kétségtelen — hangsúlyozta Berecz János —, hogy a *tőkés centrum ereje megrendült*, s ez kettős orientálásra késztette: az alkalmazkodás fokozásával fölvette a versenyt, amelyet a szocializmus támasztott elé, ugyanakkor agresszivitásának fokozásával katonai kihívást is intézett ellene. A tőkés rendszerben e *kettős reagálás* ma együtt van jelen.

A kapitalizmus belső változásainak egyik döntő forrása, hogy a burzsoázia tudatos osztályérzékkel látott hozzá a kiigazításhoz, és ebben a változtatási folyamatban jelentősen megnőtt az *integrációs készsége*. Először is a gazdaság területén, a termelés és a tudomány gyors és nagyarányú integrálásában bontakozott ki ez a folyamat, és ebben lényegesen megelőztek minket — a tudomány és a termelés integrációjában elmaradtunk attól, amit a tőkés centrum, a tőkés társadalom elért.

Eredményeket ért el a kapitalizmus — említette meg az előadó — a belső, a társadalmon belüli integrációban is. A tőkés közvetlenül érdekeltté tette a tudósokat, szélesebb értelemben az értelmiséget, a menedzsereket, tehát a termelésben résztvevő, de közvetlenül anyagi javakat nem termelő rétegeket a rendszer fönntartásában, és ezek a rétegek a fejlett tőkés országokban összlétszámukban meghaladják az ipari munkások számát, befolyásuk pedig igen jelentős. A kommunista mozgalom még nem találta meg a megfelelő utat ezekhez a rétegekhez.

Figyelembe kell vennünk az integráció másik

erejét is — mondta Berecz János —, azt, hogy a munkásmozgalom egyik szárnya, a szociáldemokrata mozgalom megtanította a tőkés társadalmat a *reformokra* és a szociális egyensúly kialakítására, fenntartására, pontosabban annak az illúziónak a fenntartására, hogy szociális egyensúly van. A súlyos válságjelenségek — például a munkanélküliség, a bűnözés — bomlasztó hatásának ellensúlyozásában a kapitalizmus korunkban jelentős eredményeket ért el két eszközzel: a hagyományos nemzeti és társadalmi identitástudat erősítésével, valamint a polgári demokratikus játéktér bővítésével, fejlesztésével.

Propagandánkban — hagsúlyozta az előadás — a tőkés világ összefüggésében a legfőbb mércénknek azt kell tekinteni, hogy *korunk két meghatározó globális problémájához — a haladáshoz és a béke kérdéséhez — hogyan viszonyul a tőkés rendszer.* E két alapvető globális kérdés mellett ugyanis minden egyéb probléma másodlagos. A haladás értelmezéséhez az alapvető a társadalmi oldal, és ebben a meghatározó a szocializmus és a kapitalizmus viszonya. Ebből a szempontból a tőkés társadalom egyértelműen reakciós. A másik kérdésről szólva: a kapitalizmus szavakban a béke híve. Erre rákényszerült a szocializmus léte miatt, valamint azért, mert a tömegek fölismerték a nagy veszélyt és kifejezik békeakaratukat. Az imperializmusnak azért is kell békedemagógiát folytatnia, mert a szocializmus elleni történelmi harcában képtelen a végső lépést megtenni önmaga veszélyeztetése nélkül, s ez manőverezésre és taktikázásra készteti.

A katonai fenyegetés

Szűcs Ferenc altábornagy, a Magyar Néphadsereg vezérkari főnökének helyettese a katonapolitikai tényezők szerepéről tartott előadást. Miközben átfogó képet adott arról, hogy az imperializmus miként próbálja meg negyven éve — ha kell, fegyverrel is — visszaszorítani, megsemmisíteni a szocializmust, emlékeztetett arra is, hogy az elmúlt négy

évtized egyik legnagyobb eredményeként *Európában sikerült megőrizni a békét.* Ez kivált értékelendő eredmény, ha figyelembe vesszük, hogy ez idő alatt a világban mintegy 150 helyi háború zajlott.

Az előadó tényekkel mutatott rá arra, hogy az *Amerikai Egyesült Államok* a hetvenes évek második felében — tehát már a Reagan-kormányzat hivatalba lépése előtt — *új fegyverkezési versenyt indított meg,* amelyet a mostani amerikai kormány csak folytat és fölerősít. A fegyverkezési versennyel az Egyesült Államok vezető körei a következő célokat akarták elérni: kisegíteni a tőkés világot a gazdasági válságból, fellendíteni az Egyesült Államok militarizált gazdaságát, a fegyverkezési verseny során lecserélni, illetve korszerűsíteni a fegyverzetnek mintegy 85 százalékát, és új, minőségileg és elvileg új fegyverrendszerekkel pótolni a lecserélteket, s ezáltal erőfölénybe kerülni a szocializmussal szemben. Mintegy tíz év alatt a fegyverzetnek mintegy 85 százalékát cserélik le, és ez olyan nagyszabású program, amely lényeges befolyással van az egész tőkés világ gazdálkodására és a kapitalista világrend számos társadalmi, politikai folyamatára. Célja volt továbbá a fegyverkezési versenynek — fejtette ki —, hogy általa gazdaságilag gyöngítse meg a szocialista országokat, hogy ily módon azokban kedvező feltételek teremtődjenek a társadalmi válságfolyamatok kibontakozására.

A múlt évben — ismertette Szűcs Ferenc — a világon a katonai kiadások összege mintegy *800 milliárd dollár* volt. Hozzá tartozik a képhez, hogy az Egyesült Államok fegyverexportja 15 év alatt mintegy négyszeresére nőtt, és most 130 országba szállít fegyvereket.

Ma a világ tudományos és fejlesztési kapacitásának 50 százaléka a hadiiparral összefüggő területen koncentrálódik; csak az Egyesült Államokban 340 olyan intézmény van, amelyik kizárólag katonai kutatással-fejlesztéssel foglalkozik. A világon a katonai kutatás és fejlesztés területén körülbelül egymillió tudós és mérnök dolgozik. E kapacitás birtokában — mondta Szűcs Ferenc — 10—15 éven-

ként magasabb szintűre lehet cserélni a fegyverzetet. Minden új ciklus végén minőségileg új fegyverek kerülnek hadrendbe — 10—15-szörös áron.

Utalva a március 12-én megkezdődött genfi szovjet—amerikai tárgyalásokra, hangsúlyozta, hogy a fő hangsúly az *űrfegyverkezés megállításán* van. Ha ezen a területen nem sikerül megegyezésre jutni, nem sikerül gátat vetni a világűr militarizálásának, akkor új dimenzióban merülnek föl a fegyverkezéssel összefüggő más kérdések is. Számolnunk kell azzal is, hogy ha az 1990-es években megkezdődne az amerikai űrfegyverek telepítése, akkor ez egy új fegyverkezési spirált indítana el, ez pedig újabb hatalmas költségeket igényelne és még jobban növelné a háború kirobbanásának a veszélyét.

Azt is megvilágította az előadó, hogy miből is állnának az új kozmikus eszközök. Először is földi, légi és kozmikus telepítésű felderítő eszközökből, továbbá irányított sugárnyaláb fegyverekkel felszerelt harci műholdakból és műholdrendszerekből, valamint földi, légi és világűrbe telepített lézer — ezen belül röntgensugár-lézer — fegyverekből.

Az űrfegyverkezés veszélyét — fejtette ki a vezérkari főnök helyettese — komolyan kell venni, még ha egyes elemei egyelőre csak laboratóriumokban vagy a tudósok íróasztalában léteznek is. Komolyan kell venni, mert a tervek megvalósíthatóak — ez csak idő és pénz kérdése. Az Egyesült Államok már 20 éve egyre többet költ ilyen célú katonai fejlesztésre. Azért is komolyan kell venni a kozmikus fegyverkezés veszélyét — hangsúlyozta az előadó — mert már most vannak olyan használható elemek, amelyek részeivé lehetnek egy majdani rendszernek. Becslés szerint egy ilyen kozmikus fegyverzetrendszer telepítése mintegy 500 milliárd dollárba kerül, és az évi fenntartása mintegy 150—200 milliárd dollárt igényelne.

Súlyos veszélyek fenyegetik a békét, ám van hathatós biztosítékunk is a nukleáris halál ellen — mondta Szűcs Ferenc: *a Varsói Szerződés ereje és az az erőegyensúly*, amelyet tartunk és megőriztünk, mint a béke biztosításának legfőbb feltételét.

Ennél matériálisabb feltételt és biztosítékokat nem tudnánk előteremteni. Az egyensúly és az egyenlő biztonság elve garancia a kalandorkodás ellen. *Egyensúly és egyenlő biztonság elve* — két összefüggő fogalom.

Neokonzervatív hullám

Lukács József akadémikusnak, az MTA Filozófiai Intézet igazgatójának előadása a nyolcvanas évek kapitalizmusa és a nyugati újkonzervatív ideológiai-szellemi előretörés közötti összefüggéseket világította meg. Fölhívta a figyelmet arra, hogy a kapitalizmus mostani válságát most is a jobboldal, s ennek is a konzervatív és a radikális elemei használják ki a legjobban. Ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy nagyon sok országban a konzervatív politikai erők ragadták magukhoz a kormánypolitika irányítását, hanem abban is, hogy eszmeileg magukhoz vonzzák saját egykori polgári ellenfeleik jelentős részét is. Rámutatott arra, hogy miközben tanúi vagyunk a polgári filozófiák látványos színvonalcsökkenésének, miközben a művészet az egész kapitalista világban — Latin-Amerika kivételével — a tartós hanyatlás állapotában van, miközben a társadalomtudományok többsége lemond elméletképző feladatairól, az újkonzervativizmus *mint közéleti erő* nem annyira elméleti vagy tudományos igénnyel tüntet — sokkal inkább *politikai-erkölcsi-vallási ideológiaként lép fel.*

A polgári ideológia keretében — bizonyította az előadó — az újkonzervativizmus csatát nyer, még évtizedekig a liberalizmus maga alá rendelte a hagyományos konzervativizmus fontos elemeit, most megfordult a helyzet — *az újkonzervativizmus ma a liberalizmust is befolyásolni tudja.*

Ma a burzsoá ideológia vezető áramlatai már nemcsak a marxizmusra mondanak nemet, hanem a haladás, az egyenlőség, a demokrácia, az értelmes cselekvés és természetesen a forradalom jelentőségét is tagadják. Ily módon már nemcsak a kapitalizmus és a szocializmus között, általában rajzoló-

dik ki az ellentét, hanem éleződik a vita a társadalmilag retrográd és progresszív gondolkodók között is. Ennek következtében a marxizmusra nemcsak saját hagyományainak védelme és fejlesztése vár, hanem bizonyos értelemben a klasszikus polgári hagyaték őrzéséért is küzdeni kell. E jelenség másik oldalára is rámutatott az előadó: a jobboldal nyílt fellépésével szemben lehetségessé válik a szövetség minden olyan nem marxista erővel, amely megőrizte a saját progresszív örökségéhez fűződő kapcsolatát.

Az előadás elemezte az újjobboldaliság és a *vallási irányzatok fölélénkülése* közötti szoros összefüggést, s jellemezte a vallási ideológiában végbemenő differenciálódási folyamatot is. Egyfelől mindenekelőtt az amerikai és a nyugatnémet protestáns egyház reakciósságának erősödését, másfelől az egyes katolikus irányzatok szembefordulását az egyház legretrográdabb erőivel: erre a legradikálisabb példa a latin-amerikai egyházakban tért hódító úgynevezett *felszabadítási teológia*.

Lukács József a változásokra figyelemmel hangsúlyozta a marxisták feladatát: meg kell találniuk a közös nevezőt, a gyakorlati szövetség alapját azokkal a humanista és progresszív erőkkel, amelyek vonakodnak attól, hogy egyházaikat olyan tőkés erőkhöz kössék, amelyek legszívesebben visszafordítanák a történelem kerekét és eközben nemcsak a saját progresszív polgári tradíciójukra mondanak nemet, hanem a bibliai kereszténység *eredeti* plebejus-demokratikus elveire is.

Hasonlóképpen kapcsolat van a neokonzervatív offenzíva és a gazdaságról, a társadalmi cselekvésről, az állam szerepéről vallott, s ma főképpen az Egyesült Államok és Nagy-Britannia vezető köreiben uralkodó nézetek között. E körök vádja a kapitalizmus mai válságjelenségei miatt elsősorban azok ellen a reformerek ellen irányul, akik a jóléti államra törekedve „túlzottan" beavatkoztak a tőkés társadalom gazdasági folyamataiba, és ezzel — úgymond — kompromittálták az államot, szociálpolitikájukkal, oktatáspolitikájukkal és progresszív adórendszerükkel hanyatlásba taszították a

gazdaságot. Felfogásuk szerint az „igazi" — azaz a konzervatív — liberalizmus biztosítja a gazdasági szabadságot, a szabad piaci versengést, de kizárja a kormány beavatkozását a gazdaságba. Ez az ideológia elismeri az egyenlő jogokat a szabadsághoz, de *tagadja a gazdasági vagy társadalmi egyenlőséget*, amit gazdaságilag kártékonynak és politikailag értelmetlennek tart. A konzervatív ideológusok tehát — mondta Lukács József — szinte szó szerint igazolják Marx és Engels diagnózisát arról, hogy a polgári szabadság a valóságban *csak a verseny szabadságát*, az egyenlőség pedig az embereknek csak a törvény előtti egyenlőségét jelenti.

Teljes összefüggésében nézve, a neokonzervatív „reneszánsz" a kapitalizmus különböző megoldásainak *szélsőséges egyenlőtlenségéről és a rendszer súlyos ellentmondásosságáról* tanúskodik. Sem a puszta magánérdek érvényesítése, sem a szellem önmagába való visszahúzódása nem kiút egy társadalom számára. A neokonzervativizmus — mondta összegezésképpen Lukács József — megkísérelheti túltenni magát a történelem logikáján, kihasználni az illúziók, a hagyomány konzerváló erejét, megkísérelheti figyelmen kívül hagyni a világ realitásait. A történelem tapasztalatai azonban azt bizonyítják, hogy sem a moralizáló ideológiák, sem a nyíltan katonai erőre támaszkodó kormányzatok nem oldották meg soha egyetlen társadalom problémáit sem. És mivel a hatvanas években és a hetvenes évek elején a liberális reformizmus megoldásai csak *korlátozott* mértékben bizonyultak használhatóaknak az újkonzervatív eszmék kiütköző ellentmondásaival szemben, a fenyegető jobboldali radikalizmus ellenében eddig nem ismert esélyekkel léphet a színtérre egy nem dogmatikus, a mai világ realitásának elméleti tudatosítására képes, elméletileg következetes és alkotó szellemű marxizmus is, a kisugárzásában új életre kapó tudománnyal és művészettel egyetemben.

Kapcsolódva a négy főreferátum témájához, *a tanácskozás öt szekcióban* vitatta meg a jelenkori kapitalizmus leginkább előtérben álló, legtöbb új elemet tartalmazó kérdéseit. Összesen 14 további előadást és számos hozzászólást hallgattak meg a résztvevők, az előadásoknak s a felszólalásoknak nemcsak a témája volt lényegre törő, hanem a kifejtés is: több kérdésben konfrontálódtak a nézetek, az üléseken mélyenszántó, valódi viták alakultak ki.

A *mai kapitalizmus gazdasági kérdéseivel foglalkozó* szekcióban — amelyet *Kozma Ferenc*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Politikai Főiskola tanára vezetett, és ahogyan összefoglalójában elmondta — két előadás alapján elsősorban arról bontakozott ki vita, hogy az a válság, amelyik a hetvenes évek közepétől a világkapitalizmusra jellemző volt, miként illeszkedik bele a tőkés rendszerre jellemző különféle típusú válságok sorozatába. A polémiában teljes egyetértés volt abban, hogy a kapitalizmus — már csak azért is, mert a válság közvetlenül is a világgazdasági viszonyok megbomlásából eredt — a globalizálódás irányában keres kiutat, a válságnak valamiféle *nemzetközi megoldására* törekszik. Világosan látszik, hogy erőteljesen fölgyorsult mind a regionális, mind a vállalatok közötti — az úgynevezett transznacionális — integráció folyamata, ám a felszólalók többsége hosszabb távon is az utóbbi integrációs formát látta erőteljesebben érvényesülni.

Sok résztvevő foglalkozott az eladósodottság problémájával, minthogy a világon ma mintegy *ezer milliárd dollárra tehető az összes adósság*, ez gyakorlatilag kifizethetetlen, s a kérdés megoldatlansága nemcsak az adós nemzeteket sújtja, hanem a hitelezőket is. A kérdéskört megvitatva egyetértés alakult ki abban, hogy a világgazdaság rákényszerül egy *új, nagyon erős nemzetközi pénzügyi együttműködésre*.

Mélyrehatóan elemezték az előadások és a felszólalók *az állam szerepét* a mai kapitalizmusban. A

vitából az az álláspont alakult ki, hogy ma, amikor a kapitalista gazdaság egyre inkább egységes, világméretű hálózattá válik, amikor egymás mellett létezik és egymásba fonódik az óriási vállalatbirodalmak és az egyszemélyes kisvállalatok érdeke, akkor az állam egyfelől betölti *„a nagy koordinátor" szerepét* — tehát megpróbál mozgásformát találni a felmerülő érdekellentétek és feszültségek feloldására —, másfelől *stratégiát* is szül, és a stratégiát oly módon kísérli meg megvalósítani, hogy minél inkább általános érdekké próbálja tenni azoknak a magántulajdonos centrumoknak az érdekét, amelyeknek a megbízásából kormányoz.

Ugyancsak rendkívül tanulságos vita alakult ki — emelte ki Kozma Ferenc — *a tőkés vállalat* helyéről, szerepéről, szerkezetéről és viselkedéséről. Az üléseken is az a vélemény formálódott ki, hogy vállalatméretekben az uralkodó tendencia ma is a koncentráció, de figyelemmel kell lenni arra, hogy egy bizonyos méreten túl ez a folyamat megáll, és az ellenkező tendencia jut érvényre.

A vitában a tőkés rendszerről volt szó, de nagyon sokszor hangsúlyozták a résztvevők: ahol a kapitalizmus olyan irányítástechnikai újdonságokat produkál, amelyek előre mutatnak, mert alkalmazásukat a termelőerők fejlődése követeli meg, akkor ezekre a fejlődési fokokra nekünk is fel kell készülnünk, és nekünk is tanulnunk kell a módszerekből. Persze ahhoz, hogy ezek a mi szocialista viszonyainkra is alkalmazhatóak legyenek, *nagyon következetes, tudományos kritikának kell alávetni őket.*

Nemzetközi politika – katonapolitika

A napjaink *nemzetközi politikai kapcsolatrendszerét és az imperialista katonapolitika fő vonásait elemző munkacsoportban* — ennek munkáját *Esztergályos Ferenc* külügyminiszter-helyettes vezette — a vita a két világrendszer együttélésének, együttműködésének és konfrontálódásának a lehetőségeire összpontosult.

Elmélyült, a hosszabb távú folyamatokra figyelő munka folyt ebben a szekcióban, amely elsősorban azt kívánta elemezni, hogy az egyre agresszívabbá váló amerikai politika törekvései miként mutatkoznak meg a nemzetközi politikában és a katonapolitikában. Teljes egyetértés nyilvánult meg abban, hogy a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett változás, a nemzetközi légkör jelentős lehűlése nem a mostani amerikai kormányzat politikájának szülötte. A Reagan-adminisztráció csupán rögtön a hatalomra kerülése után rendkívül plasztikusan és tömören az amerikai politika *elsőszámú külpolitikai programjává* tette azt, amit az Egyesült Államok hagyományos külpolitikai kontinuitásának megfelelően az előző vezetéstől örökölt.

A Reagan-kormányzat rendkívül agresszív nemzetközi politikája *három célt* hivatott szolgálni: visszaszerezni az Egyesült Államok megkérdőjelezett vezető szerepét a tőkés világban; saját szövetségi rendszerein belül maradéktalanul érvényt szerezni Washington politikai és katonapolitikai akaratának; gazdaságilag, politikailag, főképpen pedig katonai defenzívába szorítani a Szovjetuniót és a szocialista világrendszert. Sokan hangsúlyozták a vitában, hogy amikor az Egyesült Államok vezető körei eldöntötték, hogy véget vetnek az enyhülési folyamat elmélyítésének és az elért szintről visszalépnek, akkor ebben a döntésben nemcsak a szocialista világrendszerrel kapcsolatos addigi politikájuk kudarcára hivatkoznak, hanem legalább ilyen mértékben arra, hogy a helsinki politika saját szövetségi rendszerükben is csökkenti politikai súlyukat.

Esztergályos Ferenc elmondta, hogy a munkacsoport vitájában részletesen áttekintették *az amerikai külpolitika mostani és várható új orientációit.* Nagyfokú egyetértés volt abban, hogy nemcsak az amerikai gazdaság érdeklődése került át az Atlanti-óceán térségéből a *csendes-óceáni zónára,* hanem a washingtoni külpolitika és katonapolitika súlypontja is egyre inkább az ázsiai, latin-amerikai és óceániai térségre tevődik át. Ez az irány-

váltás nem hagyja érintetlenül a nyugat-európai szövetségesek magatartását sem. Egyrészt törekvések vannak a partneri viszonyban meglevő egyenlőtlenségek csökkentésére, másrészt tovább éleződnek bizonyos NATO-ellentétek. Mindazonáltal — hangsúlyozta a külügyminiszter-helyettes — mindenki megerősítette: minden alapot nélkülöző illúzió volna a kétségtelenül éleződő nézetkülönbségekből az észak-atlanti szövetségen belüli bomlási folyamatra következtetni.

Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa bizonyos érdekkülönbségeinek erősödésére utal az is, hogy ismét foglalkoznak vezető körökben a nyugat-európai unió tervével. Bár a felszólalók óva intettek e jelek túlértékelésétől, tényként kell elfogadnunk, hogy az NSZK, Nagy-Britannia és Franciaország részéről nemcsak a külpolitika önálló formálására erősödik a törekvés, hanem arra is, hogy Nyugat-Európa *biztonságpolitikájában* is lazítson az Egyesült Államokkal való összefonódottságán.

Vita a társadalmi szerkezetről

A kapitalizmus *társadalmi és politikai rendszerével foglalkozó munkacsoportban* — ennek elnöke *Huszár István*, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének főigazgatója volt — négy előadás nyomán elsősorban a társadalmi szerkezetben bekövetkezett változások elméleti-gyakorlati értékeléséről bontakozott ki — olykor éles nézetkülönbségekkel tarkított — vita.

A kiindulási pont az volt, hogy a legfejlettebb tőkés országokban az utóbbi egy-két évtizedben nemcsak a társadalom egészében betöltött részarányát tekintve változott meg jelentős mértékben a munkásosztály helyzete — ismeretes, hogy a szolgáltatásokban dolgozók és az alkalmazottak aránya is megelőzi a hagyományos értelemben vett ipari munkásság részarányát —, hanem létfeltételeiben is olyan módosulások következtek be, amelyek nem hagyják érintetlenül a munkásosztály politikai magatartását sem. Mindazonáltal a vita ösz-

szességében megerősítette a marxizmus egyik alapelvének érvényességét: *az alapellentét* — a megváltozott életfeltételek ellenére is — változatlanul a *munka és a tőke ellentéte*, ma is ez adja a *keretét* annak a térnek, amelyben az alapvető politikai küzdelmek folynak.

Annak kapcsán, hogy a fejlett tőkés országokban kétségtelenül észlelhető egy középosztályosodási folyamat, a vita résztvevői hangsúlyozták: az úgynevezett középosztályon belül rendkívül differenciált társadalmi csoportok vannak, ez az osztály igen tarka képet mutat — nagy, eltérő érdekű társadalmi csoportokat tartalmaz —, s emiatt a struktúrakutatást feltétlenül új nézőpontokkal kell bővítenünk.

A politikai mechanizmus működési elveivel kapcsolatosan a vita résztvevői azt hangsúlyozták, hogy nem lehet minden politikai mozgásformát csak a gazdaság tényeiből levezetni: a politikai intézményrendszer működési mechanizmusának tanulmányozása — és mint Huszár István elmondta, ebben erősen lemaradtunk — *önálló elemzést* igényel.

A munkacsoportban igen nagy hangsúlyt kapott az a kérdés, hogy a mai kapitalizmus politikai intézményrendszerének formálódásában és működésében hol és miként érhető tetten a neokonzervatív fordulat, s ez az ideológiai jobbrafordulás miként hat az úgynevezett jóléti államra, miként ösztönzi az államot a szociális funkciók szűkítésére. A vita résztvevői azt is hangsúlyozták, hogy a szociális, oktatási, egészségügyi kiadások csökkentése — amely a társadalom valamennyi jelentős rétegét érinti, *keretet adhat egy újfajta politikai szerveződésnek is.*

A propaganda és a tudomány szükségleteire utalva Huszár István a vita egyik legfőbb tanulságaként is azt hangsúlyozta, hogy olyan gyorsan változó, sokdimenziós valósággal állunk szemben, amelynek értelmezéséhez csakis nagyon árnyalt, a régi alapelvekre és az új jelenségekre egyaránt figyelmes megközelítéssel lehet eredményesen hozzányúlni.

Herman József akadémikus, az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója adott összefoglalást *az ideológiai jelenségeket áttekintő szekció* vitájáról. Mint elmondta, a munkacsoportban elhangzott három előadás és a hozzászólások túlnyomó többsége kiegészítette, árnyalta, részleteiben világította meg a főreferátum legfontosabb témaköreit.

Egyetértés volt abban, hogy a tőkés társadalomban ma domináns helyzetbe kerültek a *neokonzervatív, jobboldali ideológiák*, és ezek több országban létező kormánypolitikák ideológiai alapjaivá lettek. A felszólalók elfogadták azt az összegező értékelést, hogy az újkonzervatív irányzatokat — minden változatosságuk ellenére is — elsődlegesen a racionalizmustól való eltávolodás, a haladástól, az egyenlőség hagyományos polgári eszményeitől való tudatos elfordulás és a történeti folytonosság, az örökletesség túlértékelése, következésképpen az éles forradalomellenesség jellemzi.

A szekcióülés résztvevői számos példát említettek annak bizonyítékául, hogy a neokonzervatív ideológia folytonos kísérleteket tesz a gazdasági válság által felgyülemlő ellentmondások tompítására, az *esetleges radikalizálódás eszmei leszerelésére*. Ugyancsak szemléletes bizonyítékok hangzottak el az egyházakon belül erősödő konzervativizmus illusztrálására.

Herman József kiemelte a vita egy másik figyelmeztetését is: nem szabad monolitikus képet adni a legfejlettebb tőkés országok ideológiai életéről. Az Egyesült Államokban és másutt is megvannak azok az irányzatok, amelyek, kapcsolódva az emberiség humanista hagyományaihoz, *folytonos, élő bírálattal* illetik a mostani neokonzervatív ideológiai hullámot.

Fölhívták a figyelmet a felszólalók a kisközösségek, a már elfelejtett nemzetiségi mozgalmak, a regionális mozgalmak, a rétegmozgalmak, a természetvédők és más csoportok erőteljes aktivizálódására, amelyeknek jelentős részét ugyan a maguk javára használják föl a neokonzervatív irányzatok,

mégsem lehet azokat közéjük sorolni. Ezek a mozgalmak alkalmasak a manipulációra, ám tagadhatatlanul kifejeznek a fennálló renddel szembeni elégedetlenséget is.

A propaganda feladatai

A *kapitalizmusnak a tőkés országok propagandájában és a mi agitációnkban való bemutatásával foglalkozó munkacsoportban* — *Köves Tibor*, a Magyar Távirati Iroda Külpolitikai Főosztályának vezetője ismertette a vitát — két alapgondolat volt uralkodó. Mindkét előadás és szinte valamennyi hozzászólás hangsúlyozta, hogy sokkal alaposabban kellene ismernünk azt a *képet*, amelyet a *kapitalizmus saját magáról* ad. Az eredményes propaganda érdekében jobban, belülről kellene ismernünk a burzsoá manipulációs gépezet mai működését, tudnunk kellene a legújabb technikai, technológiai lehetőségeiről, mert csakis az ilyen ismeretek birtokában készülhetünk föl az érvelő, meggyőző, a legidőszerűbb kérdésekre gyorsan reagáló ellenpropagandára.

A másik alapgondolat a *saját propagandánk javításával* kapcsolatos teendők számbavevése volt. A résztvevők elismerték az utóbbi évek agitációs és propagandamunkájának kétségtelenül jelentős eredményeit. Elmondták, hogy ma a sajtó, a tömegkommunikáció, a könyvkiadás is lényegesen árnyaltabb, reálisabb — ebből adódóan *meggyőzőbb* — képet ad a kapitalizmusról, mint korábban. Ám a sikerek sem feledtethetik a lemaradásokat. Tömegtájékoztatásunk sok tekintetben elmarad a követelményektől, de még inkább azoktól a *céloktól*, amelyeket a szocializmus érdekei kívánnak meg a tömegkommunikációtól. Ezek a lemaradások nem utolsósorban „propagandatechnikánk" korszerűtlenségéből is származnak. Miközben tartalmi tekintetben, a társadalmi igazságosság tekintetében óriási fölényben vagyunk ideológiai és politikai ellenfeleinkkel szemben, addig a társadalom — a szocialista és a kapitalista társadalom — megjelenítésé-

ben elmaradunk mögöttük. Propagandánk, miközben jól és frissen mutatja be a világgazdaságban végbemenő folyamatokat, a tömegmozgalmak harcát, erőtlen a mi társadalmunkat hamisan bemutató és a tőkés rendszert megszépítve feltüntető áramlatokkal való *érvelő vitában*. Tömegkommunikációnknak gyenge oldala a polgári demokrácia tényleges korlátainak az érzékeltetése, a gazdasági folyamatok társadalmi vetületeinek a tényeken alapuló és a mi igazunkat alátámasztó bemutatása.

Azt is hangsúlyozták a vita résztvevői, hogy a mai kapitalizmus lényegesen erőteljesebb *támadókedvet* mutat, mint a hatvanas évek második felének, a hetvenes évek elejének imperializmusa. Könnyen meglehet, hogy a mostani rendkívül feszült nemzetközi viszonyok után megkezdődik majd egy olvadási folyamat, ám arra semmi körülmények között nem számíthatunk, hogy abban csökkenni fog az imperializmus ideológiai támadókedve, propagandájának agresszivitása. Föl kell készülnünk arra, hogy *az ideológiai harcot ebben az esetben sem rendelhetjük alá diplomáciai megfontolásoknak.*

Köves Tibor a munkacsoport véleménye alapján propagandamunkánk javításának *feltételeit* a következőkben összegezte: elsődlegesen erősíteni kell a tömegkommunikációban az osztályszemlélet érvényesítését; még többet kell tenni a kapitalizmus jelenségeinek és hosszú távú folyamatainak hiteles, tényszerű bemutatásáért; jobban figyelembe kell venni a közvélemény érdeklődését, gyorsabban, érzékenyebben kell arra reagálnunk. *Hiteles kapitalizmuskép nélkül* — hangsúlyozták ennek a szekciónak a résztvevői is — *nem lehet hiteles szocializmusképünk sem.*

A tanácskozás összefoglalója

Ugyanezt, a hitelesebb, jobb szocializmuskép kialakítását elősegítő árnyaltabb kapitalizmusképet tartotta az országos elméleti tanácskozás legna-

gyobb eredményének *Simai Mihály* is, aki részletes, *elemző összefoglalást* adott a kétnapos konferenciáról. A munka eredményessége — hangsúlyozta — elsősorban abból eredt, hogy a tanácskozást *alapos előkészítés és gondos felkészülés előzte* meg; a szervezők és a résztvevők valóságos kérdésekre, az élet által fölvetett kérdésekre valóságos választ akartak adni. Ennek köszönhető, hogy *tisztább, világosabb képünk lett a mai világról*, és ez máris két fontos tanulsággal szolgált. Egyrészt a szocializmusról alkotott képünknek mindenkor dinamikusan össze kell kapcsolódnia a tőkés világ változásaival kapcsolatos értékítéleteinkkel; másrészt mindenkor, még a részjelenségekben is a *nemzetközi osztályharc* aspektusából kell vizsgálnunk a kapitalizmust, alaposan szem előtt tartva, hogy magának az osztályharcnak a feltételrendszere is változik. Az a hatalmas ismeretanyag, amely ezen a konferencián fölhalmozódott — emelte ki — azt bizonyítja, hogy rendelkezünk elegendő számban olyan felkészült szakemberrel, akiknek tudását a napi munkánkban is hasznosítani lehetne tudományos feladataink megoldásában és propagandánk szükségleteinek kielégítésében.

Mint elmondta, a konferencia mindenekelőtt a fejlődés tendenciáira, a kapitalizmus hosszú távú folyamataira figyelemmel elsősorban azt vizsgálta, hogy az új jelenségek miként befolyásolják a tőkés világrendszer nemzetközi viszonyait, illetve miként befolyásolják belső fejlődését. A viták is megerősítették azt a tényt, hogy a tőkés fejlődésnek jellemzője az *expanzió* s a felszólalók ebből kiindulva vették számba a mostani fejlődési szakasz és a közeli jövő lehetőségeit. A tőkés rendszer elsőszámú expanziós területe továbbra is a fejlődő országok csoportja marad, annak ellenére, hogy növekvő mértékben számolnia kell a harmadik világ országainak sajátos érdekeivel és növekvő politikai súlyával. A tőkés világrendszer első számú növekedési térsége — s ezt a következő század elejére prognosztizálhatjuk — *a csendes-óceáni térség lesz*,

bár ebben az övezetben a konfliktusok is mélyek — konkurrencia van mindenekelőtt az Egyesült Államok és Japán között.

A vita arra is ráirányította a figyelmet — mondta Simai Mihály —, hogy elmélyültebben kell foglalkozni a katonai dimenzió, a *fegyverkezési verseny* tényével, már csak azért is, mert ez újabb jelenségeket szül a gazdaságban és a politikában egyaránt. Arra is figyelmeztetett, hogy a kapitalizmust, amellyel hosszabb történelmi szakaszban kell együttélnie a szocialista világrendszernek, nemcsak abból a nézőpontból kell vizsgálni, hogy milyen konfliktusok lehetségesek a két világrendszer között, hanem abból az aspektusból is, hogy a tőkés rendszeren belül milyen ellentmondások, összeütközési pontok vannak, illetve keletkeznek.

Külön szólt Simai Mihály a fegyverkezési versenynek arról a következményéről, hogy a mostani *technikának a kettős* — katonai és polgári — *felhasználása* új összefüggésben veti föl a műszaki-gazdasági kapcsolatokat, mégpedig nemcsak a két világrendszer országai között, hanem a tőkés világrendszeren belül is. Már most tanúi vagyunk annak, hogy főképpen a fejlett kapitalista országok és a fejlődők közötti kapcsolatokban számos korlátozás merül föl. Ugyancsak fölhívta a figyelmet arra, hogy a védelmi képesség növelését nekünk is sokkal átgondoltabban kell összefüggésbe hozni a polgári célú fejlesztés szükségleteivel.

Igen értékesnek találta Simai Mihály azokat az előadásokat és felszólalásokat, amelyek a tőkés társadalom osztályszerkezetének átalakulásáról és ezeknek az átalakulásoknak a politikai, ideológiai következményeiről szóltak. Hasonlóképpen jól szolgálták a kapitalizmus árnyaltabb megismerését az egyén és a társadalom, a politika és az ideológia viszonyát elemző felszólalások. Érvek bizonyították, hogy miközben kétségtelenül erősödik a neokonzervativizmus befolyása, az értelmiség körében továbbra is *tért hódít a társadalmi jelenségek marxista nézőpontú vizsgálata.* Ugyanakkor azt sem té-

veszthetjük szem elől — figyelmeztetett rá Simai Mihály —, hogy a neokonzervativizmusnak erős bázisa van az értelmiségiek, a társadalomtudományi értelmiségiek körében is. Ez új vonás a tőkés társadalom történetében: a múltban az volt a jellemző, hogy a „humán" értelmiség hagyományosan liberális, inkább balra forduló volt, most — mint mondta — a kapitalizmus hosszú történetében a rendszernek először van erős konzervatív értelmiségi szövetségese.

Rendkívül felkészült előadók és hozzászólók gazdagították ismereteinket a tőkés társadalom gazdasági tendenciáiról, így például megerősítették azt a felfogást, hogy a *tőkekoncentráció* ma is alapvető tendencia a kapitalizmus fejlődésében — mondta Simai Mihály. Erre a legszemléletesebb példát az egyesült államokbeli tőkemozgásból merítette: másfél-két évtizeddel ezelőtt mintegy kétszáz család ellenőrizte az ország gazdaságának 40 százalékát, ma pedig mindössze 68!

Ugyancsak nagy tudományos értéke van azoknak a vitáknak, amelyek árnyalták és pontosabbá tették a *transznacionális vállalatok és az országok közötti integrációról* alkotott felfogásunkat. E vita ráirányította a figyelmet egy meglehetősen gyakori hibánkra: hajlamosak vagyunk megfeledkezni a transznacionális társaságok *nemzeti bázisáról*, arról, hogy ezek a vállalatbirodalmak a legtöbb esetben az amerikai, a japán, a brit, a nyugatnémet monopoltőke kinyújtott csápjai. Akkor, amikor szembetaláljuk magunkat azzal az adattal, hogy az ötszáz legnagyobb társaság ma a világ ipari termelésének 44 százalékát tartja a kezében és a világkereskedelemnek csaknem a felét egymás között bonyolítja le, erre a tényre különösen tekintettel kell lennünk. A tőkés világgazdasággal foglalkozó előadások és felszólalások legfőbb érdemeként Simai Mihály azt emelte ki, hogy megfelelő hangsúlyt kapott a mai kapitalizmus legdöntőbb integráló eleme: *a nemzetközi pénzügyi rendszer.*

A mai kapitalizmus és a mai szocializmus elemzése — hangsúlyozta — nem választható el egymástól, feltétlenül tanulmányoznunk kell a hasonlóságokat és a különbözőségeket, mert ezek igazán egymással összefüggésben értelmezhetők. Hatalmas, a változásokra rugalmasan reagáló ellenféllel állunk szemben — mondta — s az eredményes harchoz elengedhetetlen, hogy a változásokra mi is rugalmasan, folytonos reformokkal válaszoljunk.

PAPP GÁBOR

KNOPP ANDRÁS

PÁLYAKÉP LUKÁCS GYÖRGYRŐL
I. RÉSZ

„Énnálam minden dolog valaminek a folytatása. Az én fejlődésemben, azt hiszem, anorganikus elemek nincsenek."

(LUKÁCS GYÖRGY)

1917. november 7-én az egyeteméről híres dél-németországi kisvárosban, Heidelbergben, a Deutsche Bank helyi fiókjánál egy viszonylag alacsony termetű, szemüveges, bajuszos, 30 év körüli fiatalember egy bőröndöt helyzett el megőrzésre. A bank, amelynek a fiatalember régi üzletfele volt — tudták róla, hogy édesapja egy nagy budapesti bankház elnöke — készségesen vállalta a megbízást. A fiatalember néhány nappal később elhagyta Heidelberget, ahol akkor már — hosszabb-rövidebb megszakításokkal — öt éve lakott, s a bőröndért soha többé nem jelentkezett senki. Azok a később világtörténelmi kihatásúnak bizonyult események, amelyek a bőrönd deponáltatásának napján Heidelbergtől több ezer kilométerre, az Auróra cirkáló ágyúinak jeladása nyomán vették kezdetüket, a bőrönd tulajdonosának életében is sorsfordítónak bizonyultak: alig egy év múlva csatlakozott a világforradalomért küzdő munkásmozgalomhoz, s ez a döntése gyökeresen megváltoztatta életcéljait, egész korábbi életvitelét, tudományos törekvéseit is. Bár a következő év nyarán egy rövid időre még visszatért Heidelbergbe, és ezt követően még 53 évig élt, ebből több évig

Németországban, a bőröndért — amelyben addigi életének fontos dokumentumait, több mint 1500 levelet, fényképeket, lényegesnek tekintett műveinek kéziratait helyezte el — többé nem jelentkezett. Nem azért, mert megfeledkezett a gondosan letétbe helyezett bőröndről, hisz heidelbergi könyvtárát és lakásának értékes bútorait hosszú évekkel később is maga után küldette bécsi, illetve berlini emigrációjába, hanem azért, mert életének *egész addigi korszakát* egyszer s mindenkorra lezártnak, meghaladottnak tekintette, s annak dokumentumai sem érdekelték. Így azután a bőrönd létezésére és tartalmára is csak tulajdonosának halála után és tulajdonképpen egy véletlen folytán derült fény. 1973-ban, a még mindig létező heidelbergi bankfiók egyik alkalmazottja egy Lukács Györgyről szóló könyvet olvasott, s feltűnt neki a *név:* úgy rémlett számára, mintha ezzel a névvel találkozott volna már valahol, talán egy régi bőröndön, a bank széfjében. S valóban, jól emlékezett, majd a könyv — Fritz Raddatz kis Lukács-monográfiájának — adatai alapján azonosította a széf ismeretlennek vélt tulajdonosát. A bank, amelynek a reklám szempontjából nem jött rosszul a tudományos felfedezés, s hogy alkalmazottai — lám — milyen könyveket olvasnak, megfelelő hírverés kíséretében értesítette Lukács akkor még élő nővérét, majd átadta neki a bőröndöt. Így került elő, majd az örökösökhöz, s végül a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének Lukács Archívumába a heidelbergi bőrönd — pontosabban annak tartalma —, s innen kerültek elő, majd jelentek meg néhány év múlva a fiatal Lukács életének és fejlődésének fontos dokumentumai.

■ ■ ■

Ez a történet — azért is idéztük fel — mintegy jelképesen világít rá Lukács György életútjának, gondolati fejlődésének irányára és döntő fordulópontjára. A magyar filozófiai gondolkodás legjelentősebb és legnagyobb hatású alakja messziről indult, és századunk nagy, világtörténelmi jelentő-

ségű forradalma vezette el a munkásmozgalomhoz, a marxizmushoz, mintegy életútjával is reprezentálva azt a később oly sokszor kifejtett gondolatát, hogy korunkban a polgárság valóban haladó és következetes gondolkodói számára egyedül a munkásosztály forradalmi osztályküzdelmei és ennek eszméi kínálnak *reális alternatívát* a polgári humanizmus értékeinek és eszményeinek megőrzésére, továbbvitelére és történelmi realizálására.

Lukács György *száz évvel* ezelőtt, 1885. április 13-án született Budapesten, jómódú, nagypolgári családban. Édesapja, Lukács József a Magyar Általános Hitelbank igazgatója volt. Iskoláit a kor egyik legelőkelőbbnek számító budapesti gimnáziumában, az Evangélikus Gimnáziumban végezte. 1902-ben érettségizett, kitűnő eredménnyel. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte. Apja kívánságára előbb jogot, nemzetgazdaságtant végzett, majd irodalom- és művészettörténetet, valamint filozófiát hallgatott. 1906-ban államtudományi, 1909-ben filozófiai doktorátust szerzett.

Fiatal korában irodalmi ambíciói is voltak, ezeket azonban reményteleneknek ítélte, és az irodalomkritika, majd az irodalomtörténet és az esztétika — mindenekelőtt a színházkritika és a drámaelmélet — irányában kezdett tájékozódni. 1904-ben Hevesi Sándorral, Benedek Marcellal és Bánóczi Lászlóval együtt megalapítja a *Thália Társaságot*, egy „szabad színházat", amely a korabeli modern drámák színrevitelével, munkáselőadásaival, új játékstílusával a korszerű európai színházi mozgalmakkal rokon törekvéseknek kívánt utat törni a magyar színházi életben, sikertelenül. Lukács első megjelent írásai is színikritikák, a *Tháliánál* pedig fordítói és dramaturgiai tevékenységet is folytatott. 1906-ban a *Thália* megszűnik. Lukács egy rövid időre állást vállal a Kereskedelmi Minisztériumban, majd ismét irodalmi és filozófiai tanulmányainak szenteli idejét.

1908-ban első nagyobb lélegzetű munkájával, *A modern dráma fejlődésének története* című monográfiájával elnyeri a Kisfaludy Társaság *pályadíját*. Könyvében a drámát szociológiai szempont-

ból, mint az osztályhanyatlás termékét elemzi. Hatvan évvel könyve megírása után Lukács maga a következőkben összegzi annak erényeit és fogyatékosságait: „Noha helyes megfigyelések általánosítása az az irodalomtörténeti kiindulási pont, mely a drámai formát a közvetlen tömeghatásból igyekszik megmagyarázni, noha a könyv kétségkívül tartalmaz helyesnek bizonyuló elemzéseket is, az egésznek alapgondolata a drámai (tragikus) konfliktus mint az osztályhanyatlás ideológiai megjelenésmódja, éppen elvontsága következtében üres konstrukció." Lukács — idealista kiindulópontjai következtében — nem képes megragadni társadalom és irodalom közvetlen és valóságos összefüggéseit, ehelyett az ezzel foglalkozó tudományok — a szociológia és az esztétika — szintézisét próbálja megvalósítani. Bár a könyv szociológiai elemzéseiben Marxra is hivatkozik — Marxot már középiskolás kora óta ismerte, s 1908-ban újraolvasta a *Tőkét* —, a drámakönyv szemléletére elsősorban Simmel filozófiája, szociológiája nyomta rá bélyegét, aki azzal kísérletezett, hogy a marxizmus egyes eredményeit beépítse az akkor kibontakozni kezdő német szellemtudományba.

Lukács ekkori szemléletét, elméleti tájékozódási irányait az *útkeresés* jellemzi. Filozófiai tanulmányai során elsősorban a német klasszikus filozófia nagy alakjaival — Kanttal, Fichtével és Hegellel — foglalkozik behatóbban, de hatnak rá a korabeli irracionalista irányzatok is, Berlinben Diltheyt és Simmelt hallgatja. Dilthey pszichologizmusa azonban taszítja. Simmel szemináriumát látogatja ugyan és közelebbi kapcsolatba is kerül vele, de hatása Lukácsra csak átmeneti. Érdeklődése a német romantika, Kierkegaard, a misztika felé fordul. A drámakönyvet követően életfilozófiai ihletésű esszéket kezd írni.

Az esszék középpontjában az életvitel, az élet és a mű, a megformált élet, élet és lélek, élet és lényeg viszonya, a lényegnek szentelt élet lehetetlensége, a kultúra válsága, vagyis etikai és esztétikai problémák állnak. Lukács a korabeli szubjektivizmusban középpontban álló ún. életművészet

problémája — esztétikai kategóriáknak az életvitelre való alkalmazása — kapcsán elutasítja a művészetet mint életelvet (igaz, egy nagyon is vitatható etika alapján), és kimutatja azoknak a törekvéseknek a belső ellentmondásait, amelyek arra irányultak, hogy az esztétikai kategóriákat az életben megvalósítsák. Az esszék egyben Lukács első — még nem tudatos — megindulásai a filozófiai problematika felé: etika és esztétika alapvető különbségének felismerése már a valósághoz való viszonyuk eltérő szerkezetének felismerése irányába mutat.

Az esszéknek azonban van egy lírai „vonulatuk" is: ihletőjük *Seidler Irma* festőnő, akivel 1908-ban ismerkedik meg. Rövid ideig tartó kapcsolatuk azonban 1909-ben megszakad: a köztük levő vagyoni és társadalmi különbség a házasságot nem teszi lehetővé; Lukács az élettel szemben a művet „választja", Seidler Irma pedig férjhez megy egy festőhöz.

Lukács egyéni életvitelében is az útkeresés stádiumában van még ekkor. Apja szeretné, ha Tiszapárti képviselőséget vállalna, de Lukács kineveti. Az első siker — a Kisfaludy Társaság pályadíjának elnyerése — után viszont apja vállalja a mecénási szerepet, s ennek köszönhetően Lukács a következő éveket további tanulmányainak szentelve Firenzében, Berlinben és Budapesten töltheti, és családja kívánságára egyetemi karrierre készül.

Megpróbál beilleszkedni a korabeli magyar szellemi életbe is, de nem sok sikerrel. Családjának és a budapesti nagypolgárságnak az életvitelét és életmintáit gyermek-, illetve kamaszkora óta idegenként szemlélte, *elutasította*. A hivatalos szellemi élet vezetőit, konzervativizmusukat mélyen megvetette. De — a *Thália*tól eltekintve — idegennek érezte magát a századelő magyar szellemi mozgalmaiban is. Bár a *Nyugat* megindulásától kezdve folyamatosan jelentek meg itt írásai, nem érezte otthon magát a *Nyugat* körében, elsősorban azért, mert a *Nyugat* szerkesztőinek és kritikai rovatának szemléletét impresszionistának tartotta. De belejátszottak ebbe más tényezők is. Lukács tájékozó-

dási irányait ekkor is és a későbbiekben is sokáig nagymértékben a német kultúra és szellemiség határozta meg — emellett elsősorban az orosz irodalom volt rá nagy hatással —, a *Nyugat* szerkesztői és körük viszont inkább a francia szellemiség irányában keresett új orientációs pontokat. Elismerték ugyan Lukács írásainak eredetiségét, elvontságuk és szerzőjük németes filozófiai kultúrája azonban végső soron outsider-ré tették Lukácsot ebben a körben. A Jászi Oszkár vezette polgári radikálisok társadalmi törekvéseivel Lukács rokonszenvezett, vagy legalábbis nem ellenezte azokat, pozitivizmus-ellenessége azonban megakadályozta a Társadalomtudományi Társasághoz és folyóiratához, a *Huszadik Századhoz* való szorosabb kötődését is. A *Galilei Körbe* tömörült radikális fiatal értelmiségiekhez személyes rokonszenv is fűzte, de eszmei tájékozódási irányaikat tekintve a galileisták is elsősorban a *Társadalomtudományi Társaság* pozitivista szociológiai törekvéseit támogatták, s ez nem tette lehetővé a szorosabb kapcsolatok kiépítését. Igazából Lukács csak a *Nyolcak* képzőművész csoportjához és mindenekelőtt Adyhoz kötődött, akinek költészete egész életére szóló, döntő hatást gyakorolt rá. *Ady* Lukács számára „a forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája", akinek „küldetéses vétó"-ja, a „magyar ugar"-ral szembeni mély megvetése a legadekvátabban fejezte ki azt a radikális elutasítást, amellyel Lukács a korabeli, egyszerre kapitalista és feudális viszonyokkal terhelt magyar valósághoz és egyúttal az Osztrák—Magyar Monarchiához viszonyult.

Ez az *idegenség* is szerepet jászott abban, hogy mind az esszékötet — amely 1910-ben jelent meg *A lélek és a formák* címmel —, mind az 1911-ben könyvalakban megjelent, a pályadíj elnyerése óta átdolgozott *drámakönyve* érdemleges kritikai visszhang nélkül maradt. Az esszékötet 1911-ben megjelent, bővített — és Seidler Irmának ajánlott — német nyelvű kiadásának a visszhangja már kedvezőbb volt.

Közben 1911 május elején a budapesti egyetem elutasította Lukácsnak az átdolgozott drámakönyv

alapján benyújtott magántanári habilitációs kérelmét: a bölcsészkar professzorai túl fiatalnak, túl modernnek és érthetetlennek találták a szerzőt. Ugyanebben a hónapban öngyilkos lett a rosszul sikerült házassága után válságba került Seidler Irma.

1911 októberében Lukácsot újabb súlyos csapás érte: hosszas betegség után tüdőbajban meghalt legjobb ifjúkori barátja, *Popper Leó* művészetkritikus, aki nemcsak írásainak belső bírálójaként játszott fontos szerepet életében, hanem későbbi gondolati fejlődésére is kihatott. Popper gondolatait továbbvive alakította ki Lukács a *művészet egynemű közegéről* szóló elméletét, amely már első — heidelbergi — esztétikájának és késői, marxista esztétikai szintézisének, *Az esztétikum sajátosságának* egyaránt lényeges eleme.

A sikertelen habilitációs kísérlet, a hazai szellemi élet kisszerűsége iránt érzett megvetése, idegensége a korszerűbb törekvéseket képviselő szellemi mozgalmakban és a két haláleset egyaránt hozzájárult Lukács elhatározásához, hogy hosszabb időre külföldön telepszik le. Közben — elsősorban *Ernst Bloch* hatására, akivel 1910-ben ismerkedett meg — érdeklődése mindinkább a filozófia felé fordul. Véget ér *esszékorszaka*, és egyre inkább érzi egy elméletileg-filozófiailag szilárdabban megalapozott esztétikai álláspont kialakításának-kiküzdésének szükségességét. Elhatározza, hogy valamelyik német egyetemen tesz kísérletet a magántanári cím megszerzésére. Így költözik 1912-ben — Ernst Blochhal együtt — Heidelbergbe, ahol Max Weber körében hamarosan úgy érzi, otthonra talált. 1912 és 1914 között itt írja meg — hat évtizeddel később *Heidelbergi esztétika és művészetfilozófia* címen kiadott — kéziratban maradt esztétikájának első, művészetfilozófiai részét. Lukács filozófiai nézeteire ekkoriban elsősorban a *neokantianizmus* — Windelband, Rickert és Lask —, valamint Husserl fenomenológiája hatott.

Közben Lukács folyamatos kapcsolatban maradt a magyar szellemi élettel is. Hosszabb-rövidebb időszakokat tölt Budapesten, rendszeresen megje-

lennek cikkei a *Nyugatban*, a *Huszadik Században* és más folyóiratokban is. Figyelemmel kíséri az újabb magyar irodalmat, üdvözli a *Holnap*-ot — Ady mellett Babits Mihályra és Balázs Bélára hívja fel a figyelmet —, Móricz Zsigmond novelláskötetét, a *Hét krajcár*-t és Kaffka Margit elbeszéléseit. 1908-ban megismerkedik Balázs Bélával, akivel baráti kapcsolatba kerül. „Fegyverbarátságuk" hevében azonban Lukács túlértékeli *Balázs Béla* jelentőségét.

1911-ben — mintegy reprezentálva szembenállásukat a hivatalos egyetemi filozófiával és különállásukat a hazai szellemi életben — Fülep Lajossal és Hevesi Sándorral *Szellem* címen önálló — azonban mindössze két számot megélő — folyóiratot alapítanak, amelynek programja az antipszichologizmus, az antipozitivizmus és egy új metafizika igénye.

1913 nyarán Balázs Béláék révén Olaszországban megismerkedik *Jelena Grabenkóval*, egy orosz anarchista festőnővel, s a következő év tavaszán összeházasodnak. Úgy tűnt, lezárul Lukács útkeresési periódusa: bár filozófiai útkeresése az őt foglalkoztató elméleti problémákra, a problémák megoldásáig, szilárd világnézeti fogódzók megtalálásáig nem vezetett el, minden jel arra vallott, hogy Lukács Heidelbergben otthonra talált, megírja esztétikáját és művészetfilozófiáját, s ennek alapján habilitál a heidelbergi egyetemen. „Legjobb esetben tehát ‚érdekes' — excentrikus heidelbergi magántanár lettem volna" — írta néhány hónappal halála előtt önéletrajzi vázlatában.

■ ■ ■

A történelem azonban közbeszólt: 1914 nyarán kitört az I. világháború, amely Lukács számára radikálisan *új kérdéseket* vetett fel, s ezek megválaszolásának igénye rávilágított világfelfogásának lezáratlan kérdéseire, ellentmondásaira. Lukács kezdettől fogva szenvedélyesen elutasította a háborút, de nem egyszerűen pacifista alapon és nem is pusztán Monarchia-ellenessége, illetve a feudális Ma-

gyarországgal való szembenállása alapján. Lukácsnak nem voltak illúziói a „kapitalista demokrácia nyugati formáját" illetően, így az antanthatalmak győzelmétől sem várta-várhatta problémái megoldását vagy megválaszolását. Magát a háborút utasította el, mint a kor — amelyet Fichte szavaival „a teljes bűnösség kora"-ként jellemzett — törvényszerű megnyilvánulását. A háború felvetette problémák felerősítették Lukács gondolatvilágának romantikus antikapitalizmusát is, amely már a drámakönyvben és az esszékben is jelen volt, s amelynek lényege abban a meggyőződésében fejeződött ki, miszerint értelmes élet a kapitalizmusban lehetetlen.

A háború rávilágított arra is, hogy Lukácsnak az az érzése, hogy otthonra talált a német értelmiség körében, illuzórikus volt. Lukács döbbenten tapasztalta a német értelmiség háborús lelkesedését — a háborúval kapcsolatos álláspontját illetően még Max Weberrel sem tudta megértetni magát —, s Bloch Heidelbergből való távozása után csaknem teljesen elszigetelődik. Részben hasonló élmények érik itthon, baráti körében is, például Balázs Béla részéről, aki döntően morális megfontolásokból, a háború kitörése után azonnal jelentkezett a frontra.

A háború és a háborúval kapcsolatos *morális* és *elméleti* problémák Lukács számára addigi tudományos törekvéseinek értelmét is megkérdőjelezték. Abbahagyja esztétikáját, és — önmaga számára is tisztázandó — a háború s a háborút előidéző „világállapot" etikai, történetfilozófiai problémái felé fordul. Dosztojevszkijről akar könyvet írni, a könyvnek azonban csak az első fejezete készül el, s jelenik meg 1915-ben németül, *A regény elmélete* címmel. *A regény elmélete* módszertanilag szellemtörténeti könyv, amely a hegeli történetfilozófiát kísérli meg esztétikai problémákra alkalmazni. Lukács e könyvében arra tesz kísérletet, hogy az eposzt és a regényt formáló elveket történetfilozófiailag vezesse le. A regény annak a kornak az uralkodó formája, amelyben „nem létezik többé a lét spontán teljessége"; a regényforma egy sarkából

kifordult világ tükörképe. Morálisan Lukács az egész korszakot elvetendőnek tartja, s a művészetet annyiban tekinti jónak, amennyiben ellene szegül ennek a valóságnak, ennek a fejlődésnek. „*A regény elmélete* nem megóvó, hanem robbantó jellegű mű — írja Lukács *A regény elméletéhez* írott 1962-es előszavában (1920 után ekkor járult hozzá először műve újrakiadásához). — Persze a lehető legnaivabb és teljességgel megalapozatlan utópizmus alapján: abban a reményben, hogy a kapitalizmus széthullásából, a tőkés renddel azonosított élettelen és életellenes gazdasági-társadalmi kategóriák széthullásából természetes, emberhez méltó élet sarjadhat. Hogy a könyv Tolsztoj elemzésével éri el csúcspontját, hogy a kitekintés: Dosztojevszkij, aki már ‚nem regényeket írt', mindez világosan mutatja, hogy itt nem egy új irodalmi forma, hanem kimondottan ‚egy új világ' várásáról volt szó."

Lukács 1962-ben könyvének filozófiai álláspontját úgy jellemzi, mint „amelyben radikális, forradalomra irányuló etika párosul hagyományőrző-konvencionális valóságmagyarázattal". Lukács etikája már ekkor forradalmi — amennyiben radikálisan elutasítja a fennállót —, filozófiai-ismeretelméleti pozíciója azonban még mindig a hagyományos polgári filozófiai álláspontok keretén belül marad, így azután a gyakorlati-politikai következtetések levonása is várat magára.

Közben Lukácsot is behívják katonának, hazatér, és 1915—1916-ban közel egy évig segédszolgálatos Budapesten. Emiatt sem tudja folytatni tudományos munkáját.

Budapesti tartózkodása idején, 1915 őszén, a vasárnaponként Balázs Béla lakásán tartott összejövetelekből alakul ki Lukács körül a később *Vasárnapi Kör* néven ismertté vált szellemi csoportosulás. A Kör összejöveteleire olyanok járnak el, mint Mannheim Károly, Hauser Arnold, Antal Frigyes, Fogarasi Béla, Fülep Lajos, Lesznai Anna, Tolnay Károly. A Vasárnapi Kör vitáinak jelentős szerepe volt tagjainak szellemi fejlődésében, fokozatos politikai radikalizálódásában, amely az

1918—1919-es forradalmak időszakában tetőzött, ha nem is mindegyiküknél egyformán.

Lukács maga a háború kiváltotta társadalmi-politikai problémáira nehezen talál választ. A polgári radikalizmus álláspontja nem elégíti ki, a szociáldemokrácia és elmélete — különösen Kautsky — viszont mindig taszította; egyedül Liebknecht háborúellenes fellépése keltett benne tiszteletet. (Karl Liebknecht, aki a háború kitörésekor a német szociáldemokrácia vezetői közül egyedül szavazott a parlamentben a hadihitelek ellen, a háború támogatását azon az elvi alapon utasította el, hogy „az ellenség saját országunkban van".) A szocialista irányzatok közül egyedül a francia radikális szindikalizmus, mindenekelőtt G. Sorel filozófiája hatott gondolatvilágára. Sorelra Szabó Ervin, a szociáldemokrácia baloldali szellemi ellenzékének vezetője, akit háborúellenes állásfoglalásáért is tisztelt, hívta fel Lukács figyelmét. A háború alatt megismerkedik Rosa Luxemburg műveivel is. Emellett elméleti érdeklődése ismét Marx felé fordult. Ezúttal — az etikai problémák előtérbe kerülésével gondolkodásában — elsősorban Marxnak Mehring által ekkor kiadott fiatalkori írásait tanulmányozza. Ezek az új szellemi impulzusok azonban nem állnak össze egy egységes elméletté. Gondolkodásának belső ellentmondásai még évekig elkísérik, illetve befolyásolják útkeresését.

1916 őszén Lukács visszatér Heidelbergbe, és ismét nekilát, hogy megírja esztétikáját. Ezt azonban már nem fejezi be. Közben házassága is felbomlik, és 1917 őszén elhatározza, hogy hazatér. Ekkor kerül sor az ominózus bőrönd deponálására.

■ ■ ■

Későbbi sorsára, életútjára az orosz forradalom és hazatérése egyaránt *döntőnek* bizonyult. „Csak 1917 adott választ mindaddig megoldatlannak látszó kérdéseimre" — írta közel fél évszázaddal később. Az Októberi Forradalom Lukács számára épp azt mutatta meg, hogy lehetséges, sőt *létezik válasz* a háború felvetette dilemmáira: a háborút okozó egész

rendszer forradalmi megdöntése. Ennek az alternatívának a következetes végiggondolása és összes konzekvenciáinak levonása azonban a mindeddig minden politikai párton kívülálló és mindenfajta politikai aktivitástól tartózkodó Lukács számára nem ment egyik napról a másikra. A Monarchia összeomlása irányában alakuló háborús helyzet, s az ennek nyomán bekövetkező politikai radikalizálódás Lukács gondolkodásában egyre inkább az etikai és politikai problémákat állítja előtérbe. Etikai előadásokat tart a Vasárnapi Körből kifejlődött *Szellemi Tudományok Szabadiskolájában,* s ekkoriban kezd megismerkedni a bolsevik teoretikusok — köztük Lenin — írásaival. Ekkoriban azonban még a bolsevizmus is elsősorban morális probléma a számára. „... Akkori gondolatvilágomban egyidejű tendenciaként jelentkezik egyfelől a marxizmus elsajátítása, egy politikai aktivizálódás és másfelől az, hogy egyre intenzívebbé válnak a tisztán idealisztikus, etikai kérdésfeltevések" — írja fél évszázaddal később, 1967-ben.

Az életre szóló döntés még várat magára. Még tesz egy — utolsó — kísérletet egyetemi karrierje érdekében, s 1918 májusában az esztétika elkészült fejezeteit habilitáció céljából benyújtja a heidelbergi egyetemen, de mire decemberben megérkezik a — pozitív vélemények és ajánlások dacára elutasító — válasz, az már közömbösen érinti. Az *őszirózsás forradalom* és Lukács szerepvállalása a köztársasági kormány bizottságaiban már egészen új, más irányú elkötelezettségeket sejtet. „Ha e választ itthon tárult elém, az még nem volt világnézetileg tudatos hazatérés, nem szükségszerű okozati következménye addigi fejlődésemnek. Tárgyilagosan, szellemileg tekintve: véletlen. (Hogy tisztán emberi fejlődésem szempontjából nem az volt, hanem segítség, igaz utat mutató sors, az mint élettény, kívül esik ezeken a fejtegetéseken.) De ha itthon tartózkodásom a forradalmak előtt és alatt közvetlen eredetében véletlenszerű is volt, egészen új kapcsolatokat teremtett életem számára, amelyek évtizedek belső küzdelmeiben tudatosodva, egészen új magatartást teremtettek bennem."

Magánéletében is *fordulat* következik be: ekkoriban alakul ki egész további életére szóló, mély emberi kapcsolata *Jánossyné Bortstieber Gertrúddal*, későbbi második feleségével.

1918 decemberének legvégén még mindig elsősorban morális indítékokból, s mert érzékeli az őszirózsás forradalom után létrejövő polgári demokrácia tehetetlenségét a szerveződő reakcióval szemben, belép a *Kommunisták Magyarországi Pártjá*ba, és ettől kezdve egész életvitelét egyetlen célnak, a világforradalomért küzdő munkásmozgalomnak rendeli alá. A végső döntéshez hozzájárultak azok a beszélgetések is, amelyeket az oroszországi hadifogságból bolsevikként hazatért Seidler Ernővel, Seidler Irma testvérével, Szabó Ervin unokaöccsével folytatott a bolsevizmusról, oroszországi élményeiről. Seidler Ernő révén ismerkedett meg *Kun Bélával* és *Szamuely Tiborral* is. Lukács döntésében szerepet játszott messianizmusa, az a meggyőződése is, hogy a diktatúra rövid, de szükségszerű, és morálisan is magasabb rendű áldozat, mint az, amit a kapitalizmus fennmaradásáért, egy új imperialista háborúért követnek el. Ekkori *dilemmáit* érzékelteti egyik ekkor írott cikkének — egyben korabeli írásait összegyűjtő, 1919-es kötetének — címe is: *Taktika és etika.*

Lukácsnak a pártba való belépése környezete, barátai számára váratlan volt. Lesznai Anna, a Vasárnapi Kör egyik tagja, több mint fél évszázad múlva is úgy emlékezett vissza Lukácsnak erre a döntésére, hogy „egyik vasárnapról a másikra Saulusból Paulus lett". Ez azonban túlzás. Sokkal pontosabb Lukács késői értékelése, miszerint csatlakozása a kommunista mozgalomhoz addigi filozófiai fejlődésének logikus következménye volt. „Kommunistává fejlődésem életem kétségtelenül legnagyobb fordulata, fejlődési eredménye" — írta nem sokkal halála előtt, önéletrajzi vázlatában.

Persze a pártba való belépéssel Lukács nem vált azonnal marxistává, világnézeti dilemmái sem oldódtak meg egy csapásra. Az események azonban nem kedveztek a világnézeti kérdések elméleti tisztázásának. A mindeddig elvont filozófust a törté-

nelem felgyorsult menete a gyakorlati politikai munka kellős közepébe taszította. A pártba való belépését követően nyomban bekapcsolódik a párt propagandamunkájába. Amikor 1919 februárjában letartóztatják a párt vezetőit, Lukács tagja lesz a Központi Bizottságnak, részt vesz a *Vörös Újság* és az *Internationale* szerkesztésében.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után *közoktatásügyi népbiztos* lesz, és jelentős szerepet játszik a kulturális élet megszervezésében. Az egyes kulturális területek irányításába a kulturális, művészeti élet legjobbjait vonja be. „A magyar proletárdiktatúra kultúrpolitikája első összefogási kísérlete volt az igazán haladni akaró, a valódi megújhodásra törő elemeknek a magyar társadalomban" — írja fél évszázaddal később, 1969-ben.

A Közoktatásügyi Népbiztosságon végzett munkája mellett előadásokat tart, beszédeket mond, a politikai élet sűrűjébe kerül. Mikor a Tanácsköztársaság ellen megindul a külső intervenciós erők támadása, Lukács is a frontra megy, és az V. hadosztály politikai biztosa lesz. Részt vesz az északi hadjáratban. A román támadás a Tiszánál éri.

A Tanácsköztársaság megdöntése, a párt vezetőinek emigrációba vonulása után *Korvin Ottó*val együtt ő kap megbízást arra, hogy maradjon itthon és az illegalitás körülményei között szervezze újjá a pártot. Korvin Ottó letartóztatása után azonban Lukács is kénytelen elhagyni az országot. *Bécsbe* megy. Amikor a fehérterror szervei kiadatását kérik az osztrák hatóságoktól, Németországban élő barátja, Baumgarten Ferenc (az a Baumgarten Ferenc, aki hagyatékát később a két világháború közötti legjelentősebb irodalmi díj létrehozására áldozta) szolidaritási akciót szervez Lukács megmentésére, amelyhez a német értelmiség számos kiemelkedő képviselője csatlakozik.

Bécsben Lukácsra mindenekelőtt a pártmunka mindennapjai és az emigráció gondjai vártak. Lukács *sokrétű* tevékenységet fejt ki. 1919 és 1921 között, majd 1928-tól 1930-ig a Központi Bizottság, illetve a Titkárság tagja. A KMP-n belüli frakcióharcokban *Landler Jenő* oldalán vesz részt, és

Landler emberileg és politikailag is nagy hatást gyakorol Lukács fejlődésére. 1921-ben a KMP küldöttjeként részt vesz a Komintern III. kongresszusán. Ekkor jut el először — néhány hétre — *Moszkvába.* 1928-ban az osztrák hatóságok Bécsben letartóztatják az illegálisan ott tartózkodó Kun Bélát, majd Lukácsot is őrizetbe veszik. Ismét felmerül a kiadatás veszélye. Lukács érdekében most is szót emelnek a német értelmiség kiemelkedő képviselői, Thomas Mann levelet ír Seipel kancellárnak. Mindez közrejátszik abban, hogy Lukácsot egyhónapos fogva tartás után szabadon engedik. 1929 elején a KMP Titkársága *Budapestre* küldi, és néhány hónapig ő irányítja a párt illegális tevékenységét. Bécsi évei alatt a politikai szervező munka mellett pártiskolát vezet, a párt lapjainak és más kommunista sajtóorgánumoknak alapítója, szerkesztője, szerkesztő bizottsági tagja, emellett számos elméleti és politikai írása jelenik meg a KMP, az osztrák és a német kommunista párt lapjaiban.

Lukács számára a kommunista mozgalomhoz való csatlakozás — a nemegyszer súlyos frakcióharcok és személyes ellentétek, az emigrációs élet nehézségei dacára — egyéni életvitele szempontjából egyszer s mindenkorra a révbe érkezést jelentette. Életében először talált a maga számára olyan közösséget, amilyenre mindig is vágyott, és olyan célokat, amelyekért — úgy érzi — érdemes küzdeni, s amelyek értelmet adnak életének. Magánéletében is ekkor találja meg a harmóniát: 1920-ban gyermekeivel együtt Gertrúd is Bécsbe érkezik, összeházasodnak, és ettől kezdve — a mozgalmi munka időleges kényszerítő körülményeit nem számítva — nem szakadnak el egymástól.

A bécsi évek új ismeretségeket és barátságokat, régi kapcsolatok és kötődések felbomlását is jelentették Lukács számára. A *Vasárnapi Kör* tagjainak többsége szintén emigrációba kényszerült — bár korántsem mindegyikük járta be azt az utat, amit Lukács, s lett kommunista —, s közülük a Bécsben élők még sokáig összejárnak. A Kör tagjainak útjai azonban hamarosan elválnak: egy részük nem

vállalja a kommunista elkötelezettséget, másokat életkörülményeik, munkájuk másfelé sodor. A húszas évek közepe táján Lukács és Balázs Béla kapcsolata is meglazul, s a korábbi baráti viszonynak nincs folytatása. Bécsben kerül szorosabb kapcsolatba Lukács *Révai Józseffel* és *Gábor Andorral*. Mind Révait, mind Gábort még Budapestről ismerte, együtt dolgoztak a Vörös Újság szerkesztőségében is, de a barátság az emigrációban bontakozik ki. Gábor Andorral ettől kezdve a kölcsönös megbecsülés és barátság egy életen át kitart. Révaival már hullámzóbb a viszonya: Bécsben Lukács tanítványa lesz, emellett mindketten a Landler-frakcióhoz tartoznak. Később azonban ezt a kapcsolatot nehéz teherpróbáknak veti alá a történelem. Bécsben ismerkedik meg Lukács — egyebek között — a fiatal József Attilával és Thomas Mann-nal is.

Lukács elméleti-politikai útkeresése persze a kommunista mozgalomhoz való csatlakozása után is még hosszú ideig tartott. Ehhez hozzájárult az a körülmény is, hogy a forradalmi hullám elültével a nemzetközi kommunista mozgalom is az új helyzetnek megfelelő *stratégia* és *taktika* kialakításának és az ezzel járó *belső viták* periódusában volt. Lukács útkeresése és fejlődése szempontjából is döntő jelentősége volt azonban annak, hogy úgy érezte, megtalálta a helyét, azt a közösséget, amelyhez tartozik. Bármennyire is elméleti érdeklődése volt az elsődleges, sosem érezte, hogy mozgalmi munkája akadályozná elméleti tevékenységét. „Én sohasem mondtam még azt — mondta néhány héttel halála előtt —, hogy a mozgalom engem megzavart volna a munkámban. A mozgalom tulajdonképpen mindig csak használ az ember munkájának, mert kiélesíti a tendenciákat, világosabbá teszi, hogy mit akar az ember, és így tovább." Ez az összefüggés Lukács esetében különösen a bécsi években szembetűnő, amikor is épp a pártmunka, a napi döntések kényszere segítette Lukácsot leküzdeni ultrabaloldali, szektás hibáit: a mozgalmi munka, „... maga az élet diktált nekem olyan szellemi magatartást, amely igen gyakran ellentétesen

szemben állt idealisztikus-utópikus, forradalmi messianizmusommal".

Lukács politikai állásfoglalásait a húszas évek elején sajátos *kettősség* jellemzi. Míg a magyarországi pártszervezés kérdéseiben és egyes politikai akciók megítélésében Landler nyomán általában e realitások figyelembevételével igyekszik állást foglalni, és fellép a szektarianizmus megnyilvánulásai ellen, a nemzetközi munkásmozgalom, különösen a német kommunista párt akcióinak és taktikájának kérdéseiben ultrabaloldali álláspontot foglal el. Az első bécsi évek vitáinak középpontjában a Tanácsköztársaság tanulságai és az ahhoz még közelinek vélt világforradalom perspektívái álltak. Lukács ezekben a vitákban ismeri fel a magyar proletárdiktatúrának a földkérdésben és általában a parasztság irányában követett politikájában elkövetett hibáit, s ezekben az években küzdi le a szindikalizmus befolyását gondolkodására, ami a pártnak a forradalomban betöltött szerepével kapcsolatos 1919-es állásfoglalásain még nagymértékben érződött.

A világforradalom perspektíváinak megítélésében *messianisztikus szektarianizmus* jellemzi Lukács pozícióját: „Ennek alapját az a szenvedélyes hit alkotta — írta 1969-ben —, hogy a világ szocialista átalakulása néhány rövid, persze válságokkal telített év dolga lesz csupán, hogy tehát hamarosan bekövetkezik a mindenki számára gyökeresen jóra forduló világ, az igazi emberi élet lehetősége". Lukács az általa alapított és szerkesztett német nyelvű *Kommunismus* című folyóirat politikai-elméleti törekvéseit jellemezve 1967-ben a következőket írta: „Folyóiratunk azzal akarta szolgálni a messianista szektarianizmust, hogy minden kérdésben a legeslegradikálisabb módszereket dolgozta ki, hogy minden területen teljes-tökéletes szakítást hirdetett a polgári világból származó valamennyi intézménnyel, életformával stb." A Kommunismus-ban jelent meg Lukácsnak a parlamentarizmussal kapcsolatos cikke is, amelyben azt a nézetét fejtette ki, hogy a burzsoá parlamentek és a parlamenti demokrácia idejétmúlt intézmények,

amelyekben a kommunistáknak nem szabad részt venniök. Ezt az írását Lenin is élesen bírálta. Lenin rámutatott arra, hogy abból, hogy egy intézmény világtörténelmileg túlélte magát — pl. abból, hogy a burzsoá parlamentek meghaladottá váltak a szovjetek által — korántsem következik, hogy taktikailag el kell vetni a benne való részvételt: ellenkezőleg. „... A Lenintől kapott kritika tette lehetővé számomra az első lépést a szektarianizmus leküzdése felé" — írta évtizedekkel később Lukács.

■ ■ ■

A bécsi éveket — elméleti fejlődése szempontjából — Lukács utóbb a marxizmus elsajátításának tanulóéveiként jellemezte. Ez elsősorban a Lenin műveivel való megismerkedésre vonatkozik, de ezekben az években mélyül el igazán *Marx* és *Engels* műveiben is. Történelmi, közgazdasági és gazdaságtörténeti stúdiumokat folytat, különösen Marx gazdasági írásait tanulmányozza alaposan, s elmélyül a munkásmozgalom történetében is. A marxizmus filozófiai alapjainak tudatosítására irányuló törekvései és marxizmus-felfogásának következetlenségei egyaránt tükröződnek 1923-ban megjelent *Történelem és osztálytudat* című kötetében, amelyben 1919 és 1922 között írott elméleti írásait gyűjtötte össze, s amely az utolsó háborús évektől kezdődő fejlődésének mintegy összefoglaló lezárása.

A Történelem és osztálytudat szerzőjének „radikalizmusa" már abban kifejezésre jut, hogy a marxizmust kizárólag társadalomelméletnek, társadalomfilozófiának tekinti. A természet — társadalmi kategória, állítja a könyv több helyen, és ennek megfelelően tagadja, hogy a marxizmusnak lenne a természetre vonatkozó állásfoglalása. Ez összefügg azzal is, hogy bár a Történelem és osztálytudat módszertanilag középponti fogalma a gazdaság, a gazdaság fogalmát azonban leszűkítve értelmezi, a fejlett árutermelés struktúráiban keresi a kiindulópontot; hiányzik belőle a munka — a késői Lukácsnál centrális jelentőségű — marxista alapkategóriája, a társadalom természettel való

anyagcseréjének közvetítője, s ennek következtében a természet ontológiai objektivitása — amely ennek az anyagcserének a „létszerű alapzata" — is eltűnik. Ugyanilyen okokból szűkül be és válik problematikussá a könyv gyakorlatfelfogása is.

A könyv marxizmus-felfogásának számos egyéb vitatható mozzanata és egyoldalúsága van. Így például a *Történelem és osztálytudat* gyakorlatfelfogásának következetlenségei sem tették lehetővé egy a korszak reális viszonyaiban gyökerező, azokból kibontott és azoknak megfelelő forradalmi gyakorlat elméleti megalapozását; ennek következtében mind a kapitalizmus ellentmondásainak, mind a proletariátus forradalmasodásának ábrázolása szubjektivisztikus hangsúlyokat kap; a forradalmi gyakorlat koncepciója a könyvben inkább egyfajta szélsőbaloldali aktivizmusnak felel meg, mint a marxi felfogásnak; a könyv végső soron „megváltó erőt" tulajdonít a proletariátus osztálytudatának stb. Más jellegű problémákkal kapcsolatos a megismerés képmásszerűségének tagadása. Ugyanakkor a könyv és számos gondolatmenete a marxi filozófiai örökséghez való kapcsolódást és annak helyreállítását tűzi ki célul és a marxi elmélet forradalmi lényegének torzításai ellen irányul.

A *Történelem és osztálytudat* Marx igazi forradalmiságának rehabilitálása érdekében mindenekelőtt Marx dialektikus módszerének következetes történetiségét emeli ki, és élesen polemizál a szociáldemokrata opportunizmus „tudományosságával". A revizionista tradícióval konfrontálódva, a marxizmus forradalmi lényegét helyreállítandó tesz kísérletet a marxizmus hegeli hagyományainak megújítására is, és ismét középpontba állítja a totalitás kategóriáját. Ugyanakkor Lukács a totalitás kategóriájának középponti módszertani helyét szembeállítja a gazdaságnak az elsődlegességével. Ebben és más kérdések megoldásában is érződik a könyvön a még nem következetesen materialista módon felfogott hegeli örökség befolyása.

A könyv reveláló erejét nem utolsósorban annak köszönhette, hogy Marx óta először állította előtérbe az *elidegenedés* problémáját mint a tőkés

rendszer forradalmi kritikájának középponti kérdését. Lukács bevonta elemzésébe Marx ifjúkori műveit is, azonban épp az elidegenedés marxi felfogása szempontjából talán legfontosabb ifjúkori művét, az 1844-es *Gazdasági-filozófiai kéziratok*at ekkor még nem ismerhette. Ez is szerepet játszik abban, hogy a *Történelem és osztálytudat* elidegenedés-felfogása Hegelt követve nem tesz különbséget elidegenedés és tárgyiasulás között. „Ez az alapvető és durva tévedés minden bizonnyal hozzájárult a *Történelem és osztálytudat* sikeréhez" — írta 1967-ben.

A *Történelem és osztálytudat* a maga korában és a későbbi évtizedekben is nagy hatású műnek bizonyult. Ez a vállalkozás jellegével, igényével, a könyv marxizmus-felfogásának előremutató és hibás, Lukács által később meghaladott mozzanataival és a korszak elmélettörténeti sajátosságaival egyaránt összefüggött. A vállalkozás ellentmondásos jellege mindenekelőtt abban jutott kifejezésre, hogy egy kétségkívül forradalmi, de olyan — messianisztikus-utópikus — forradalmi magatartást próbált elméletileg megalapozni, amelynek reális alapjai már a könyv megjelenésekor is nagyon vitathatóak voltak. Újszerű volt a könyvnek az a törekvése is, hogy filozófiailag, de a korabeli polgári filozófiai irányzatok alapvetően ismeretelméleti orientációjával ellentétben a létviszonyokból kiindulva, a tőkés árutermelés struktúrájának elemzéséből próbálta ezt a forradalmi magatartást megalapozni. S tette mindezt egy olyan korban, amikor a marxizmus klasszikusainak számos műve — köztük a filozófiailag legjelentősebbek közül is jó néhány (így a már említett 1844-es Marx-kéziratok mellett — egyebek között — *A német ideológia*, *A természet dialektikája*, a *Filozófiai füzetek* és a *Tőke* 1859-es *Nyersfogalmazványa*) — ki sem volt még adva, a filozófus Lenint pedig Nyugat-Európában szinte egyáltalán nem ismerték. Nem volt általánosan elfogadott még a marxizmus filozófia-volta sem. Ezek a történelmi körülmények a könyv filozófiai pozícióira és fogadtatására egyaránt rányomták a bélyegüket.

Lukács több mint fél évszázaddal könyve megjelenése után — számbavéve annak negatív oldalait — a következőképpen magyarázza a *Történelem és osztálytudat* korabeli hatását és jelentőségét: „Már az a tény is bizonyos reprezentatív jelleget kölcsönöz a könyvnek, hogy mindannak, ami hibásat benne itt felsoroltunk, nem annyira a szerző partikularitásában volt a forrása, mint inkább a korszak nagy, habár gyakran tárgyilag hamis tendenciáiban. Egy hatalmas, világtörténelmi átmenet küzdött ekkor az elméleti kifejezésért. Történelmileg bizonyos jelentőségre tehet szert egy elmélet akkor is, ha nem juttatja kifejezésre a nagy válság objektív lényegét, hanem csak tipikus állásfoglalást képvisel annak alapproblémáihoz. Ez volt a helyzet — ma így hiszem — a *Történelem és osztálytudat*tal."

Lukács könyve megjelenésekor a kommunista mozgalomban döntő elmarasztaló bírálatokat váltott ki. A bírálatokban a jogosult szempontok és megalapozott kritikai észrevételek mellett Lukácsénál nem kevésbé vitatható vagy ellentmondásos álláspontok is kifejezésre jutottak, de nemegyszer szűkkeblű értetlenség, sőt politikai-ideológiai megbélyegzés is jelentkezett.

Lukácsot azonban nem ezek a *bírálatok* késztették álláspontjának felülvizsgálatára, hanem az, hogy 1930-ban Moszkvában, a Marx—Engels Intézet munkatársaként megismerkedett Marx akkor még kiadatlan 1844-es kéziratával, és Lenin először 1929—30-ban megjelent jegyzeteivel a dialektikáról, mindenekelőtt Hegelhez fűzött megjegyzéseivel. Ezek a művek fordulatot jelentettek filozófiai fejlődésében; megvilágosító-felszabadító hatásukat még évtizedekkel később is emlegeti: „A Marx-olvasmány során összeomlott a *Történelem és osztálytudat* valamennyi idealista előítélete. Bizonyára igaz, hogy azt, ami ebben megdöntötte pozíciómat, megtalálhattam volna az általam korábban olvasott marxi szövegekben is. De tény, hogy ez nem történt meg, nyilván azért, mert ezeket kezdettől fogva egy annak idején önállóan kialakított hegeliánus értelmezésben olvastam, és csak teljesen új szöveg válthatta ki a sokkot."

A Marx-kéziratok nyomán jutott el tárgyiasulás és elidegenedés alapvető különbségének belátásához és tudatosításához is. „Ezzel végérvényesen összeomlottak annak elméleti alapzatai, ami a *Történelem és osztálytudat* különösségét tette. A könyv teljesen idegenné vált számomra, akárcsak 1918—19-ben az azelőtti írásaim. Egyszerre világossá vált előttem: ha az elméletileg szemem előtt lebegő feladatot meg akarom valósítani, akkor megint egészen elölről kell kezdenem" — írta 1967-ben.

1933-ban egy önkritikus nyilatkozatában Lukács elhatárolja magát könyvétől, s több mint negyven évig nem engedi újra kiadni. Utóbb — 1967-ben — így ír ennek indokairól: „... a *Történelem és osztálytudat*ot akkor őszintén és tárgyilagosan elhibázottnak tartottam, és ma is annak tartom. Úgyszintén helyesnek tartom, hogy a későbbiekben is, amikor e könyv fogyatékosságaiból divatjelszavakat csináltak, védekeztem az ellen, hogy azonosítsák ezeket igazi törekvéseimmel." Csak egy alapvetően más történelmi helyzetben és egy alapos, önkritikus elemzéssel kiegészítve járult hozzá — először 1967-ben — könyve újrakiadásához.

■ ■ ■

Lukács elméleti-filozófiai pozíciójának ilyen irányú fejlődését, az ismételt *újrakezdés kényszerét* azonban a történelmi események, a külső körülmények változása és személyes sorsának alakulása is befolyásolta. A húszas évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a tőkés világrendszer a viszonylagos stabilizálódás állapotába került, s hogy aligha lehet reálisan számolni egy közeli világforradalom perspektívájával. 1924-ben meghalt *Lenin*, és halála után a nemzetközi munkásmozgalom belső vitái is egyre inkább a szocializmus egy országban való felépítésének lehetőségei köré összpontosultak. Mindezek a körülmények Lukácsot messianisztikus utópizmusa felülvizsgálatára, elméleti újratájékozódásra késztették.

Lenin halálát követően kiadója felkérésére néhány hét alatt egy nagyobb terjedelmű tanulmányt

ír *Lenin. Tanulmány gondolatainak összefüggéséről* címmel. Ez mindenekelőtt a gyakorlat fogalmának, elmélet és gyakorlat viszonyának értelmezésében megy túl a *Történelem és osztálytudat*on. Lukács ebben a tanulmányában Lenint úgy jellemzi, hogy ő *„az egyetlen Marxszal egyenrangú teoretikus* a proletariátus felszabadító harcának eddigi történetében". Nagyságát és eredetiségét mindenekelőtt abban látja, hogy Lenin képes volt a proletariátus osztályharcának valamennyi kérdését az összfolyamat szempontjából értelmezni. Lenin pl. nem volt szaktudós a politikai gazdaságtan területén, mint kortársai közül Hilferding és főleg Rosa Luxemburg — mondja Lukács —, mégis, a korszaknak mint totalitásnak a megítélésében messze fölöttük állt. „Lenin fölénye abban van, hogy neki sikerült konkrétan összekapcsolni az imperializmus közgazdasági elméletét a kor valamennyi politikai kérdésével. Ez az ő egyedülálló elméleti teljesítménye: az új fejlődési szakasz gazdaságtanát a kialakult világhelyzet megkívánta összes konkrét cselekvés vezérfonalává tette." Lukács szembeszáll azzal a felfogással, amely Lenint elsősorban mint reálpolitikust értékelte, s hangsúlyozta: „Lenin fölénye tisztán elméleti fölény az összfolyamat megítélésében". A „konkrét helyzet konkrét elemzése" Leninnél „nem ellentéte a ‚tiszta' elméletnek, hanem éppen a valódi elméleti munka csúcspontja, az a pont, ahol az elmélet betölti hivatását, átmegy a gyakorlatba".

Lukács e korszakból származó többi írása alkalmi jellegű cikk, illetve néhány nagyobb lélegzetű recenzió. Ezek jelzik azonban Lukács filozófiai fejlődését, a marxizmus elsajátításában és új problémákra való alkalmazásában való előrehaladását, olyan fontos gondolatok, részkoncepciók kidolgozását, amelyek későbbi korszakaiban térnek vissza, illetve ettől kezdve kisebb-nagyobb módosulásokkal végigkísérik egész fejlődését.

Lukács politikai nézeteinek alakulása a húszas évek második felében szorosan kapcsolódik a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom fejlődésében bekövetkezett változásokhoz és vitákhoz. A szovjet

párton belüli vitákban, a szocializmus egy országban való felépítésének kérdésében, illetve a *Trockijjal és Buharinnal való vitában Lukács Sztálin oldalán* állt. „Ebben a harcban Sztálin győzött — írta Lukács negyven évvel később —, és meg kell állapítani — bármennyi erőszakos organizatorikus rendszabályt alkalmazott is a konkrét pártharcokban —, hogy elsősorban mégis azért, mert egyedül az ő felfogása volt alkalmas arra, hogy a világforradalmi hullám végeztével irányt és perspektívát adjon a szocializmus felépítésének (itt most nem a konkrét felépítés elméleti és gyakorlati hibáiról van szó, hanem az egész korszak történelmi indításáról)."

Közben a fasizmus veszélye Olaszország után Németországban is mind akutabbá vált. A Kominternt 1928-ban tartott VI. kongresszusa nem tudott megfelelő stratégiát kidolgozni a fasizmus előretörésének megállítására. Változatlanul fenntartotta azt a tételt, amely a szociáldemokráciát a fasizmus ikertestvérének minősítette, ami súlyos akadályát jelentette a kommunista pártok szélesebb alapú, fasizmusellenes szövetségi politikájának. Ugyanakkor a kongresszus határozata felvetette, meg kell vizsgálni, hogy bizonyos, a tőkés fejlődés szempontjából hátramaradott országokban lehetséges-e demokratikus átmenet a proletárdiktatúrához.

Ilyen helyzetben kezdődött el 1929-ben a KMP II. kongresszusának előkészítése. Lukács kapott megbízást a kongresszus politikai téziseinek kidolgozására. A dokumentumtervezet Lukács illegális neve után *Blum-tézisek*ként vált ismertté.

A *Blum-tézisek* kiindulópontja az volt, hogy a Komintern VI. kongresszusa határozatának a proletárditatúrába való átmenet demokratikus útjára vonatkozó tételét Magyarország esetében is meg kell vizsgálni. Lukács abból indult ki, hogy a pártnak nem lehet egyszerre két stratégiai jelszava, a legalitásban működő, de kommunista irányítás alatt álló MSZMP-nek a köztársaság, az illegalitásban dolgozó KMP-nek pedig a proletárdiktatúra. A magyarországi osztályviszonyok között for-

radalmi válság bekövetkezése esetén a kivezető út csak az lehet — mondják ki a tézisek —, amit Lenin a munkások és a parasztok demokratikus diktatúrájának nevezett. Ez a koncepció utat nyithatott volna egy reálisabb szövetségi politikának, egy olyan népfrontpolitikának, amit azután a Komintern VII. kongresszusa dolgozott ki 1935-ben. A *Blum-tézisek* ugyanakkor más kérdésekben — pl. a parasztság vagy a szociáldemokrata párt értékelését illetően — a Komintern VI. kongresszusa szűkkeblű, szektás irányvonalát képviselte.

Ennek ellenére a tézistervezetet mind a KMP, mind a Komintern elutasítja. Lukács téziseit a vezető nélkül maradt Landler-frakció — Landler Jenő 1928-ban meghalt — sem támogatta egyértelműen. Révai, aki kezdetben támogatta a téziseket, a vita menetében — érzékelve az erőviszonyokat — elhatárolta magát Lukácstól, és maga is beállt a *Blum-tézisek* „opportunista tendenciáinak" bírálói közé. Lukács úgy érzi, párttagsága forog veszélyben; a bírálatok nyomán önkritikus nyilatkozatot tesz és visszavonja téziseit.

Lukács önkritikái, így a *Blum-téziseket* visszavonó 1929-es nyilatkozata körül is mára valóságos mítoszok keletkeztek. Ezek kialakulásához Lukács maga is hozzájárult, amikor utóbb — a hatvanas években — 1929-es nyilatkozatát és az 1949—50-es vitában elhangzott önkritikáját „taktikaiaknak" minősítette. Ezen azt értette, hogy ha olyan súlyos *konfliktusba* keveredett a párton belül, ami a kommunista mozgalomhoz való tartozását, kommunistaként való további elméleti tevékenységét is veszélyeztette, akkor olyankor is az önkritikát választotta, amikor úgy érezte, neki van igaza. 1929-ben mindenekelőtt azért választotta ezt az utat, mert meg volt győződve arról, hogy a kommunista mozgalmon kívül tétlenségre lenne kárhoztatva a fasizmus okozta válság idején, nem lenne lehetősége aktívan részt venni a fasizmus elleni harcban.

Hogy Lukács *önkritikáiban* mennyi volt a valóban tudatos taktikai végiggondoltság, azt utólag nehéz lenne eldönteni. Az mindenesetre tény, hogy

a szocializmusba való demokratikus átmenet lehetőségének a *Blum-tézisek*ben megjelenő koncepciója a későbbiekben is visszatér, és nem lényegtelen szerepet játszik Lukács gondolatvilágában, politikai elképzeléseiben.

Voltak azonban Lukácsnak ebben, az önkritikáiban illetve azok kapcsán megnyilatkozó magatartásában más, a politikai megfontolásokon túlmutató, egyénisége, gondolkodói alkata mélyebb rétegeiben gyökerező mozzanatok is: *a kommunista mozgalomhoz való csatlakozása életre szóló döntés volt*, olyan döntés, amely mellett rendíthetetlen hűséggel tartott ki a legsúlyosabb megpróbáltatások idején is, akkor is, amikor méltánytalanságok érték. A hűség számára egyébként is kitüntetett érték volt. Magatartásának ezekről a mélyebb rugóiról, saját elveiről is sok mindent elárul *Pártköltészet* címmel 1945-ben már Budapesten tartott, József Attila emléke előtt tisztelgő előadásában: „... itt a helye, hogy egy, az értelmiségben gyakran félreértett és ezért felette népszerűtlen problémát érintsünk: a pártfegyelem kérdését. A félreértések legnagyobb részt onnan származnak, hogy a modern, anarchista, hangulatokba, szeszélyekbe elmerülő szubjektivizmus már alig ismeri, gyakran tagadja — még a magánéletben is — a hűséget. A hűség: lényeges összefüggés és ragaszkodás a lényeghez, még akkor is, ha az élet pillanatnyi jelenségei ellentmondani látszanak annak. Ez az érzés a mai polgári mentalitásban annyira legyengült, szinte kiveszett, hogy a polgári irodalomban a hűség a legtöbbször giccsszerűen vagy patologikusan szerepel. A pártfegyelem most már a hűség magasabb, elvontabb foka; a közéleti ember hűsége: mély világnézeti kapcsolat valamely történelmileg adott irányzathoz és hűség akkor is, ha egy pillanatnyi kérdésben nem is áll fenn teljes egyetértés."

Ezek az elvek vezették Lukácsot életének azokban a periódusaiban is, amikor általa is észlelt, súlyos torzulások jelentkeztek a pártban, a nemzetközi munkásmozgalomban. Magatartásának, párthűségének alapja azonban nem a hit, s főleg

nem a kritikátlan vakhit volt, hanem az a *mély meggyőződés*, hogy korunkban egyedül a munkásosztály forradalmi mozgalma, a kommunista mozgalom és a győztes szocializmus országa, a Szovjetunió, a későbbi évtizedekben pedig a szocialista országok testesítik meg azt az erőt, amely képes szembeszállni a fasizmussal, a barbársággal, majd később az emberiséget pusztulással fenyegető háborús veszéllyel, amely képes megmenteni az emberiséget, az emberi kultúrát és a humanizmus értékeit az imperializmussal szemben. Lukács e meggyőződésének tudományos megalapozásához a jelenkor jellegének, osztályerőviszonyainak, alapvető tendenciáinak, ideológiai jelenségeinek elemzésével maga is hozzájárult.

Ez a meggyőződése, a „*mély világnézeti kapcsolat*" a számára a „történelmileg adott irányzathoz" volt az alapja a kommunista világmozgalomba vetett rendíthetetlen bizalmának is, annak a halálig elkísérő reményének, hogy a marxista—leninista elmélet alapján és segítségével a kommunista mozgalom képes lesz korrigálni a torzulásokat, s betölteni világtörténelmi küldetését, megmutatni az emberiségnek a mindenfajta elnyomástól és elidegenedéstől való felszabadulás egyetlen lehetséges útját. Lukácsnak a párthoz, a párt nagy, nemzeti, humanisztikus hivatásához való hűsége ebben a mély, tudományosan megalapozott meggyőződésében és egyéniségének morális integritásában gyökerezett, s ez a hűség egész életútjának egyik ma is, számunkra is példaadó tanulsága.

CSIBA TIBOR

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐI ÉS A TANÁCSTAGI VÁLASZTÁSOK ÚJ VONÁSAI

A választás minden ország életében fontos belpolitikai esemény. Szocialista hazánkban a népképviseleti testületek 1985. évi megújításának különös jelentőséget ad az, hogy az országgyűlési képviselők és a tanácstagok választására abban az esztendőben kerül sor, amikor dolgozó népünk felszabadulásának 40. évfordulóját ünnepli, a Magyar Szocialista Munkáspárt pedig a XIII. kongresszusán elemzi szocialista építőmunkánkat és határozza meg a további feladatokat.

Marxista—leninista pártunk nagy jelentőséget tulajdonít a szocialista demokratizmus fejlesztésének. Az elmúlt években — a nehezebbé vált gazdasági körülmények között is — a párt alapvető feladatának tekintette társadalmunk demokratizmusának fokozását. Az erre irányuló törekvéseknek kiemelkedő dokumentuma az MSZMP *Központi Bizottságának* a választási rendszer továbbfejlesztéséről, 1983. július 6-án hozott határozata, amely megállapítja, hogy a *népképviseleti testületek meghatározó szerepet töltenek be társadalmunkban;* az országgyűlés és a tanácsok az elmúlt évtizedekben hozzájárultak a szocializmus építéséhez, a szocialista demokrácia fejlesztéséhez; mindezeket megfelelően elősegítette választási rendszerünk is.

Ebből az értékelésből kiindulva a Központi Bizottság az Országgyűlés és a tanácsok munkájának

továbbfejlesztéséről szóló 1984. október 9-i állásfoglalásában megfogalmazta a népképviseleti tevékenységre vonatkozó társadalmi igényeket. Ezt ugyan a választási rendszer továbbfejlesztéséről hozott határozat időben megelőzi, szerves kapcsolatuk azonban aligha szorul bizonyításra.

A Központi Bizottság a választási rendszer továbbfejlesztésének céljaként hangsúlyozza: arra kell törekedni, hogy — a gyakorlatban bevált elvekre építve — növekedjen az állampolgári jogok gyakorlásának lehetősége, erősödjön a népképviseleti testületek társadalmi-politikai szerepe, valamint legyen egyszerűbb a választások előkészítése és lebonyolítása.

A választások lényegére vonatkozóan a Központi Bizottság határozata kiemeli, hogy választási rendszerünk alapja az alkotmány, rendeltetése pedig — a nemzeti egységet kifejező népfrontpolitikával — a szocializmus építésének szolgálata. A választási rendszernek a jövőben is biztosítania kell a választójog általánosságát, egyenlőségét és a szavazás titkosságát. Követelmény továbbra is, hogy a választások alapvető kereteként maradjanak meg az *egyéni választókerületek*, amelyekben az állampolgárok közvetlenül jelölik az országgyűlési képviselők többségét, illetve valamennyi helyi tanácstagot.

Mindezekre figyelemmel a választási rendszer továbbfejlesztése érdekében a Központi Bizottság szükségesnek tartotta, hogy általánossá váljon az egyéni választókerületekben a több jelölt közötti választási lehetőség mind az országgyűlési képviselői, mind a helyi tanácstagi választásokon; bevezessük a pótképviselői és a póttanácstagi mandátumot; rendszeresítsünk országos választási listát; erősödjön a községi közös tanácsok társközségeiben a képviselet; differenciáltan csökkenjen a tanácstagok száma és egyszerűsödjön a választási eljárás.

A vázolt politikai elvek szellemében — nagy érdeklődést kiváltó és széles körű társadalmi vitát követően — az Országgyűlés megalkotta *az országgyűlési képviselők és a tanácstagok választá-*

ról szóló 1983. évi III. törvényt. A Minisztertanács pedig rendeletet hozott a törvény végrehajtására és már megkezdődött a választás előkészítése is.

Felvetődhet, hogy az előkészítő munkának ebben a szakaszában nem felesleges-e emlékeztetni a közelgő választások új vonására, főbb jellemzőire? Nem, nem felesleges, ellenkezőleg: feltétlenül szükséges! A választás sikere érdekében ugyanis több megszokott, begyakorolt — úgyszólván automatikussá vált — rendelkezést és annak megfelelő magatartást, cselekvést el kell felejtenünk, el kell feledtetnünk. Ezek helyett pedig az újabb célok tudatosításával, az ország választójogosult állampolgárait új szabályokkal kell megismertetni, hogy élni tudjanak e jelentős politikai jogukkal.

Többes jelölés

A választási rendszer továbbfejlesztésének a legjelentősebb új vonása — a demokratizmus fokozását közvetlenül is szolgáló — *kötelező kettős, illetve lehetséges többes jelölés* bevezetése. A választásról szóló törvény rendelkezése szerint: „A választókerületekben az országgyűlési képviselők, valamint a helyi tanácstagok jelölésének jogát a választópolgárok jelölő gyűlései gyakorolják; minden választókerületben két vagy több személyt jelölnek."

A kettős, illetőleg többes jelölés jogilag korábban sem volt kizárt, sőt a jelölés szabályai azt kifejezetten ösztönözték. Ennek ellenére a kívánatosnál jóval kevesebb kettős vagy többes jelölés volt, s számuk az utóbbi választások során nem növekedett, ellenkezőleg: csökkent. Sem a jelöltek ajánlására jogosult szervek, sem a választópolgárok nem éltek tehát ezzel a lehetőséggel. A Központi Bizottság — egyebek mellett — ezért látta indokoltnak azt, hogy a választásról szóló törvény kötelező rendelkezése alapján váljon általánossá a kettős, illetőleg többes jelölés.

A jelölés jogát változatlanul a választópolgárok jelölő gyűlései gyakorolják. Indokolt, hogy a Haza-

fias Népfront legalább két jelöltet ajánljon. A jelölő gyűléseken a jelöltekre további javaslatokat tehetnek a politikai, társadalmi, érdekképviseleti szervek, a munkahelyek dolgozóinak képviselői és a választópolgárok. A jelölés jogának gyakorlása nagy politikai felelősséget követel, mert az ajánlott vagy javasolt személyek a választópolgárok bizalma révén — új minőségű — közéleti helyzetbe kerülnek: országgyűlési képviselő-, illetőleg tanácstagjelöltek lesznek.

A választópolgárok jelölő gyűlésein a két vagy több jelölt ajánlása, a javasolt személyek bemutatása, bemutatkozása, a velük kapcsolatos kérdések felvetése, majd a választópolgárok döntése arról, hogy kiket indítanak jelöltként, olyan politizálás, amelynek során *bizalomra alapozott kapcsolat* keletkezik a jelöltek és a választók között. A jelöltté válás jogi feltételeit illetően — e szabályok gyakorlati fontossága miatt — indokolt hangsúlyozni, hogy országgyűlési képviselő-, illetőleg tanácstagjelöltek azok lesznek, akik a jelölő gyűlésen (gyűléseken) megjelent választópolgárok egyharmadának szavazatát — nyílt szavazás során — megkapták, valamint nyilatkoztak arról, hogy a Hazafias Népfront programját és a jelölést elfogadják. A jelölő gyűlésen részt vevő választópolgároknak tehát arról kell dönteniük, hogy ki legyen az a két, vagy több jelölt, akik közül a szavazás során választani kívánnak. Az egyes választópolgárnak ezért nem úgy kell az állásfoglalását kinyilatkoztatnia, hogy az ajánlott személyek közül vagy az egyikre, vagy a másikra, vagy pedig a harmadikra adja a szavazatát. Ellenkezőleg! Mivel a kettős jelölés elve kötelező, a jelölő gyűlésen megjelent minden választópolgártól azt kell kérnünk, hogy legalább két javasolt személyre szavazzon, de több jelölt indítását is támogathatja.

Tekintettel arra, hogy a kettős, illetőleg többes jelölésnek széleskörűen nem alakult ki a gyakorlata, a választások politikai előkészítésének sokrétű feladatai újabb szempontokkal egészülnek ki. Alapvető követelmény, hogy jelöltként csak olyan személyek kerüljenek szóba, akik elfogadják a Haza-

fias Népfront választási programját, készek tevékenyen közreműködni annak megvalósításában és alkalmasak a közéleti munkára. Indokolt ajánlani azoknak az országgyűlési képviselőknek és tanácstagoknak az újrajelölését, akik funkciójukat jól látták el és élvezik a választóik bizalmát. Az eddigieknél minden bizonnyal nagyobb hangsúlyt kell helyezni a javasolt személyek *alkalmasságára*, hiszen alapvető cél a népképviseleti testületek munkájának továbbfejlesztése, amely elsősorban a tagjainak jobb, színvonalasabb munkájával érhető el. Ugyanakkor — és az említett követelménnyel összhangban — azt is érvényesíteni kell, hogy a népképviseleti testületek összetétele megfelelően tükrözze *társadalmunk szocialista jellegét és szerkezetét*. Annak érdekében, hogy ez a két alapvető feltétel egymást segítve érvényesüljön, a jelöltként számításba vehető személyeknek minél szélesebb körből kell kikerülniük. Különösen fontos, hogy a népfront javaslatai megalapozottak és a lakosság számára meggyőzőek legyenek.

Az említett és sok más egyéb követelmény megfelelő érvényesülése érdekében nagy gondot kell fordítani arra, hogy a választókerület lakossága ismerje, megismerhesse azokat a személyeket, akik jelöltként szóba kerülnek. Erre a célra jól felhasználhatók a különböző lakóterületi fórumok, a helyi sajtó és egyéb írásos eszközök. Az ily módon kialakult kapcsolat elősegítheti a választópolgárok helyes döntését.

Ugyancsak jelentős érdekek fűződnek ahhoz is, hogy a választópolgárok széles tömegei a szavazás előtt — éppen a tényleges választási lehetőség elősegítése céljából — megismerhessék a jelölteket, tájékozódhassanak terveikről. Lehetőséget kell biztosítani arra is, hogy a jelöltek ismertethessék a népfront programjának megvalósítására vonatkozó elképzeléseiket. Ezek a *„választókerületi program"*-ok természetesen nem tartalmazhatnak irreális vágyakat, netán meggondolatlan ígéreteket. Az a kívánatos, ha a jelöltek elsősorban arról nyilatkoznak, hogy a lehetőségek alapján, milyen közérdekű — településfejlesztési, lakosságellátási stb. —

feladatokat tartanak szükségesnek, indokoltnak és megvalósítandónak.

Fontos, hogy mind a jelöltként számításba vett személyek, mind a jelöltek megismertetése azonos feltételek biztosításával történjék. Arra pedig talán már felesleges is utalni, hogy a jelöltek egymás elleni agitációjára — a választási rendszer alapelveiből következően — nincs lehetőség.

Az említett követelmények miatt szoros együttműködésre van szükség a választások szervezésében közreműködő szervek között. Jó munkamegosztással és a feladatok összehangolásával kiküszöbölhető azoknak a problémáknak egy jelentős része, amelyek a tapasztalatok hiányából egyébként előfordulhatnak.

A választások előkészítésének és lebonyolításának politikai irányítása a megfelelő pártszervek feladata. Ennek során erősíteni kell a helyi pártszervek szerepét és felelősségét. Az agitációnak elsődleges feladata, hogy minél szélesebb körben elfogadtassa az új célokat, törekvéseket, megismertesse az új szabályokat, módszereket.

Az egyéni választókerületi rendszer általánosságának fenntartásával — a 352 országgyűlési választókerület meghagyása mellett — a választásokról szóló törvény bevezette az *országos választási listát*. Az erre vonatkozó törvényi rendelkezés alapján: „Az országos választási listán a képviselőjelölteket a Hazafias Népfront Országos Tanácsa jelöli a Hazafias Népfrontba tömörült politikai, társadalmi és érdekképviseleti szervek javaslatai alapján." Az országos választási lista célja, hogy a legfelsőbb népképviseleti testület, az Országgyűlés megválasztásában is mind jobban kifejeződjék a szocialista nemzeti egység, a párt szövetségi politikája és a választások népfront jellege.

Az országos választási listán a választásról szóló törvény szerint, az országgyűlési választókerületek mintegy *tíz százalékának* megfelelő számú képviselőt jelölnek. Az ily módon megválasztható képviselők számát az Elnöki Tanács 35 főben állapította meg. Az országos választási listán — eltérően az egyéni választókerület kötelező kettős vagy

lehetséges többes jelölésére vonatkozó szabályoktól — csak annyi jelölt állítható, ahány képviselő megválasztására lehetőség van.

A szavazás módja

A választásokról szóló törvény szerint: „A jelöltre szavazni a szavazólapon a jelölt nevének meghagyásával, a jelölt ellen szavazni nevének áthúzásával lehet." Ez a *szavazás általános szabálya,* mely egyaránt érvényes mind az országos választási listán, mind az egyéni választókerületben induló országgyűlési képviselőjelöltekre, mind pedig a tanácstagjelöltekre történő szavazásnál.

A beidegződött korábbi gyakorlat miatt és az érvénytelen szavazások megakadályozása érdekében ez az egyébként egyértelmű rendelkezés további magyarázatra szorul. Ezzel a kérdéssel a választások előkészítése során feltétlenül foglalkozni kell. Szükség van arra is, hogy a választópolgárok széles köre megismerje a szavazásra vonatkozó szabályokat, a *helyes szavazás módját.* Fontos feladatok hárulnak e téren a párt propagandistáira és a választások előkészítésében közreműködő minden aktivistára, hiszen az rendkívül nagy kár lenne, ha a választópolgárok — a szabályok ismeretének hiánya, vagy hibás alkalmazása miatt — akaratukon kívül érvénytelenül szavaznának. Kötelességünk, hogy a választásokra vonatkozó rendelkezések széles körű ismertetésével a választópolgárokat olyan helyzetbe hozzuk, hogy szándékukat elhatározásuknak megfelelően ki is tudják nyilvánítani.

A választópolgár akaratát kifejezésre juttató cselekvésnek — a szavazásnak — *egyértelműnek* kell lennie. A választás eredményének pontos megállapításához ugyanis szükség van arra, hogy a szavazólapok minden kétséget kizáróan tartalmazzák a választópolgárok szándékát.

A szándék nem kétséges, ha például az országos listán induló képviselőjelöltek szavazólapját a választópolgár változtatás nélkül dobja be az urnába.

Ez ugyanis azt jelenti, hogy a listán indított valamennyi jelölt mellett tette le a voksát. Ha azok közül valamelyik jelölttel nem ért egyet, azt azzal juttathatja kifejezésre, hogy annak nevét áthúzza.

Az egyéni választókerületben induló országgyűlési képviselő- és tanácstagjelöltek esetében egészen más a cselekvés helyes rendje, mert a választó akarata csak név vagy nevek áthúzásával juttatható kifejezésre. Az egyéni választókerület országgyűlési képviselőjelöltjeinek és a tanácstagjelölteknek a szavazólapján tehát az érvényességnek az a feltétele, hogy csak egy név maradjon áthúzás nélkül, mégpedig annak a jelöltnek a neve, akire a választópolgár szavazott.

A választás — hagyományainknak megfelelően — nem munkanapon van, ennek ellenére a választópolgárok döntő többsége az esemény politikai jelentősége miatt, az *állandó lakóhelyén* járul a szavazó urnákhoz. Politikai joguk gyakorlásának biztosítása érdekében, a választópolgároknak lehetőségük van arra, hogy *ideiglenes lakóhelyükön vagy tartózkodási helyükön* szavazzanak. Az a választópolgár, aki előre tudja, hogy a szavazása napján távol lesz, az állandó lakóhelye szerinti helyi tanács végrehajtó bizottságától *igazolást* kérhet, amelynek felmutatásával az ideiglenes lakóhelyén vagy tartózkodási helyén szavazhat, de csak az országos választási listán levő országgyűlési képviselők választásában vehet részt! Ennek az *új szabálynak* az a magyarázata, hogy az így szavazó választópolgár nem kerül kapcsolatba az egyéni választókerületben megválasztott országgyűlési képviselővel és a helyi tanácstaggal.

Az már jól ismert szabály, hogy a választókerület megválasztott országgyűlési képviselője, illetőleg tanácstagja az a jelölt, aki — feltéve, hogy a választókerületben az összes választópolgárnak több mint a fele szavazott — az összes érvényes szavazatnak több mint a felét megkapta. Kevésbé köztudott azonban a kötelező kettős jelöléssel összefüggésben életbe lépő *új rendelkezés*, amely szerint „Az a jelölt, aki a választókerületben a megválasztott országgyűlési képviselő, illetőleg tanácstag

mellett megkapta az összes érvényes szavazatnak legalább az egynegyedét, pótképviselő, illetőleg póttanácstag." *A pótképviselő és a póttanácstag* nem „helyettese" az országgyűlési képviselőnek, illetőleg a tanácstagnak. Aktív közéleti tevékenységükre azonban minden bizonnyal szükség van, valamint arra is fel kell készülniük, hogy a képviselő, a tanácstag megbízásának megszűnése esetén a helyükbe lépjenek.

Községi elöljáróság

Új rendelkezése a választási törvénynek az, hogy: „A községi közös tanácshoz tartozó nem székhely társközségekben a megválasztott tanácstag egyben a község elöljáróságának is tagjává válik." Az *elöljáróság* a tanácsok rendszerének is új intézménye. A közvélemény azt várja az elöljáróságtól, hogy a községi közös tanácsok és szerveik tevékenységével összhangban, eredményesen lássák el a nem székhely társközségek lakosságának képviseletét és járuljanak hozzá e községek közéletének továbbfejlesztéséhez. Az elöljáróság tagjai közül elöljárót választ.

Általános tapasztalat szerint — amely a tanácsi munkában is igazolódott — a túlzottan nagy létszámú testületek működése kevésbé hatékony. Ezért a választási törvény — a Központi Bizottság útmutatásának megfelelően — a települések népességszámához kapcsolódóan, olyan kereteket állapít meg a választókerületek kialakítására, amelyek lehetővé teszik, hogy a helyi viszonyoktól függően és differenciáltan, az eddigieknél *munkaképesebb tanácsi testületek* jöhessenek létre.

A választási törvény és a végrehajtásáról szóló minisztertanácsi rendelet — a lehetséges mértékben — *egyszerűsítette a választási szervezetet és a választási eljárást*. Ezek közül csak néhányat említünk meg. A formálisan működő országgyűlési választókerületi bizottságok megszűntek, volt feladataikat az országgyűlési választókerület székhelyén működő helyi választási elnökségek vették át. Meg-

szűnt a választójogosultak hagyományos összeírása, a választók nyilvántartását — az Állami Népességnyilvántartó Hivataltól kapott jegyzék alapján — a helyi tanács végrehajtó bizottságánál állítják össze.

■ ■ ■

A párt propagandistáinak jelentős és sokrétű feladatai között valószínű, hogy nem a választás rendjének az ismertetése a legfontosabb. Az agitációs és propagandatevékenység *értelemre*, *érzelemre* és *cselekvésre ható* szélesebb szerepe aligha vitatható! A most következő választások sikere azonban — éppen a jelzett új vonások miatt — nagyrészt azon múlik, hogy a választópolgárok tömegei mennyire ismerik a választási rendszer új intézményeit. Ezért alapos, világos és hatékony propagandára van szükség a választásokkal kapcsolatban. A választások jó alkalmat nyújtanak arra, hogy népünk hitet tegyen a *szocialista társadalmi rend*, *a dolgozó nép hatalma*, *a marxista—leninista párt politikája*, *a Hazafias Népfrontnak a párt politikáján alapuló programja és mindezek egyik legfontosabb feltétele*, *a béke mellett*.

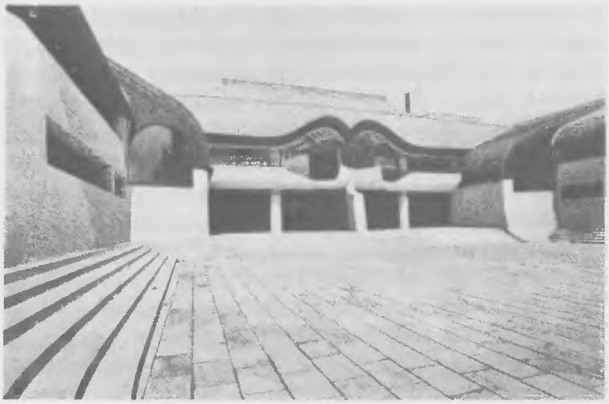

SIPOS PÉTER

A SZOVJETUNIÓ SZEREPE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

A legutóbbi évtizedekben felnövekedett nemzedékek számára már természetes a mai világ. E generációk tagjai közül kevesen gondolnak arra, hogy a nemzetközi viszonyok jelenlegi rendszere a második világháború következménye, vagy közvetlenül, egyenesen oksági összefüggések alapján, vagy olyan értelemben, hogy akkor indultak meg a később fontos módosulásokat érlelő folyamatok.

A második világháború nem egyszerűen imperialista országok egymás közti hatalmi harca volt a világ újrafelosztásáért, mint az 1914—18-as világégés. Ezúttal sokkal több forgott kockán, mint a térkép átrajzolása egyik vagy másik gigászi ország és szövetségesei javára. Most társadalmi rendszerek, ideológiák és eszmények is összeütköztek a harcmezőkön, a tengeren és a levegőben. *Az egész emberiség jövője, a haladás és a humánum pusztulása vagy továbbélése volt az elkeseredett küzdelem tétje.*

A hitleri fasizmus

Fasiszta rendszerek már az 1920-as évek eleje óta léteztek Európában, de olyan országokban uralkodtak, amelyek — noha agresszív célokat tűztek ki maguk elé — nem aspirálhattak európai hegemóniára, még kevésbé világuralomra. A helyzet gyökeresen megváltozott, amikor 1933-ban a német

monopoltőke *Hitlert és pártját juttatta hatalomra.* Ettől fogva Európa egyik legerősebb országának egész gazdasági és katonai potenciálját az uralkodó körök a revans, a hódítás szolgálatába állították. Az agresszív, világuralmi törekvések ideológiai tartalma a „nemzetiszocializmus", a fasizmus volt. Németország körül fokozatosan kialakult a pozícióikkal elégedetlen államok szövetsége.

A fasiszta országok elsősorban a leghaladóbb társadalmi gondolat, a kommunizmus eszméjének megtestesítőjét, a Szovjetuniót kívánták elpusztítani. Győzelmük azonban leszámolást jelentett volna a polgári demokráciával is, semmissé tette volna nemcsak az 1917-tel megindult történelmi fejlődést, hanem a kialakult polgári vívmányokat is. A fasizmus olyan világméretű terror-rendszer kialakulását tűzte ki célul, amely átfogja az emberi élet minden területét, s amelynek legbenső lényegét a Gestapo és az SS korlátlan uralma fejezte ki. Ez egyértelmű volt a törvénynélküliséggel, a megsemmisítő táborokkal, a tömeges letartóztatásokkal és kivégzésekkel.

A fasiszta Németország 1939 szeptemberében megtámadta Lengyelországot, és ezzel *megkezdődött a második világháború.* A lengyel nép igazságos honvédő küzdelmet folytatott a fasiszta agresszióval szemben, e harc azonban kudarccal végződött. Az angol és a francia kormány nem okult a történtekből. Így következett be a hadműveletek nélküli *„furcsa háború"* a nyugati fronton, s folytatódott a *„megbékítési"* politika. Ennek végül Hitler vetett véget, amikor 1940 tavaszán egyik napról a másikra megszállta Dániát és Norvégiát, majd néhány hét alatt villámháborúval elfoglalta Hollandiát, Belgiumot és Franciaország jelentős területeit. A német csapatok a La Manche-csatorna partján állottak. Ekkor már Angliát is fenyegette az invázió veszélye; bombázások és éhségblokád sújtotta a szigetországot, amelynek vezetését 1940 májusában új kormány vette át. A kormányfő, *Winston Churchill* felismerte, hogy a hitleri hatalom immár a brit birodalom további létét is veszélyezteti. Ezért elszánt harcot hirdetett meg, felszó-

lítva az angol népet: úgy küzdjön, hogy évszázadok múlva is azt mondják róla kései utódai, ez volt „a legdicsőbb órája".

Hitler részben azzal magyarázta Anglia makacs ellenállását, hogy a brit vezetés számít egy előbb-utóbb bekövetkező szovjet—német konfliktusra, s így épít a Szovjetunió szövetségére, valamint az Egyesült Államok támogatására. A német vezetés úgy látta, hogy Anglia szétzúzásának feltétele a Szovjetunió legyőzése. Hitler 1940. július végén kifejtette, hogy ha Oroszországot megsemmisíti, elvész az Amerikába vetett angol remény is, mert Oroszország „kiküszöbölése" jelentősen megnöveli Japán hatalmát a Távol-Keleten. Persze, ami a lényeget illeti: kétségtelen, hogy a *Hitler-fasiszták már régóta tervezték a Szovjetunió megtámadását.* Nemcsak azért, mert a szovjetellenesség és az antikommunizmus a fasiszta ideológia alapvető motívuma; támadásra ösztökélte őket az a törekvésük, hogy eltulajdonítsák a Szovjetunió bőséges nyersanyagkincseit, mérhetetlen élelmiszertermelő területeit, újabb milliós rabszolgatömegeket szerezzenek maguknak. Hitler már 1939 novemberében kijelentette tábornokainak: akkor száll majd szembe Oroszországgal, amikor szabad kezet nyer Nyugaton.

Támadás a Szovjetunió ellen

Hitler 1941 júniusában úgy vélte, elérkezett ez a pillanat. Korábbi tapasztalatai alapján a polgári demokráciáról is azt gondolta, hogy mint kormányzati forma már teljesen elavult, lejáratta magát, és nem képes megbirkózni egy olyan koncentrált erőfeszítéssel, amit a modern háború megkíván. Még inkább lebecsülte a szocialista társadalmi rend belső ellenállóképességét, teherbírását, s hozzá kell tenni, e véleményében osztozott más tőkés országok politikusainak, katonai szakértőinek többségével.

A Szovjetunió elleni orvtámadást követő fejlemények nyomán sokak számára úgy tűnt: igaza van. Hiszen 1942 novemberéig 1 millió 800 ezer

négyzetkilométer területet foglalt el, mintegy 80 millió lakossal. Mégis: *a keleti hadjárat Hitler és vezérkara számára a meglepetések háborúja volt!* Halder, a szárazföldi hadsereg vezérkari főnöke már 1941. augusztus közepén megrökönyödve jegyezte fel naplójában, hogy 200 szovjet hadosztályra számítottak, de már eddig 360-nal találták szembe magukat. Megdöbbenést váltott ki a német hadvezetőségben a szovjet haditechnika minősége és a vezetés színvonala. Teljes mértékben csalódtak abban a legfőbb reményükben, hogy a szovjet társadalmi és gazdasági rendszer az első csapások alatt összeomlik, és csodálkozva észlelték, hogy itt nem következett be az a pszichológiai paralízis, amelyet nyugati villámháborújuk váltott ki a lerohant országok hadseregében, államvezetésében és a lakosság zömében.

A szovjet gazdaságot a háború első hónapjaiban olyan veszteségek érték, amelyeket egyetlen más európai ország sem bírt volna elviselni. Az első győztes ütközet éppen ezen a fegyver nélküli frontszakaszon zajlott le, vagonokkal, emelődarukkal vagy puszta kézzel. Ez volt *az evakuáció nagy csatája,* 1360 nagyüzemnek és csaknem 10 millió embernek a történelemben mind ez ideig páratlan méretű és ütemű áttelepítése. Persze, ha a korábbi ötéves tervek során az Uralban, Szibériában, a Volga mellékén, Kazahsztánban és más keleti területeken nem került volna sor komoly iparfejlesztésre, akkor ez a feladat megoldhatatlan lett volna. Így azonban létezett egy olyan bázis, amelyre építve kialakították a fasiszták számára elérhetetlen vidékeken a győzelemben döntő szerepet játszó szovjet hadiipart.

Hitlerék erre az eshetőségre nem számítottak. *Jodl* tábornok 1943 novemberében beismerte: „Az orosz terület felderítetlen térségeibe való előnyomulás eredményeképpen rájöttünk arra, hogy az ellenség nemcsak óriási embertartalékokkal rendelkezik, hanem a hadiipar olyan technikai színvonalával is, amely totális háború viselésére és hadiipari erőfeszítéseink gyarapítására kényszerített bennünket."

A német hadvezetés viszont csalódott abban a reményében, hogy az elfoglalt szovjet iparvidékeken üzembe helyezhetik a gyárakat, s ezek a hitleri haderő számára termelnek majd. A szovjet dolgozók következetesen megvalósították azt a jelszót, hogy *„a megszállóknak egyetlen tonna szenet, egy kilogramm fémet se!"* A németek nemcsak a termelést nem tudták helyreállítani, de még azt sem tudták elérni, hogy a megsérült harci technikát a helyszínen megjavítsák. Kénytelenek voltak tankjaikat, ágyúikat stb. több ezer kilométerre, Németországba és más európai országokba szállítani. Ez azonban gyakran meghiúsult: útközben nemegyszer robbantották fel a szovjet katonák, partizánok a harci eszközöket szállító vonatokat. A kolhozparasztok megrongálták a mezőgazdasági gépeket, behajtották az állatokat az erdőkbe, a mocsarakba, elrejtették a gabonát, felgyújtották a németek által összerabolt élelmiszereket.

Amikor Hitler a keleti hadjáratot tervezte, számolt valamilyen *partizánmozgalom* lehetőségével is. Úgy vélte, hogy a partizánmozgalom ürügyet és alkalmat nyújt minél több ember kiirtására, annak az elvnek könyörtelen megvalósítására, hogy „mindenkit, aki csak ferdén néz ránk, agyon kell lőni!" Aligha gondolt azonban arra, hogy a *szovjet partizánmozgalomhoz több mint 1 millió 300 ezer ember* fog csatlakozni és hogy egész hadseregeket fog lekötni a fegyveres népi mozgalom ellen folytatott, végül is eredménytelen küzdelem.

A villámháború vége

A legnagyobb meglepetés azonban a támadók számára maga a *szovjet katona*, a katonaruhát öltött szovjet ember volt, aki hazája védelmében kimeríthetetlen elszántsággal és állhatatossággal vette fel a küzdelmet, s mind tökéletesebben sajátította el a háború által megkövetelt harci erényeket, katonai tudást.

Egy német katonai kézikönyv kénytelen-kelletlen elismerte, hogy „az orosz közkatona kitűnően

tud tájékozódni a legnehezebb terepen is, mestere az álcázásnak és soha nem riad vissza a kézitusától. Soha nem adja meg magát, még ha tudja is, ... hogy ellenséges csapatok körülvették és súlyos tüzérségi tüzet kell elszenvednie ... mindig támadnak, még akkor is, amikor minden körülmény kedvezőtlen számukra ... a vöröskatona közömbös az időjárás és a terep nehézségével szemben ... ellenfeleinek meg kell tanulni, hogy a vele való harcban a legkisebb elnézés vagy gondatlanság is a legnagyobb mértékben veszedelmes."

Az elkeseredett harcok eredményeként a szovjet fegyveres erők már 1941 végére meghiúsították a német hadvezetés „villámháború"-ját. *A Wehrmacht Moszkva alatt szenvedte el első hatalmas vereségét.* A katonai kudarcon túl azonban a szovjet főváros sikeres védelmének, majd a Vörös Hadsereg mintegy 100—250 kilométernyi teret nyerő ellentámadásának a háború további fejleményei szempontjából is fontos következményei voltak. A *Barbarossa-terv meghiúsulta* következtében ugyanis Hitlernek nem nyílott lehetősége arra, hogy a Keleten alkalmazott haderőt vagy annak jelentékeny részét Anglia ellen vesse be akár egy inváziós hadműveletben, akár a Közel- és Közép-Keleten a stratégiailag fontos pontokért (Málta, Szuezi-csatorna, Egyiptom), akár a kőolajvidékekért zajló ádáz küzdelemben. A moszkvai győzelem a japán vezető körökön belül pedig megerősítette a „déli csapás", vagyis az angol—holland—amerikai uralom alatt álló távol-keleti területek ellen indítandó hadjárat híveit, szemben az „északi csapást", vagyis Szibéria elözönlését kívánó frakcióval szemben. A *Szovjet Hadsereg ellenállása tehát világpolitikai jelentőségű cselekedet volt, ami lehetővé tette az antifasiszta koalíció létrejöttét.*

Churchill 1941. június 22-én drámai hangú rádióbeszédben — hangsúlyozva, hogy semmit nem von vissza abból, amit a kommunizmusról mondott — megígérte: Anglia tőle telhetően minden segítséget megad Oroszországnak és az orosz népnek. A brit kormányfő magántitkára feljegyezte, hogy már az előző napon szóba került a szovjet—német háború

lehetősége és az angol álláspont. A miniszterelnök ekkor kijelentette: „Csak egy célom van, Hitler megsemmisítése, és az életem ily módon fölöttébb leegyszerűsödött. Ha Hitler megtámadná a poklot, legalábbis kedvezően nyilatkoznék az ördögről az alsóházban."

A Szovjetunióval kötendő *szövetség* népszerű volt a szigetország lakói körében. Már egy 1939. áprilisi (!) Gallup-közvélemény-kutatás során a megkérdezettek 92 százaléka pártfogolta az együttműködés gondolatát. A két kormány között lezajlott tárgyalások eredményeként 1941. július 12-én *egyezményt* írtak alá a kölcsönös segítségnyújtásról és támogatásról, valamint arról, hogy a felek nem kötnek különbékét és fegyverszünetet. A megállapodást 1942 májusában szövetségi és a háború utáni *együttműködési szerződéssé* bővítették.

Kapcsolat az Egyesült Államokkal

Bonyolultabb útja volt az Egyesült Államokkal való kooperáció kialakulásának. Az amerikai kormány a harmincas évek végén támogatta az angol—francia kormánynak a hitleri fasizmus iránti megbékítési taktikáját. *Roosevelt* azonban az Egyesült Államok szempontjából mind veszélyesebbnek ítélte a hitleri Németország előretörését az európai egyeduralom felé. Olyan tendenciák is megfigyelhetők voltak, amelyek az európai tengelyállamok és Japán növekvő katonai együttműködésére utaltak. Az elnök nézeteinek tettekre váltását fékezte az amerikai uralkodó körök és a közvélemény gondolkozására ez időben jellemző *izolacionizmus*, amely elszigetelődést óhajtott mindentől, ami a nyugati féltekén kívül történik.

Franciaország leverése után ez a hangulat fokozatosan oldódott, hiszen korántsem tűnt már lehetetlennek, hogy Hitler elfoglalja Angliát, továbbá, hogy a helyi fasiszta kormányzatok támogatásával pozíciókat szerezhet Latin-Amerikában. Miután az 1940. novemberi elnökválasztáson Roosevelt megszilárdította a helyzetét, kiadta a jelszót, hogy

Amerika legyen a demokrácia arzenáljává, és elfogadtatta a kongresszussal a *kölcsönbérleti (lend-lease) törvényt.* Ez lehetővé tette hadianyag „kölcsönzését" minden olyan állam számára, amelynek védelmét az elnök az Egyesült Államok biztonsága szempontjából fontosnak ítélte. Persze mindenki tudta, hogy valójában nem kölcsönzésről van szó. Hiszen amint Roosevelt egyik esküdt ellensége megjegyezte: „Hadianyagot úgy ad kölcsön az ember, ahogy rágógumit. Nem kéri vissza."

Roosevelt 1941. június 22-én bejelentette, hogy az Egyesült Államok támogatást nyújt a Szovjetuniónak a fegyveres agresszió elleni harcában. Az együttműködés koncepciója természetesen nem jelentette azt, hogy a washingtoni kormány módosította volna kommunistaellenes szemléletét. A roosevelti vezetés azonban a fasiszta Németországban felismerte az amerikai biztonság veszélyeztetőjét. *Hull* külügyminiszter 1941 szeptemberében kifejtette az egyik Washingtonban akkreditált diplomatának, hogy a kommunizmusnak mint rendszernek a terjedése gondokat okoz számára, de „az amerikai kormány Hitlert tekinti a világellenségnek". A kommunistaellenességhez képest tehát 1941 második felétől az Egyesült Államok politikájában is elsőbbséget kapott a Szovjetunió jelentősége mint szövetségesé.

Az 1941. december 7-i *Pearl Harbour-i japán támadás* után az Egyesült Államok fegyveresen is bekapcsolódott a háborúba. Így *1941—42 fordulójára kialakult az Államok és népek antifasiszta világkoalíciója, élén a Szovjetunióval, az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával.* 1942. január elején pedig 26 állam nyilatkozatot írt alá, az *Egyesült Nemzetek deklarációját.* Ez két alapvető kötelezettséget tartalmazott: az aláírók egyrészt vállalták, hogy minden katonai és gazdasági erőforrásukat felhasználják a fasiszta államok elleni háborúban, másrészt ünnepélyes ígéretet tettek arra, hogy együttműködnek szövetségeseikkel, és nem kötnek külön fegyverszünetet az ellenséggel. „A különböző társadalmi rendszerű államok antifasiszta koalíciójának létrejötte rendkívül fontos jelenség volt a

nemzetközi életben, és nagy szerepet játszott a fasiszta Németország és csatlósai szétzúzásában" — állapítja meg A Nagy Honvédő Háború története c. munka (Uzsgorod—Budapest, 1976. 403. old.).

Ez a fejlemény a *szovjet diplomácia győzelme* is volt, amivel — mint a nemzetközi politika tartós tényezőjével — Hitler nem számolt. A német vezetés úgy vélte — s ebben osztoztak a csatlósállamok politikusai is —, hogy a szocialista Szovjetunió és a tőkés nagyhatalmak együttműködése csupán tetszetős, de üres jelszó, ideiglenes dolog, és gyorsan felülkerekednek majd a belső ellentétek. A szövetség szétrobbanásába vetett hitük szinte a Harmadik Birodalom végórájáig kitartott. Amikor 1945 áprilisában (!) Göbbels értesült Roosevelt elhunytáról, izgatottan telefonált Hitlernek: „Vezérem, gratulálok Önnek... Isten nem hagyott el bennünket..."

A kölcsönbérlet keretében a különböző nemzetiségű tengerészek hősi áldozatai árán 1941—45 között kb. 10 milliárd dollár (az összes kölcsönbérleti lend-lease szállítmány 21,3%-a) értékű áru jutott el a szovjet kikötőkbe. A 9 ezer harckocsi és a 12 ezer repülőgép a 103 ezres, illetve 112 ezres szovjet termeléshez képest nem volt sorsdöntő jelentőségű, viszont a kb. 450 ezer teherautó, dzsip, tüzérségi vontató, a jelentékeny mennyiségű ruházat, élelmiszer és nyersanyag hozzájárult a Vörös Hadsereg küzdelmének a sikeréhez. Az Egyesült Államok érdekei szempontjából persze fontos dolog volt, hogy — *Truman* elnök szavaival —„a kölcsönbérletre költött pénz kétségkívül rengeteg amerikai ember életét mentette meg. Minden egyes orosz, angol vagy ausztrál katona, aki a lend-lease keretében kapott felszereléssel vonult hadba, a mi ifjúságunkat fenyegető háborús veszélyt csökkentette". A szovjet nép megbecsülte a segítséget, de nem pótolta számára a második frontot. Alexander Werth, a Sunday Times tudósítója szerint „az orosz katonák kedvelték a löncshúst, de nem minden keserűség nélkül nevezték „második frontnak".

Angliában és Amerikában a nép rokonszenve és szolidaritása számos apró gesztusban jutott kifeje-

zésre. Egy angol újságírónő jegyezte fel 1942 novemberében: „Különös megfigyelni az izgalmat, amit Sztálingrád puszta említése kivált az átlagos londoniból." Ugyancsak ebben a naplóban olvashatunk a második front megnyitásának elodázása miatti elégedetlenségről, s arról a hangulatról, amelyben az emberek 1944 áprilisában összevetették a Vörös Hadsereg szüntelen előnyomulását a Monte Cassinó-i holtponttal.

Döntő fordulat a háborúban

A német haderő 1942 tavaszán—nyarán nagyarányú offenzívát indított, gazdaságilag fontos területeket foglalt el a Szovjetunió déli területein, elérte a Kaukázust és a Volgát. A *sztálingrádi csatában* azonban a *szovjet csapatok az egész háború kimenetele szempontjából sorsdöntő győzelmet arattak.* Ezután a hadászati kezdeményezés a szovjet legfelső parancsnokságé maradt, s lényegében maga dönthette el, mikor kezdeményez támadást vagy mikor várják be az alakulatai jól előkészített védelmi állásokban az ellenség rohamait, hogy azok visszaverése, erőinek felmorzsolása után mérjenek ellencsapásokat Hitler hadseregére. A második világháború legnagyobb páncélos csatájában 1943 nyarán *Kurszknál aratott szovjet győzelmet* követően pedig — eltekintve helyi jellegű támadásoktól — a Wehrmacht hadászati tevékenységének a védelem volt az alapvető formája. Az *1944-es esztendő a Vörös Hadsereg döntő győzelmeinek éve volt* a sarkköri tundrától a Fekete-tenger partvidékéig. Az 1945-ös hadműveletek eredményeként pedig a szovjet csapatok elfoglalták a „Harmadik Birodalom" jelentős területeit és fővárosát, Berlint.

Az afrikai, az olaszországi hadműveletek, majd a normandiai invázió, amelyre 1944 júniusában került sor, általában nem érték el a keleti fronton lezajlott harcok méreteit, de a szövetségesek győzelmei kétségkívül csökkentették a világháború időtartamát. *Zsukov* tanúsága szerint Sztálin 1944 jú-

liusában kifejtette: bár a Szovjetuniónak elegendő ereje és eszköze van ahhoz, hogy egyedül verje le Németországot, őszintén örül a *második front* megnyitásának, „hiszen ez megrövidítette a háborút, erre pedig a szovjet népnek szüksége volt."

A fasiszta Németország elleni küzdelem fő terheit kétségkívül a Szovjetunió viselte. A német hadsereg összes veszteségének *kétharmadát* mind katonában, mind hadianyagban Keleten szenvedte el. A szovjet nép hozta a legnagyobb áldozatot — több mint 20 millió halottal és nemzeti vagyonának 30 százalékával fizetett a győzelemért. Nemcsak a megszállók kiűzése került sok vérbe és áldozatba, hanem az is, hogy a Szovjet Hadsereg a német hadakat üldözve más országok népeit is felszabadította.

Aki vonattal utazik Budapestről a Német Demokratikus Köztársaság fővárosába, az áthalad Berlin-Karlshorst állomáson. Itt, a karlshorsti katonai-műszaki főiskola cseréptetős, szürke oszlopos ebédlőjében írták alá 1945. május 9-ére virradóra a Szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság, a Szövetséges Expedíciós Haderő Főparancsnoksága, valamint a Német Véderő Főparancsnoksága képviselői a *fasiszta Németország feltétel nélküli fegyverletételéről szóló okmányt.* Zsukov marsall a nagy pillanat ünnepélyes, felszabadult és reménykedő légkörét így idézte fel: „Ezt követően fogadáson vettünk részt, amely emelkedett hangulatban zajlott le... emlékszem, hogy sokat és lelkesen beszéltünk, kifejezésre juttattuk hő kívánságunkat, hogy egyszer s mindenkorra megszilárdítsuk az antifasiszta koalíció országainak baráti kapcsolatait. Erről beszéltek a szovjet tábornokok, ezt mondották az amerikaiak, a franciák, az angolok, és mindnyájan hinni akartunk abban, hogy ez így is lesz."

Japán összeomlása

A Távol-Kelet roppant térségein 1945 májusában még javában dúlt a háború. A *japán hódítók* megszállva tartották Koreát, Indokínát, Indonéziát.

Malájföldet, Burma egy részét, Kína nagy területeit, számos szigetet, szigetcsoportot a Csendes-óceánon. A japán anyaország elleni invázió kezdetét az Egyesült Államok hadvezetése csupán 1945 novemberére tűzte ki és befejezését 1946 végére tervezte, Stimson hadügyminiszter mintegy 1 milliós emberveszteséggel számolt. Mindez érthetővé teszi, hogy Roosevelt, majd Truman, valamint katonai és politikai tanácsadóik ez időben igen fontosnak tartották a *Szovjetunió hadbalépését a távol-keleti fronton.* Forrestal haditengerészeti miniszter 1945. február végi naplóbejegyzése szerint *MacArthur* tábornok kifejtette neki, hogy biztosítani kell: a szovjet hadsereg kössön le Mandzsúriában jelentős japán erőket, megkönnyítendő az anyaországi szigetek elleni támadást.

A *jaltai konferencián* Sztálin — többek között — abban is megegyezett Roosevelttel és Churchill-lel, hogy az európai hadműveletek befejezése után legkésőbb három hónappal a Szovjetunió bekapcsolódik a Japán elleni háborúba. Ez a döntés „nem csupán az antifasiszta szövetségesei iránti kötelezettségből fakadt, hanem a szovjet állam érdekeivel, távol-keleti határai szükségessé vált védelmével is összhangban állt. A Szovjetunió Japán elleni háborúja tehát a Nagy Honvédő Háború logikus folytatása volt" — állapítja meg a legújabb szovjet szintézis. (A második világháború története. Zrínyi Katonai Kiadó Bp. 1982. 11. k. 6. old.)

Az erők összpontosítása a japán úgynevezett *Kwantung-hadsereg* elleni támadáshoz gigantikus erőfeszítéseket jelentett. Az egyetlen, vlagyivosztoki vasúton 10—12 ezer kilométernyi távolságra kellett átdobni több százezer katonát, több tízezer löveget, harckocsit, és egyéb hadfelszerelést, hadianyagot, igen szűkre szabott időn belül. A feladatot megnehezítették a hadműveleti térség irdatlan méretei (kb. 1,5 millió km^2!) és különösen mostoha természeti körülményei, a kietlen pusztaságok, a zord hegyek, az utak és vízlelő helyek hiánya. Minden nehézség ellenére augusztus 9-én, miután az előző napon sor került a szovjet hadüzenetre, 3 frontba tagolt 11 összfegyvernemi hadsereg, 1

harckocsi hadsereg, 3 légiflotta, a Csendes-óceáni Flotta és az Amuri Katonai Flottilla, valamint a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg 2 magasabb egysége támadásba lendültek a szovjet—mandzsúriai határ teljes hosszában és Észak-Korea partvidékén. *A hadjárat mintegy három hét alatt teljes győzelemmel* végződött. Itt szenvedték el a japán szárazföldi csapatok legnagyobb mérvű veszteségeiket a második világháborúban.

A szovjet offenzíva megindulásának napján *Hirosimát és Nagaszakit már elpusztította az atombomba.* A szovjet hadbalépés és az új fegyver együttes hatása arra késztette a japán politikai vezetést és magát a császárt, hogy a militarista köröknek a szamuráj tradíciók jegyében tervezett és nemzeti öngyilkossággal fenyegető ellenállási terveivel szemben *elfogadják a fegyverszüneti feltételeket. 1945. szeptember 2-án Japán megadási okmányának aláírásával véget ért a második világháború.*

★★★

A hatesztendős küzdelem hatásai, következményei csak több évtizednyi távlatból mérhetők fel a maguk teljességében. A győzelmet követő kor legfontosabb új jelensége, hogy *alapvetően megváltozott a Szovjetunió világpolitikai helyzete.* Az 1919 és 1939 közötti két évtizedben a legtöbb nemzetközi ügyet a tőkés nagyhatalmak az akkor egyetlen szocialista ország bevonása nélkül döntötték el. 1945 után már nincs egyetlen olyan nemzetközi kérdés sem, amelynél kényszerűségből ne számolnának a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal. A szovjet külpolitika — többek között az antifasiszta koalíció tapasztalatai alapján — mindig abból indult és indul ki, hogy különböző társadalmi rendszerük ellenére a világ országainak vannak olyan közös érdekeik — mindenekelőtt egy új világháború elkerülése, a fegyverkezési hajsza megállítása —, amelyek a békés egymás mellett élés, az együttműködés alapját képezhetik.

BANFALVINÉ KERTI MARIA

MUNKASAKADÉMIÁK BUDAPESTEN. 1945–1948

Hazánk felszabadulása, a fasizmus legyőzése a kommunista párt számára egyben a negyedszázados illegalitás megszűnését is jelentette, lehetőséget arra, hogy taglétszámát tömegméretűvé növelje.

Mint minden politikai szervezet, a Magyar Kommunista Párt munkájának eredményessége is nagymértékben propagandatevékenységének színvonalától függött. Ezen belül is attól, hogy saját tagjait mennyire képes felkészíteni a párt céljainak megértésére, elfogadására és továbbadására. Tudományos elmélettel rendelkező pártként nem elégedhetett meg azzal, hogy a mindenkori tennivalók közös elvégzésére mozgósítson, törekednie kellett az *ideológiai-eszmei tájékoztatás*, későbbiekben a *tudatos eszmei egység* létrehozására is. Ennek megvalósításától függött a párt ereje, harckészsége és nem utolsósorban a tömegbázisa.

Új oktatási forma a módszeres tanulásra

A *Magyar Kommunista Párt* a politikai oktatás megszervezését, szervezeteinek kialakításával párhuzamosan, a lehetőségek megteremtődésének első pillanataitól kezdve, nagy gonddal végezte. 1945-ben a politikai irányvonal magyarázata, az ország előtt álló feladatok elemzése, majd a választásokra való felkészülés kapott fő hangsúlyt, azaz a propagandamunkát még kevéssé lehetett elkülöníteni az agitációtól. Bár több irányból és több szinten felvetették a kommunisták a marxizmus—leninizmus elméletének tematikus, tételes oktatását — többek között a pünkösdi konferencia hozzászólói —, e feladat első ízben Budapesten a Munkásakadémiák megszervezésével vált valóra.

Az *MKP III. kongresszusán* 1946 szeptemberében

már élesen, határozottan merült fel annak igénye, hogy a pártoktatásban létre kell hozni egy olyan felsőfokú oktatási formát, amelyben a marxizmus—leninizmus elméletét alaposan, a természet- és társadalomtudományok széles skáláján keresztül ismertetni lehet. Elsősorban az MKP tagjai és a munkások számára, de amennyiben a lehetőségeket sikerül megteremteni — minden érdeklődő, pártállástól és társadalmi hovatartozástól függetlenül részt vehessen rajta. Azért vállalta ezt a feladatot az MKP, mert a közoktatásügy még messze állt attól — szándékában és személyi összetételében egyaránt —, hogy ennek a feladatnak eleget tehessen. *Lukács György* kongresszusi felszólalásában követelte, hogy valamennyi egyetemen és főiskolán, ahol világnézeti oktatás folyik, hozzanak létre *marxizmus—leninizmus tanszéket,* de ennek megvalósítása és főként gyümölcsöztetése nem csupán elhatározás kérdése volt.

A Nagybudapesti Pártbizottság Propaganda Osztálya a kongresszus határozatát feldolgozó, 3 hónapra szóló munkatervében szerepelt első ízben: „Felsőfokú oktatás keretében 9 különféle témakörrel Munkásakadémiákat szervezünk Budapest központjában, Csepelen, Újpesten és a X. kerületben ezer résztvevővel december 1-ig". (Bp. Arch. [3. öe.] 1946) Az igény azonban olyan nagy volt — a leendő hallgatók és az irányítók részéről egyaránt —, hogy felgyorsították a szervezést és *1946. október 30-án a Vasas Székházban* megnyitották a Munkásakadémia első tanfolyamát. *Kádár János* — aki akkor a Nagybudapesti Pártbizottság első titkára volt — bevezető szavaiban a rendszeres, módszeres tanulás szükségességéről és azokról az okokról beszélt, amiért az MKP magára vállalta az általános ismeretek terjesztését. A párttagok felelősségét a tanulás terén így fogalmazta meg: „Minden kommunistának kötelessége, hogy művelje magát. Ha egy kommunista nem tanul, visszaél azoknak a bizalmával, akik őt a kirakatba tették." (Szabad Nép 1946. nov. 3.) Az első előadást *Rákosi Mátyás* tartotta a „Szocialista elmélet a népi demokráciában" címmel. Elmondta, hogy Magyarországon

az európai országokhoz képest sokkal kevesebb lehetőség volt a szocialista elmélet megismerésére. Nem csupán Lenin és Sztálin műveit, hiszen ezeket más országokban sem lehetett olvasni, hanem Marx és Engels műveit is tiltották. Az utóbbi másfél évről így fogalmazott: „A felszabadulás után a stabilizációig a rendkívül nehéz gazdasági viszonyok, az infláció és hasonló tényezők gátolták meg azt, hogy pótolhassuk a negyedszázados elmaradottságunkat." (Szabad Nép 1946. nov. 3.)

Nagyon rövid idő — egy hónap — alatt kellett a Munkásakadémiát megszervezni, mégis már *induláskor 9 tanfolyamra 1800-an* iratkoztak be, ezenkívül két párhuzamos tanfolyamot indítottak üzemszervezésből *Csepelen és a XIII. kerületben 250—250* fővel. Az első tanfolyamok 1946. november 4-e és 1947. február eleje között zajlottak; kilenc témakörben: filozófia, közgazdaságtan, történelem, nemzetközi munkásmozgalom, világpolitika, üzemszervezés, Szovjetunió, természettudomány, munkáskultúra. A beindított tanfolyamoknak nagy jelentőséget tulajdonítottak a párt vezetői, ezért már 1946. december elején közvélemény-kutatás céljából kérdőíveket osztottak ki a hallgatók között. A mintegy 40 százalékban kitöltött válaszokból jelentést állítottak össze. Igen nagy érdeklődésről tanúskodtak a válaszok, a kérdezettek 60 százaléka könyveket is olvasott az előadásokhoz, azaz nem elégedett meg azzal, hogy az előadás-sorozaton vegyen részt. Sok újabb igény is felmerült, mint például: indítsanak szövetkezeti, irodalomtörténeti, pszichológiai, jogi, szociálpolitikai stb. tanfolyamokat. Kérték az előadások írásos megjelentetését is, lehetőleg nyomtatásban és füzet formájában.

Előadók, hallgatók

Az előadók kiválasztásánál hangsúlyozták, hogy többet ér egy jó előadókészségű, felkészült, ismeretlen nevű előadó, mint aki híres, de az előző tulajdonságokkal nem rendelkezik. A közvélemény-kutatás alapján a legjobb előadók voltak: *Rudas*

László, Nagy Tamás, Andics Erzsébet, Bíró Ferenc, Sebes Sándor, Orbán László, Fogaras István, Vermes Miklós és *Hont Ferenc.* A közvélemény-kutatás végkövetkeztetése: „Az emberek szeretnek és akarnak tanulni. Pártunk felé a bizalom megerősödött, mert látják, hogy módot adunk a tanulásra." (Bp. Arch. [135. öe.] 46.)

Már az első tanfolyamon jelentkeztek fogyatékosságok is, amit a későbbiekben igyekeztek kiküszöbölni. Így: néhány témánál nagy volt a lemorzsolódás; nem sikerült az ellenőrzés megszervezése; nem jelentett komoly tanulást, mert a többség meghallgatta az előadást, aztán többé nem foglalkozott az anyaggal. Azoknak a hallgatóknak, akik tanultak is, saját kérésükre vizsgákat rendeztek, s a legsikeresebben számot adókból már az első tanfolyamon mintegy 50 főt különböző pártfunkciókba tudtak állítani.

A második tanfolyam 1947. március 5-én indult és június közepéig tartott. Ekkor már célul tűzték ki, hogy a hallgatóknak legalább $^2/_3$ része munkás legyen; az akadémia feleljen meg a felsőoktatási követelményeknek. A kerületi kádermegbízottaknak hallgatókat kellett kijelölni, akikből szemináriumi csoportokat is szerveztek, így lehetővé vált a káderek kiválogatása. Ugyanakkor a tömegoktatás feladatainak is eleget kellett tennie a Munkásakadémiának, amennyiben marxista—leninista ismeretekben részesített párton kívüli vagy más párthoz tartozó érdeklődőket is. Az előadások egy részét nyomtatásban is kiadták.

A második tanfolyamon 8 témakört indítottak. A jelentkezések a fontosabb témakörök között így oszlottak meg: filozófia 34 százalék, közgazdaság 22,5 százalék, történelem 1 százalék, természettudomány 7 százalék, üzemszervezés 7 százalék, nemzetközi munkásmozgalom 5,5 százalék. Voltak, akik 2—3 tanfolyamra is beiratkoztak. Minden kerületben kineveztek egy *Munkásakadémia-felelőst*, aki csak ennek szervezésével, felügyeletével foglalkozott.

A jegyek szabad árusítása megszűnt, *a pártszervezeteken keresztül történt a szervezés.* Kivételt

képezett ez alól az a 600 belépő, amit a szakszervezetnek adtak át a nem kommunista munkások számarányának növelése érdekében. *1600-an* iratkoztak be a tanfolyamra. Közülük 53 százalék munkás, 35 százalék értelmiségi, 12 százalék egyéb foglalkozású volt. A más párthoz tartozók, illetve pártonkívüliek száma még a 100-at sem haladta meg. A beiratkozott 1600-as hallgatói létszám a 4—5. előadásig nem csökkent, később megkezdődtek a lemorzsolódások. Végül is körülbelül ezren elvégezték a Munkásakadémia második tanfolyamát.

A lemorzsolódás okait a jelentések az előadók pontatlanságával, esetleges felületességével, néhol technikai akadályokkal magyarázták. 63 szemináriumot szerveztek, de a résztvevők felkészültségi szintjét figyelmen kívül hagyták, s így jó néhány csoport feloszlott. Külső kerületekben párhuzamos tanfolyamokat indítottak, ahol további mintegy 1000-en hallgatták a Munkásakadémia előadásait. Ezeken a tanfolyamokon 778 hallgató jelentkezett vizsgára. Nagy gondot fordítottak a kádermunkára.

A Munkásakadémia *harmadik tanfolyamát* — az országgyűlési választások miatt — csak *1947. november közepén tudták indítani — s így 1948. január közepéig tartott.* Ekkor már vidékre is eljutott a híre, hiszen az ország jelentős városaiba a Nagybudapesti Pártbizottság körlevelet, előadási anyagokat küldött. Először Szolnokon és Mezőtúron, majd Debrecenben és Pécsett is megszervezték a Munkásakadémiát.

A harmadik tanfolyamon 7 témakör volt (közgazdaság, filozófia, világpolitika, természettudomány, magyar történelem, munkásmozgalom, Szovjetunió) 1624 hallgatóval, amelyből az utolsó előadásokon 897-en vettek részt. A legnagyobb érdeklődés továbbra is a filozófiát és a közgazdaságtant kísérte. A beiratkozottak foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 946 fő, értelmiségi 774 fő, diák 135 fő. A résztvevő pártonkívüliek és más pártbeliek száma a *kétszeresére* emelkedett. Párhuzamos tanfolyamokat ekkor már 9 kerületben indítottak.

A Munkásakadémia *negyedik tanfolyamát 1948. február és május között rendezték*, nagyjából azo-

nos nagyságrendben, témánkénti és résztvevők szerinti elosztásban. Ezen a tanfolyamon már minden gördülékenyebben, szervezettebben ment, nagyobb létszámúak a szemináriumok és ugrásszerűen megnövekedett azon hallgatók száma, akik nem az MKP tagjaiként kapcsolódtak a Munkásakadémiához.

A tanfolyamok tematikája

A Munkásakadémiák tematikái, vázlatai viszonylag bőven megtalálhatók az *MSZMP Budapesti Bizottsága Archívumában* és sok mindent elárulnak arról, hogy mit tartott az MKP Nagybudapesti Bizottságának vezetősége legfontosabbnak, legsürgősebben megtanítandónak a marxizmus—leninizmus elméletéből.

A *filozófia* témaköréhez a kötelező irodalom mindegyik tanfolyamon Sztálin: Dialektikus és történelmi materializmus című munkája volt. Az első tanfolyam filozófia tematikájában az alábbi előadások szerepeltek: idealizmus és materializmus; metafizikai és dialektikus gondolkodásmód; történelmi materializmus és történelmi idealizmus; termelőerők és termelési viszonyok; osztályok és osztályharc.

Egy másik összeállításban ez a témakör a „Marxista világnézet diadalútja" címmel szerepelt, és az alábbi előadásokat tartalmazta: a dialektikus gondolkodásmód; a filozófia és a történelmi materializmus összefüggése; a történelem mint természettudomány (mindkettő szigorúan törvényszerűen folyik le, de az ismétlődő események egységbe foglalják); a társadalom és a társadalmi folyamatok; földrajzi és történelmi materializmus; a történelmi materializmus az egyetlen szigorúan tudományos társadalomelmélet.

A *közgazdaságtant* tárgyaló tanfolyam 10 előadását dr. *Nagy Tamás* tartotta az alábbi program szerint: 1. Áru és pénz. 2. Az értéktöbblet-elmélet. 3. Az értéktöbblet-elmélet, abszolút és relatív. 4. Munkabér és tőkefelhalmozás. 5. Profit és profit-

ráta (ipari, kereskedelmi kamat). 6. Földjáradék. 7. Válságelmélet. 8. Az imperializmus. 9. Szocialista gazdaság. 10. A népi demokrácia gazdasági szerkezete.

Az utolsó előadásból, miután ez állt közelebb az adott történelmi szituációhoz — néhány gondolat: „A népi demokráciák a fasiszta rablók elleni nemzeti felszabadító háborúk szülöttei voltak, megteremtették a munkásság, parasztság, értelmiség, városi kispolgárság összefogását, a régi államapparátust összetörték ... — egy szóval bizonyos mértékben a forradalom szerepét játszották, az osztályerőviszonyok radikális eltolódását eredményezték." „Magyarországon a nemzeti felszabadító háború hiánya volt a döntő oka a népi demokrácia születési nehézségeinek" — jegyezte meg az előadás.

Választ adott arra a kérdésre, hogy miért nem lett volna helyes Magyarországon a szocializmust közvetlen célként kitűzni, majd elemezte az egyetlen lehetséges utat: az *új típusú demokrácia segítségével a szocializmusért.* Ennek az új típusú demokráciának a politikai tartalmát vázolta, majd rátért a népi demokrácia gazdasági szerkezetének elemzésére. A nagybirtok kisajátításával kiküszöbölte a fejlődést gátló hűbéri maradványokat. Anélkül, hogy a tőkés magántulajdont megszüntetné, be tud avatkozni a gazdasági életbe, hogy megtörje a nagytőke hatalmát. „Vagyis a népi demokrácia a politikai hatalom segítségével korlátozza a tőke harácsolását, módosítja a kapitalizmus szerkezetét, törvényszerűségeit és megkezdi a szocialista gazdaság elemének kiépítését." (Bp. Arch. [136. öe.] 1946—48). A népi demokrácia gazdasági módszereit így sorolta fel az előadás: az ipar kulcspozícióinak államosítása, a bankrendszer és a külkereskedelem államosítása, a szövetkezetek erőteljes kiépítése, üzemi bizottságok létesítése, a dolgozók érdekét védő állami költségvetés (a kiadások nem egyszerűen az államapparátus fenntartására, hanem főleg a nemzetgazdaság fejlesztésére, szociális és kulturális célokra irányulnak).

A *magyar történelem* folyamatából egészen Dózsától napjainkig feldolgozták a kiemelkedőbb

sorsfordulókat, irodalomként használva *Mód Aladár: 400 év, Hegedűs Géza: II. Rákóczi Ferenc* című könyveit és *Andics Erzsébet: Az utolsó száz év magyar történelméről* írt feldolgozásait. E témakörbe tartozott a magyar munkásmozgalom elemzése, sőt helyet kaptak a magyar munkásmozgalom időszerű kérdéseiről szóló előadások is.

A *nemzetközi munkásmozgalom* elnevezésű tanfolyam viszont *világtörténelmet* is oktatott, a német és a francia forradalom történetét, a Párizsi Kommünt, de a legnagyobb hangsúlyt a világháborúk és az internacionálék története kapta. Ezt a sorozatot is aktuális kérdésekkel fejezték be, amikor elemezték a II. világháború óta eltelt 2 és fél év változásait, a kialakult nemzetközi helyzetet. Ezt olvashatjuk: „Ha összehasonlítjuk az amerikai vezetés alatt álló nyugati országok eredményeit azokkal az eredményekkel, amelyeket a népi demokrácia országai értek el, úgy meg kell állapítani, hogy a népi demokrácia országaiban sokkal előbbre jutottak. A kelet-európai országokban gyors ütemben helyreállították a termelést, amely már elérte vagy megközelítette a háború előtti színvonalat. A dolgozók életszínvonala emelkedik: a háború okozta zavarokat a pénzrendszerben, az elosztásban, a termelésben sikerült megszüntetni. A népi demokráciák újjáépítő munkájának sikerei kétségtelenné teszik a dolgozók előtt, hogy a szocializmus felé vezető út az egyetlen megoldás." (Bp. Arch. [136. öe.] 1946—48). Mint ez a jellemző idézet mutatja, bár nem valótlanul, nem alaptalanul, de a ténylegesnél „rózsaszínűbbnek" ábrázolták a népi demokrácia addig elért eredményeit és lehetőségeit. Merész, s a későbbi évek propagandamunkájában még sok zavart okozó lépés volt a magyarországi termelési szintet, életszínvonalat a fejlett európai országokéhoz hasonlítani.

A világpolitika című tanfolyamon tartottak előadást az *angolszász hatalmak külpolitikájáról, a gyarmati népek szabadságharcáról, Németország helyzetéről, jövőjéről, a haladó és a reakciós erők harcáról, a nemzetközi munkásmozgalom időszerű*

kérdéseiről, a dunavölgyi országok jövőjéről, a békekötésekről és a nemzetközi együttműködésről.

Külpolitikai témájú volt a *Szovjetunió* összefoglaló címmel tartott előadás-sorozat, amelyet az utoljára szervezett Munkásakadémián már a „Bolsevik Párt története" cimmel hirdettek meg, de az első három alkalommal nagyon változatos program alapján zajlott. Így az előadások témái között szerepelt: *a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és tanulságai, a Szovjetunió békepolitikája, a győzelmes Vörös Hadsereg erejének forrásai, a szovjet irodalom, a szovjet tudomány a nép szolgálatában.* A negyedszázados magyarországi ellenforradalom reakciós nevelő munkájának hatásaként sajnálatos módon ez a témakör volt a legkevésbé látogatott.

Elsősorban az értelmiségiek hallgatták, tanulták a *természettudomány* marxista értelmezéséről szóló előadásokat, amelyek az alábbi témaköröket foglalták magukba: a *világegyetem és szerkezete, a világ keletkezése, a Föld kialakulása, az élőlények fejlődése és az ember származása, élő és holt anyagok világa, atomenergia, az atomenergia felszabadítása, helyes táplálkozás, a gondolkodás mechanizmusa.*

A hallgatók között a legnagyobb érdeklődést a párhuzamosan szervezett kerületi, majd később nagyüzemi tanfolyamokon — az *„Üzemszervezés, üzemvezetés"* tanfolyam előadásai váltották ki. Az elhangzott előadások témakörei: a vállalat szerkezete, az iparvállalat szerkezete, nyersanyag-beszerzés, a vállalat általános fejlődése, a vállalati formák, a monopolkapitalizmus vállalati formái, a tőkés és a szocialista vállalat, az üzemi bizottság ellenőrző munkája, a népi demokrácia tervgazdálkodása.

★★★

A Munkásakadémia 1946—47—48-as négy tanfolyamán, Budapesten a *központi tanfolyamon mintegy 4000, a párhuzamos tanfolyamokon további 2500—3000 hallgató* tanult. Megteremtődött annak kerete, lehetősége, hogy minél többen, minél alaposabban,

minél szélesebb körben és területen megismerjék a marxizmus—leninizmust. Az adott történelmi szakaszban, az osztályharcos küzdelmekben nagy jelentősége volt annak, hogy az MKP vállalta a marxista—leninista világnézet terjesztését, népszerűsítését a társadalomtudományok szinte valamennyi területén nemcsak a kommunista párttagok, hanem a párton kívüliek és a más párthoz tartozók körében is.

Mai szemmel azonban csak akkor ítélhetjük meg reálisan a munkásakadémiák helyzetét, jelentőségét, ha *tevékenységüket a korabeli viszonyokkal, a felszabadulást követő első évek bonyolult, ellentmondásos helyzetével összhangban vizsgáljuk.* Nyilvánvaló például, hogy a Munkásakadémia hallgatóinak viszonylag jelentékeny hányada nem volt — és akkor nem is lehetett — munkás, az akadémia elnevezés is túlzott volt, hiszen rövid tanfolyamokon nem is lehetett felsőfokú képzést nyújtani.

Ugyanakkor azt is látni kell, hogy tevékenységük több vonatkozásban is *hiányt pótolt:* egyfelől jelentős szerepük volt a politikailag megbízható káderek képzésében, másfelől a marxista ismeretek széles körű terjesztésében. Méghozzá olyan körülmények között, amikor az MKP nem rendelkezett — és nem is rendelkezhetett — megfelelő számú magasan képzett káderrel.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez idő tájt a főiskolákon és egyetemeken — egyes kivételektől eltekintve — nem folyt rendszeresen és módszeresen a marxista világnézet oktatása. (A marxista szellemű oktatás például az újjászervezett Közgazdasági Egyetemen csak az 1948/49-es tanévben kezdődött meg.) Nem lehet a Munkásakadémiát elmarasztalni azért sem, mert az akkori politikai helyzetben szektás-dogmatikus nézeteket is terjesztett és a tananyagokban helyet biztosított olyan műveknek is, amelyek dogmává merevítették a marxizmust. Összességében a Munkásakadémia az akkori körülmények között is rendkívül fontos feladatot töltött be a kommunisták képzésében, a marxista—leninista eszmék terjesztésében.

THURMER GYULA

HARMINCÉVES A VARSÓI SZERZŐDÉS

Három évtizede annak, hogy Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, az NDK, Románia és a Szovjetunió képviselői 1955. *május 14-én* a lengyel fővárosban aláírták a *nyolc ország* barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződését. Harminc éve létezik a Varsói Szerződés, a szocialista országok történelmileg új típusú szövetsége, a béke és a társadalmi haladás fontos nemzetközi támasza.

★★★

A szocialista országok katonai-politikai koalíciójának létrehozása *jogos önvédelmi lépés, szükségszerű válasz* volt az agresszív célokat szolgáló *Észak-Atlanti Szövetség megalakulására.* Létrejötte szoros összefüggésben állt a nemzetközi kapcsolatok 1945 utáni alakulásával. A II. világháborúban a Szovjetunió — szövetségben az antifasiszta koalíció más államaival — döntő mértékben járult hozzá Európa népeinek a fasizmus alóli felszabadításához, az emberi civilizáció megmentéséhez. Olyan társadalmi, politikai realitások jöttek létre, amelyek új reményeket adtak az egész világnak. Megszületett a szocialista világrendszer, megerősödött a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom, új lendületet kaptak a nemzeti és társadalmi felszabadítás más erői is.

Az akkori Európa még magán viselte a háború sebeit. Nagyon is élőek voltak a világháború törté-

nelmi tanulságai. A fasizmus elleni világméretű küzdelem megmutatta, hogy a szabadságukat és függetlenségüket védelmező népeket nem lehet megtörni, s a szocialista társadalmi rendszer képes önmagát minden agressziós kísérlettel szemben megvédeni. A háború fontos tanulsággal szolgált arra is, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok létezésének körülményei között a tartós békéhez csak kollektív erőfeszítésekkel lehet eljutni.

Az antifasiszta koalíció vezetői által 1945-ben aláírt *jaltai és potsdami megállapodások* olyan európai biztonságot és békét voltak hivatottak megteremteni, amely a kialakult földrajzi és politikai realitások elismerésén, az állami határok sérthetetlenségének tiszteletben tartásán nyugszik. A politikai és katonai realitásokat figyelembe véve, a német kérdés is ezen az úton volt rendezhető. *Európa katonai megosztása, egymással szembenálló szövetségi rendszerek létrehozása nem volt törvényszerű.* Földrészünk és a világ érdekeinek olyan Európa felelt volna meg, ahol — társadalmi rendszerüket tekintve ugyan megosztott, de — a béke és az emberi haladás érdekében közösen együtt élni és együttműködni akaró országok léteznek. A jaltai és a potsdami egyezmények ma is érvényben vannak, s a háború utáni új körülményeket tükröző más nemzetközi szerződésekkel együtt az európai béke megőrzésének fontos tényezőit jelentik.

Az új, békés Európához fűződő remények nem voltak alaptalanok. A szocializmus világrendszerré vált, a Szovjetunió és a többi szocialista ország megerősödött, befolyásuk a világban megnőtt. Az USA atommonopóliuma az analóg szovjet rendszerek megjelenésével megszűnt. Katonai egyensúlyról azonban ebben az időszakban még nem beszélhettünk. Még két kemény év választott el 1957 augusztusától, amikor Szergej Koroljov akadémikus tervezőirodája eredményesen befejezi a munkát az első szovjet kétlépcsős interkontinentális ballisztikus rakétán, hírül adva a világnak: immáron az Egyesült Államok területe sem sérthetetlen.

Az erőviszonyoknak a szocializmus és a haladás javára való kedvező alakulása elképzeléseik átértékelésére kényszerítette a vezető imperialista hatalmakat. Előtérbe állították a támadó jellegű katonai szövetségek kialakítását. A tömbpolitika része volt azoknak az ellentmondásos folyamatoknak is, amelyek a II. világháború eredményeképpen a tőkés világban végbementek. Az Egyesült Államok vitathatatlanul a tőkés világ vezető gazdasági és katonai hatalmává vált. A kapitalista országokban, s elsősorban Európában felerősödtek az integrációs törekvések, amelyek egyaránt szolgálták a tőkés rendszer nemzetközi globális érdekeit, a szocializmussal való szembenállás gazdasági megalapozását és az egyes országok saját és regionális érdekeit. A nyugat-európai országok így látták lehetségesnek korábbi gazdasági pozícióik helyreállítását és — közös regionális érdekként — az amerikai monopóliumok nyomása elleni fellépést. Európában a gazdasági együttműködéssel párhuzamosan kibontakozott a politikai és katonai integrálódás is.

Az USA vezetése a kialakult helyzetben kedvező lehetőséget látott arra, hogy éljen általános gazdasági és katonai fölényével, kihasználja a szocialista világ gazdasági nehézségeit, az egyes országokban érlelődő társadalmi feszültségeket. Olyan katonai-politikai szövetségi rendszer kialakítására törekedett, amely megfelelő erőt mozgósít a szocialista országok ellen, nem akadályozza a nyugat-európai országok integrációs törekvéseit, de ugyanakkor biztosítja az Egyesült Államok vezető szerepét. E célok érdekében *1949-ben az imperialista országok létrehozták a NATO-t, s fokozatosan kialakult a két- és többoldalú szerződésekből álló globális szövetségi rendszer.*

A vezető imperialista körök úgy vélték, hogy a két világrendszer szembenállásának körülményei között nem mondhatnak le az NSZK „visszavételéről" a nyugati államok rendszerébe. Az NSZK vezetői a tőkés koalícióba való bekapcsolódásukban lehetőséget láttak a nemzetközi elszigeteltségből való kilépésre, hatalmi pozíciók megerősítésére. Az

USA olyan megoldást kívánt találni, amely egyrészről megfelel a szocialista országok elleni harc érdekeinek, biztosítva az amerikai vezető szerepet, másrészről elfogadtatható a nyugat-európai országok közvéleményével, amely még jól emlékezett a fasizmus, a háború pusztításaira. *1954 októberében a párizsi szerződésekben új imperialista csoportosulás, a Nyugat-Európai Unió létrehozását határozták el.* A szerződések egyúttal utat nyitottak az NSZK belépése előtt a NATO-ba.

Az akkori európai helyzetben egyidejűleg voltak jelen a feszültség és az enyhülés bizonyos jelei. A Szovjetunió jelentős lépéseket tett a nagyhatalmak közötti viszony javítására, ebben az időszakban indultak meg a magas szintű kontaktusok. Véget ért a koreai háború, s egyelőre sikerült megakadályozni új konfliktusok kirobbanását. Folytak a tárgyalások a Szovjetunió és az NSZK diplomáciai kapcsolatai felvételéről, a rendezéshez közel állt a szovjet—jugoszláv viszony. Már csak az aláírás hiányzott az európai béke szempontjából rendkívül fontos osztrák államszerződésről.

Az USA hadászati fölénye, az európai helyzet kedvezőtlen alakulása mellett azonban jelentős veszélyt jelentett, és magában foglalta egy általános konfliktus lehetőségét is. *Az NSZK belépése a NATO-ba nyílt kihívást jelentett Európa keleti feléhez, megkérdőjelezve az európai béke alapjait.* A szocialista országok saját és a világ népei előtti felelősségük tudatában adtak választ az imperialista körök kihívására. *A Varsói Szerződés megalakítása kedvező hatást gyakorolt a nemzetközi helyzetre.* Új, hatható eszköz s ielett a szocialista vívmányok védelmében. Biztató szót jelentett a békéért és a haladásért küzdő millióknak. Olyan politikai-védelmi szervezet jött létre, amely ma is. az európai béke és stabilitás fontos biztosítéka.

★★★

A szerződést aláíró államok kötelezték magukat, hogy kapcsolataikban tartózkodnak az erő alkalmazásától és részt vesznek minden akcióban, amely

a világbéke megszilárdítását szolgálja. Megállapodtak, hogy minden fontos nemzetközi kérdésben konzultálnak egymással. A szerződés szerint a tagállamok bármelyikét Európában ért támadás esetén, minden szükséges segítséget megadnak egymásnak.

A szerződés 20 évre szólt, s az eredeti megállapodásnak megfelelően 1975-ben újabb 10 évre automatikusan meghosszabbították. A tagállamok már a szerződésben rögzítették, hogy a szerződés az európai kollektív biztonság létrejötte esetén — bármely időpontban — hatályát veszti. Később több ízben is előterjesztették ma is érvényes javaslatukat: *a NATO feloszlatásával egyidőben készek feloszlatni a Varsói Szerződést,* illetve első lépésként korlátozni és megszüntetni katonai szervezeteiket. Mint ismeretes, ez — nem a szocialista országok hibájából — mind ez ideig nem következett be. A szocialista országok úgy vélik, hogy a nemzetközi életben végbement változások ellenére, a szerződést életrehívó körülmények ma is megvannak, s *a Varsói Szerződés léte és működése továbbra is kontinensünk és a világ békéjének egyik fontos támasza.* A szocialista országok ennek szellemében folytatnak tárgyalásokat a szerződés újabb meghosszabbításáról.

A Varsói Szerződés *a szocialista országok új típusú szövetsége.* Kétoldalú egyezményeikkel együtt nemzetközi jogi és szervezeti keretet biztosít összefogásukhoz, a tagállamok politikai és katonai együttműködéséhez. Az első időszakban a katonai együttműködés elemei előtérben voltak, míg fokozatosan egyre nagyobb teret kapott a politikai együttműködés.

A szocialista társadalom lényegéből és belső fejlődéséből fakad az a természetes igény, hogy a szocialista közösség országai egységben tevékenykedjenek, *közös eszméik, céljaik, alapvető érdekeik azonossága alapján* fejlesszék együttműködésüket. A két világrendszer szembenállásának realitásai még inkább szükségessé teszik egységük erősítését, összefogásuk fejlesztését.

A Varsói Szerződés három évtizedes története is azt mutatja, hogy a szocialista külpolitika haté-

konysága jelentős mértékben a szocialista országok politikájának és nemzetközi akcióinak összehangoltságától függ. A szocialista közösség összehangolt fellépése *döntő mértékben segítette elő számos nemzetközi probléma megoldását:* az NDK nemzetközi elismerését, a szocialista országok és az NSZK közötti viszony normalizálását, több fegyverzetkorlátozási intézkedést. A tapasztalat azt mutatja, hogy a szocialista országok nemzetközi fellépése igazán akkor eredményes, ha egységesek, olyan egyeztetett külpolitika alapján tevékenykednek, amely ötvözi a tagállamok közös és nemzeti érdekeit, a testvérországok véleményét és állásfoglalását.

A béke és biztonság védelmében *a Szovjetunió vállalja magára a legnagyobb gazdasági és katonai terhet.* Helyzeténél és nemzetközi tekintélyénél fogva megkülönböztetett szerepe van a béke ügyét szolgáló kezdeményezések kidolgozásában, megvalósításában is. Az elmúlt évtizedekben *a többi szocialista ország is jelentős fejlődést ért el* a gazdasági, a társadalmi életben, megnövekedett nemzetközi tekintélyük, s a korábbiaknál nagyobb súllyal vehetnek részt a világpolitikában. A nemzetközi élet összetettebbé válása egyúttal nagyobb bekapcsolódási lehetőséget is biztosít számukra. A feszült nemzetközi helyzetben, a két világrendszer egymásrautaltságának körülményei között még nagyobb szükség van a szocialista országok aktivitására, olyan lépésekre, amelyeket az egyeztetett külpolitika alapján a történelmi fejlődésükből, helyzetükből eredő sajátos lehetőségek kihasználásával tesznek. Az elmúlt időszakban például az európai szocialista országok kitartó kapcsolatépítő törekvése, kétoldalú kontaktusaik, kezdeményezéseik sok tekintetben hozzájárultak ahhoz, hogy az enyhülés alapjait sikerült megőrizni, s új lendületet adni a különböző társadalmi rendszerű államok együttműködésének.

★★★

A szocialista országok fejlődésével, s az előttük álló feladatok bonyolultabbá válásával párhuzamosan *fokozatosan alakult ki a Varsói Szerződés intézményrendszere*, amely biztosítja a szervezet funkcióinak hatékony megvalósítását, a politikai és katonai vezetés egységét. A szervezet legfelsőbb fóruma a *Politikai Tanácskozó Testület* (PTT), amelynek ülésein a tagállamok legfelsőbb vezetői egyhangú határozattal a legfontosabb politikai és katonai kérdésekben foglalnak állást. A PTT 1955 óta 18 ülést tartott, köztük egy alkalommal Budapesten. A nemzetközi tevékenység operatív kérdéseinek összehangolására 1976 óta működik *a Külügyminiszteri Bizottság*. Rendszeresek a külügyminiszter-helyettesi és szakértői találkozók. A PTT munkáját *Egyesített Titkárság* segíti, amely elsősorban szervezői funkciókat lát el. Eredményes nemzetközi fellépésük érdekében a szocialista országok e fórumokon és kétoldalú alapon információt cserélnek a világpolitika alakulásáról, egyeztetik tevékenységük stratégiai irányait, és szükség szerint összehangolják egyes lépéseiket.

A katonai együttműködés célja a tagállamok honvédelmi erőfeszítéseinek összehangolása, a közös tevékenységben részt vevő csapatok vezetési, kiképzési elveinek, technikai ellátásának koordinálása, a testvéri hadseregek fegyverbarátságának fejlesztése. Az együttműködési mechanizmus katonai vonalon is fokozatosan alakult ki. 1955-ben hozták létre az *Egyesített Fegyveres Erőket* (EFE), az EFE *főparancsnokságát és törzsét*, állandó moszkvai székhellyel. 1969 óta működik a *Honvédelmi Miniszteri Bizottság* (HMB) és az EFE *Katonai Tanácsa*. Az EFE-be a tagállamok által kijelölt egységek tartoznak. A főparancsnokot a tagállamok legfelsőbb párt- és állami szervei nevezik ki. Helyettesei a résztvevő országok képviselői. Az eddigi hagyományoknak megfelelően az EFE élén a tagállamok legtapasztaltabb hadseregének, a szovjet fegyveres erők képviselője áll. Az EFE első főparancsnoka *Ivan Konyev* marsall, a II. világháború ismert hadvezére volt. jelenleg a beosztást 1977 óta *Viktor Kulikov*, a Szovjetunió

marsallja tölti be. A főparancsnok az EFE tevékenységéről a PTT előtt számol be. A HMB a PTT döntései alapján kidolgozza a szükséges katonapolitikai határozatokat, amelyeket többségi elv alapján fogad el. A Katonai Tanács feladata a PTT elvi irányításának biztosítása.

★★★

A Varsói Szerződés három évtizedes fennállásának legfontosabb eredménye, hogy *sikerült megszakítani az egymást követő háborúk és békés időszakok — történelemből jól ismert — láncolatát és széles körű harcot kibontakoztatni azért, hogy Európa és a világ népei békében élhessenek.*

A Varsói Szerződés történelmi jelentőségű szerepet vállalt *az európai biztonság megszilárdításában, az enyhülési folyamat kibontakoztatásában.* A *60-as években* a hidegháború leküzdése a Nyugat-Európához fűződő kapcsolatok fejlesztésével kezdődött. A történelem bizonyította, hogy az európai államoknak közös érdekeik is vannak, noha az eseményeket alapvetően a két társadalmi rendszer szembenállása határozza meg. Az európai népek szenvedtek legtöbbet a két világháborúban, s fokozottan érdekeltek az új világégés elkerülésében. A békés egymás mellett élés gyakorlati megvalósításában is ezek az államok rendelkeznek a legnagyobb tapasztalattal.

A szocialista országok a *Politikai Tanácskozó Testület 1966. évi bukaresti ülésén* előterjesztették az európai biztonság megteremtésének hosszú távú programját. Felhívtak minden államot a békés egymás mellett élés elveire alapozott jószomszédi kapcsolatok fejlesztésére. Javasolták egy összeurópai értekezlet összehívását. Nagy jelentőségük volt a katonai enyhülésre irányuló kezdeményezéseiknek. A PTT *1969. évi budapesti ülésén* elfogadott *felhívás* kijelentette: megérett a helyzet az összeurópai konferencia összehívására. A *tagállamok külügyminiszterei 1970. júniusi budapesti ülésének memorandumában* már megfogalmazódott, hogy az értekezlet céljait, napirendjeit illetően az európai ál-

lamok között alapvetően egyetértés alakult ki, s át lehet térni a tanácskozás sokoldalú előkészítésére. Megnyílt az út az 1975. évi *helsinki értekezlet* előtt. A szocialista országok kitartó erőfeszítései jelezték, hogy a türelmes, okos érvelés, az alkotó párbeszéd mindkét fél számára elfogadható alapot jelent.

A helsinki értekezlet összegezte a második világháború politikai eredményeit, megerősítette az európai határok sérthetetlenségét. A *Záróokmány* — körültekintően — mérlegelve a résztvevő országok érdekeit, megbízható irányt adott az államközi kapcsolatok fejlesztéséhez. Az értekezlet nyomán jelentős előrehaladás következett be az európai államok viszonyában, a kölcsönösen előnyös gazdasági, kulturális kapcsolatokban, a népek érintkezésében. Az enyhülés mély nyomokat hagyott, s ez a jelenlegi bonyolultabb körülmények között is jó alapot jelent az eddigi eredmények megőrzéséhez és gyarapításához.

Az európai biztonságért folytatott harc bizonyította, hogy a politikai enyhülés igazán akkor szilárd és tartós, ha a katonai enyhülés a leszerelési intézkedések bázisára támaszkodhat. A szocialista országok tevékenységét őszinte béketörekvéseik és az a józan felismerés vezeti, hogy a nukleáris korszakban bármilyen katonai összeütközés beláthatatlan következményekkel járó atomkatasztrófává válhat. Következetes javaslataik bizonyították, hogy készek megállapodást kötni bármilyen fegyverfajta korlátozásáról és megszüntetéséről. *Jogos és megalapozott az az egyetlen feltételük, hogy a megállapodásoknak az egyenlőség és az egyenlő biztonság, a kölcsönösség elvein kell alapulniuk.*

A Szovjetunió és a többi szocialista ország közös erőfeszítései árán több területen sikerült gátat vetni a fegyverkezésnek. A *70-es évek fontos eredménye,* hogy két- és sokoldalú alapon sokrétű tárgyalási mechanizmus alakult ki a fegyverkezéskorlátozás és a leszerelés több kérdéséről. *1973 óta folynak Bécsben a tárgyalások a közép-európai fegyveres erők és fegyverzetek csökkentéséről.* A szocialista országok számos — valamennyi fél érdekeit figyelembe vevő — javaslatot tettek, s meg-

felelő politikai akarat esetén e területen is megvan a lehetőség az előrelépésre.

Az imperializmus szélsőséges köreinek ellentámadása következtében *az enyhülés* a 70-es évek második felében *lelassult, megtorpant.* Az imperializmus a fegyverkezési verseny fokozásával, a válsággócok szításával, a normális nemzetközi gazdasági kapcsolatok akadályozásával a maga javára kívánta megváltoztatni a kialakult katonai erőegyensúlyt és megakadályozni a haladás erőinek további térnyerését. A szocialista országok szilárdsága és összeforrottsága, közös fellépésük hathatós eszköznek bizonyult ebben a helyzetben is. *A Varsói Szerződés országai nem változtattak külpolitikájuk stratégiai irányvonalán:* egyértelműen kijelentették, hogy a katonai erőegyensúlyt nem engedik megbontani. Ugyanakkor több újabb konstruktív *kezdeményezést* tettek a világot fenyegető veszélyek elhárítására, a kedvezőtlen folyamatok visszafordítása érdekében. A *Politikai Tanácskozó Testület 1983. januári prágai ülésén* megfogalmazott javaslatok arra irányultak, hogy csökkenjen a katonai szembenállás szintje, az erőegyensúly a fegyverzetek legalacsonyabb szintjén valósuljon meg, s egyúttal létrejöjjenek a biztonság szavatolásának új politikai eszközei.

A Varsói Szerződés tagállamai Prágában is határozottan síkraszálltak a közép-hatótávolságú rakéták nyugat-európai telepítése ellen. A szocialista országok szükségessé vált ellenintézkedései az erőegyensúly helyreállítását szolgálták. Egyidejűleg tovább szorgalmazták a tömegpusztító fegyverek telepítésének megállítását. Javaslataik kedvező visszhangra találtak az európai országokban.

A szocialista országok következetesen abból indulnak ki, hogy a fegyverkezési verseny megállításához vezető úton nagyon fontos állomás az államok közötti bizalom megteremtése. E célt szolgálták korábbi lépéseik a helsinki Záróokmány megfelelő részeinek kialakításában és továbbfejlesztésében, és ez is szerepel törekvéseik között az európai bizalom- és biztonságerősítő intézkedések-

ről és leszerelésről folyó *stockholmi konferencián*, amelynek légköre és első eredményei biztatóak.

Az elmúlt időszak javaslatai közül különösen nagy jelentőségű az a kezdeményezés, hogy a Varsói Szerződés és a NATO tagállamai kössenek szerződést az erőszakról való kölcsönös lemondásról és a békés kapcsolatok fenntartásáról. A tagállamok *1984. májusi Budapesti Felhívása* tovább konkretizálta a javaslatot, és sokrétű párbeszédre szólította fel a nyugati országokat. A felhívás abból indul ki, hogy a helsinki folyamatban a gyakorlatban bevált elvek és módszerek a két szövetségi rendszer viszonyában is alkalmazhatóak. Az USA és más tőkés országok nem utasították el a kezdeményezést, amely számos országban kedvező visszhangra talált.

Az európai biztonsághoz jelentős mértékben hozzájárulna, ha — a szocialista országok korábbi kezdeményezései alapján — Európában felszámolnák a vegyi fegyvereket. Hasonlóan fontos lenne, hogy megállapodás születsék a katonai kiadások befagyasztásáról és csökkentéséről.

A fegyverkezés megakadályozására irányuló egyébként is bonyolult erőfeszítéseket az elmúlt időszakban tovább nehezítették az *USA tervei és konkrét lépései a világűr militarizálására.* A világűr militarizálása összeegyeztethetetlen a hadászati stabilitás megőrzésével, az államok biztonsági érdekeivel. A Varsói Szerződés tagállamai 1983 januárjában Prágában is felemelték szavukat az űrfegyverkezés ellen, sürgetve a tömegpusztító fegyverek elhelyezésének betiltását a világűrben.

A mai helyzet sajátossága, hogy a fegyverkezési verseny új irányát, az űrfegyverkezést nem lehet a hadászati és a közép-hatótávolságú fegyverektől elkülönítve vizsgálni. A szocialista országok üdvözlik a genfi szovjet—amerikai tárgyalásokat, amelyek a kérdéseket komplex módon kezelik és az űrfegyverkezés megállítására, a nukleáris fegyverkezés korlátozására irányulnak.

A Varsói Szerződés tagállamai sohasem voltak közömbösek más földrészek problémái iránt. Abból indulnak ki, hogy *a béke ügye egyetemes,* s a felszabadító mozgalmak és a haladás útját járó

országok igénylik a szocialista világ szolidaritását és támogatását. A Varsói Szerződés országai felemelték szavukat *Vietnam védelmében*, síkraszálltak a gyarmatosítás, a helyi konfliktusok felszámolásáért. Sürgetik az emberiség előtt álló *globális gazdasági, demográfiai, ökológiai problémák megoldását*, az ehhez szükséges politikai feltételek megteremtését.

Az elmúlt harminc év azt is meggyőzően bizonyította, hogy a szocialista közösség nemzetközi tekintélye és súlya alapvetően a hazai építőmunka eredményességétől függ. A szocialista országok belső lehetőségeiket mérlegelve hozzák meg közös politikai és katonai döntéseiket, gondoskodnak a szövetségből eredő kötelezettségeik végrehajtásáról. Külpolitikájuk hatékonyságát a közösség gazdasági és védelmi összeforrottsága határozza meg. Bővülő együttműködésük elősegiti belső feladataik megoldását is és előfeltétele annak, hogy a tőkés országokkal szemben egyensúlyt teremtsenek a gazdaság, a technika olyan területein, ahol ma még lemaradás tapasztalható.

★★★

A Magyar Népköztársaság számára nagy jelentőségű esemény volt a Varsói Szerződés 30 évvel ezelőtti megkötése. Javult az ország nemzetközi helyzete, erősödtek független fejlődésének külső biztosítékai.

Az *MSZMP XIII. kongresszusa* is megerősítette, hogy a Varsói Szerződés tagállamaival és más szocialista országokkal való szövetségünk és együttműködésünk szocialista építőmunkánk egyik legfontosabb nemzetközi támaszát jelenti. A Magyar Népköztársaság erősíti barátságát és együttműködését a Szovjetunióval és a szocialista közösség más országaival. Hazánk, helyzeténél fogva, fontos feladatnak tekinti együttműködésünk fejlesztését a KGST-tagállamokkal, folyamatos és hatékony beilleszkedésünket a nemzetközi munkamegosztásba.

A *Magyar Népköztársaság* a Varsói Szerződés létét és hatékony működését változatlanul népeink

biztonsága és a béke védelme egyik legfőbb zálogának tekinti. Hazánk minden körülmények között eleget tesz szerződéses kötelezettségeinek. Lehetőségeihez mérten részt vállal a szocialista országok egyeztetett külpolitikájának kimunkálásában és eredményes megvalósításában. Megteszi a szükséges lépéseket az ország honvédelmének biztosítására, ápolja és erősíti a szocialista hadseregek fegyverbarátságát. Mindent megtesz a fegyverkezési verseny megfékezéséért, a leszerelés előmozdításáért. *Azon munkálkodik, hogy a magyar külpolitika sajátos eszközeivel is hozzájáruljon a Varsói Szerződés országai békekezdeményezéseinek valoraváltásához, az államok közötti kapcsolatok erősítéséhez, a kölcsönös megértés és a bizalom érdekében.*

A KORSZERŰ PROPAGANDÁRÓL

**HOÓS JÁNOSNAK,
AZ ORSZÁGOS TERVHIVATAL ÁLLAMTITKÁRÁNAK
VÉLEMÉNYÉT KÉRTE FÁCZÁNYI ÖDÖN,
SZERKESZTŐSÉGÜNK ROVATVEZETŐJE**

Hogy mi a véleményem a propagandáról? Szerintem *nélkülözhetetlen tevékenység*, ám propagandát önmagában nemhogy nehéz, de megítélésem szerint nem is lehet csinálni. Ha elkülönül és önálló életet él, veszélyes helyzetet teremthet — van erre, sajnos, több hazai példánk. A lózung — mert üres frázis, a valóságtól elszakított propaganda — gyanús, és ami ilyenkor aggasztóbb: bizalmatlanságot kelt a jó dolgokkal szemben is. A sekélyes jelszavak nemhogy vonzzák, inkább taszítják az embereket.

Úgy érzem, hogy a politikai ismeretterjesztés összefonódik a napi munkámmal. Soha nem választottam ketté a fogalmat: most a szakmai munkám végzem, most propagandát csinálok. Csak azt kérdem: *van-e értelme, társadalmi, politikai, gazdasági haszna, humánus célja a feladatnak?* Ha van, megcsinálom, függetlenül attól, hogy az szakmai vagy propaganda címkét visel.

Korszerű propagandának pedig azt tartom, ami a valóságnak megfelelően, az objektív törvényszerűségek alapján értékeli a helyzetet. És ezenkívül irányt is mutat, s megoldásokat javasol a feladat elvégzésére. Tehát kettős követelménynek tesz eleget — *feltár és ajánl.* A kritikára, az alapos, körültekintő értékelésre szükség van, de itt megállni nem szabad, ez még csak minimumkövetelmény.

Több olyan szakmai, tudományos dolgozatot olvasok ma is, amelyek végeredményben jól elemzik helyzetünket, a többi között rámutatnak a gazdaságirányítás fogyatékosságaira. Ezeknek a fölvetéseknek a többségét persze mi is ismerjük. De a tanulmányok egyike másika mégsem segít a megoldásban. Mert nem tud továbblépni a puszta bíráláton. Így pedig az érvek sora öncélúvá válik. A kutatók egy része persze a valóságos korlátokat nem veszi figyelembe; a tudományos intézetekből különben is másként látszanak az adottságok és a lehetőségek. Az elméleti szakember sokszor nem veszi figyelembe a gyakorlati munka ezernyi determináltságát. Így az elmélettől viszonylag kevés segítséget kapunk ahhoz, hogy ebben a szűk térben, ebben a keskeny mezőben hogyan találhatnánk meg a legjobb megoldást. Pedig csak közösen léphetünk tovább, ez teljesen világos.

Szerintem a jelenlegi fejlődési szakaszban a propagandában *föl kell vállalnunk az új dolgokat.* Ez nehéz, nemritkán kockázatos is, de nélküle nem érdemes dolgozni. Ez visz ugyanis előre. A gazdaságban, a közgazdaságtudományban, a politikában is — minden területen — fontos jellemző az újhoz való viszony. A szocializmus — lényegéből eredően — támogatja, felkarolja az új, tudományos eredményeket, tehát „a háttér, az alap" erősít bennünket ebben a felfogásban. A világ bonyolultabbá vált és ebből következik, hogy több a nyitott, még meg nem válaszolt kérdés, amit a demokratizmus fejlődésével összhangban széles körben is meg kell tárgyalni, vitatni. Mivel kitérni a válaszadás elől nem lehet, értelemszerűen megnő a tévedés veszélye. Alapos felkészüléssel lehet ezt a kockázatot csökkenteni. A propaganda legyen *tárgyszerű,* mert ha a valóság elemzésén alapszik, az új kérdésekre könnyebben talál magyarázatot.

Természetesen a tudománynak is megvan a maga sajátos szerepe e téren. Azt nyilván senki nem kifogásolja, hogy a szakmai kutatás — a műhelymunka érettségi szintjén — szakmai vitában tisztuljon, formálódjon. Pezsgővé, élénkké vált nálunk az utóbbi időben a szakkörökben folyó disputa. Ez

így helyes. Csakhogy korai időszakban a vitás kérdéseket hibának tartanám a nagyközönség elé tárni. A kiforratlan ötletek, elképzelések zavarokat keltenek, indokolatlanul nehezítenék a dolgunkat. A problémák ilyen kezelése visszafogná magukat a kutatókat is, korlátozná az alkotó magatartást, leszerelné a dinamikus erőket és más területen is hátráltatná a munkánkat.

Az ismeretek, a tapasztalatok elméleti általánosítása után viszont ezek az eredmények már nem hiányozhatnak a propagandából. Vagyis a társadalomtudományok új kutatási eredményeivel folyamatosan kiegészítve válik csak élővé és igazán hatékonnyá a propaganda. Ebben a vonatkozásban jó és folytatandó megoldásnak bizonyult az országos elméleti tanácskozások rendszere.

Nagyon fontos, hogy *a propaganda kiegyensúlyozott legyen és a lényegre irányuljon.* Nem tartom célravezetőnek, ha egyszer csak a problémákkal, máskor pedig kizárólag az eredményekkel foglalkoznak. A szélsőség éppen a lényegről tereli el a figyelmet. Lényegesnek tartom hangsúlyozni például, hogy *eredményes hat év van mögöttünk,* s úgy vészeltük át a világgazdasági krízist, hogy a gazdaságfejlődés folyamatossága nem szakadt meg. Ezt az emberek minden gond ellenére tapasztalták. Ez a záloga annak a bizalomnak is, amely az élet minden területén megnyilatkozik politikánk iránt. Ezt a gazdasági utat sok ország nem tudja megjárni. Mi törésmentesen — hangsúlyozom, hogy ez nem problémamentesség, és hogy nagyok a feszültségeink — teremtettünk szilárd alapokat a további fejlődéshez és hoztunk létre biztos népgazdasági bázist.

Bízom abban, hogy 1985 után túljutunk a holtponton. Ezt a helyzetet kell stabilizálnunk, visszafordíthatatlanná tenni. Meggyőződésem szerint fölfelé mozdulunk, de ezt a mozgást nem szabad „fordulatszerű"-nek tekinteni, mert ez hamis illúziókat kelt. Most a folyamatszerűségre kell a propagan-

dában a figyelmet felhívni. Erőforrásainkat ma a műszaki fejlesztésre, a hatékony beruházásokra kell felhasználni, hogy megteremtsük a később ismét dinamikusan növekvő életszínvonal-politika lehetőségét.

Úgy látom, hogy a pártpropaganda munkája sokrétűen, hasznosan támogatja a gazdaságot, ösztönzi a jó folyamatokat. Ez a kapcsolat segít bennünket a VII. ötéves terv előkészítésekor és nyilván segít majd a tervek végrehajtásakor is. Én személy szerint is ezért dolgozom a pártpropagandában.

MIKLÓS IMRE

GAZDASÁGI ÉS BELPOLITIKAI PROPAGANDA BORSOD MEGYÉBEN

A szocialista építőmunkában jelentkező bonyolultabb, nehezebb belső teendők, a kedvezőtlenné vált világpolitikai és világgazdasági feltételek az elmúlt években nagyobb feladatok elé állították a társadalmat és annak vezető erejét, a pártot. Új követelményekhez kellett tehát igazítani a pártmunka tartalmát, stílusát és módszereit is. Pártunk csakis a bevált alapelvekhez való ragaszkodás, a *folytonosság*, ugyanakkor pedig az *új követelményekre való rugalmas reagálás*, a megújulás politikáját együttesen alkalmazva volt képes úrrá lenni a nehézségeken. A párt — és a társadalom — az elmúlt években komoly teherpróbának volt kitéve. Ez a teherpróba azonban tartósnak ígérkezik. A mintegy két évtizedes, viszonylag nyugodt, kiegyensúlyozott korszak után jelentkező kihívásoknak csak úgy tudtunk és tudunk megfelelni, ha a pártmunka valamennyi összetevőjét folyamatosan korszerűsítjük.

Történelmi tapasztalataink igazolják — súlyos árat is fizetve tanultuk meg —, hogy a szocializmus építése csak akkor lehet eredményes, s akkor vagyunk képesek a nehézségek leküzdésére, ha továbbra is érvényesül a marxista—leninista párt vezető szerepe, egysége, s a párt képes maga mellé állítani a dolgozó tömegeket.

Mindez — még akkor is, ha tudjuk, hogy az emberek tudatát alapvetően a gyakorlat alakítja — nem nélkülözheti a párt állandó, tudatos eszmei, politikai tevékenységét. A párttagok és a pártonkívüliek körében egyaránt — a gyors változások, a társadalmi feszültségek szaporodásának időszakában különösen — intenzív propagandamunkára van szükség. Ma a párt egyetlen szervezete sem engedheti meg magának a szellemi elkényelmesedést. A propaganda a pártmunka valamennyi összetevőjével dialektikus kapcsolatban van, hiszen fon-

tos formálója a társadalom, a párt eszmei, politikai és cselekvési egységének.

Az elmúlt években az MSZMP Politikai Bizottsága határozatai alapján a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pártbizottság is megkülönböztetett figyelmet fordított a *propagandamunka tartalmi, irányítási és szervezeti feladataira.* A testületek évente értékelik a propaganda eszmei, politikai tapasztalatait, az általános és a helyi politika igényei, valamint a közvélemény érdeklődése alapján megszabják a következő évi feladatokat. A végrehajtó bizottság önálló napirendként megvizsgálta a propagandisták felkészültségét, oktató-nevelő munkájuk színvonalát, s határozatot hozott a propagandamunka személyi feltételeinek javítására. Jól segítette a megyei pártértekezletre, a XIII. kongreszszusra való felkészülést „A megye lakossága eszmei, politikai arculatának alakulása az MSZMP XII. kongresszusa óta eltelt időszakban" című előterjesztés testületi megvitatása is.

A nyílt, őszinte tömegpolitikai munkának — a párt politikájával szembeni bizalom talaján — nagy szerepe volt abban, hogy a megye lakossága megértette a fokozódó gazdasági, szociális feszültségeket, s cselekvően támogatta a párt XII. kongresszusának határozatait.

A propagandamunka a sokrétű, növekvő követelmények szorításában fejlődött. A pártoktatás a munka- és lakóhelyek egyik legdemokratikusabb és legrendszeresebb vitafórumává vált. Ez is azt bizonyítja, hogy a lakosság, köztük a párttagság körében is nőtt az igény az eszmei-politikai kérdések gyors, konkrét megtárgyalása iránt.

■■■

Az ideológiai munka számára az egyik legnagyobb kihívást az évtizedek alatt kialakult szocializmusfelfogás (szocializmuskép) differenciálódása, sokszínűbbé válása okozta. A szocializmusról a történelmi fejlődés által igazolt, reális képet kell kialakítanunk, fellépve az olyan szélsőségek ellen, mint a szocializmus idealizált, ellentmondásmentes

társadalomként való felfogása, vagy az egyes ifjúsági és értelmiségi körökben jelentkező pesszimizmus. Következésképpen a propagandának is határozottabban kell képviselni szocialista értékeinket.

A valós szocializmuskép kialakításának központi kérdése a gazdasági tudat korszerűsítése. Ezen a téren vannak eredményeink: ma a lakosság jobban érti a világban végbemenő folyamatoknak gazdaságunkra gyakorolt hatását, reálisabban látja az ország gazdasági helyzetét és lehetőségeit. Az agitációs és propagandamunka egyik eredménye, hogy segítette a gazdasági feladatok megoldásához szükséges társadalmi, politikai, tudati feltételek formálását, s úgy mutatta be az ország és benne a megye nehezebb gazdasági helyzetét, hogy eközben a tenni akarás is nőtt.

A gazdaságpolitikai propaganda ugyanakkor — gyakran az elméleti munka fáziskésése, bátortalansága miatt — nem mindig tudta megértetni a *gazdaságpolitika újszerű válaszait*, s nem volt képes világosan különválasztani a kényszerhelyzetből adódó intézkedéseket (importkorlátozás, fejlesztések visszafogása stb.) az elveinkből következő hosszabb távú céloktól (vállalati önállóság, munka szerinti differenciálás stb.). Ezért is erősödtek fel azok a nézetek, hogy nőtt az elmélet és a gyakorlat közötti ellentmondás. Nehezítette a propaganda helyzetét, hogy nem sikerült megfelelően kialakítani a gazdaságirányításban olyan feszültségfeloldó mechanizmusokat (pl. megyei munkaerő-mobilitási alap, vállalatok közös kockázati alapja stb.), amelyek jobban csökkenthetnék a világpiacra termelés nyitottságából és az árutermelés ellentmondásaiból fakadó váratlan terheket.

A dolgozók a szocialista tulajdon hatékonyabb működtetésének fő akadályát ma abban látják, hogy a fő munkaidőben nem érvényesül megfelelő érdekeltség a vállalkozói szellem fokozására. A propaganda számára ma az egyik legfontosabb feladat — s ez iránt a lakosság minden rétegének érdeklődése is felfokozódott — a *gazdaságirányítás korszerűsítésével* kapcsolatos elvi, politikai kérdések,

valamint a gyakorlati lépések tudatosítása, elfogadtatása és a konkrét teendőkre való mozgósítás.

A tömegpolitikai munkának fel kell oldani azt a *tudati ellentmondást,* amely az intenzív gazdasági fejlődés, a kiélezett világpiaci verseny, a tudományos-technikai forradalom szorító követelményét elfogadja, viszont szemben áll a vállalatok, intézmények gazdálkodását érintő szigorúbb szabályozókkal, nagyobb igényekkel. Sokkal nagyobb figyelmet kell fordítanunk a vállalatok alkalmazkodó képességének fejlesztésére, a gazdálkodó szerveknél meglevő konkrét hatékonysági tartalékokra, így például a termelési tényezőkkel való helyes gazdálkodásra, piackutatásra, vezetési kultúrára, munkaszervezésre, a vállalatok közötti kooperációra, az újító mozgalomra, a munkahelyi demokráciára stb.

Kiemelten kell kezelnünk továbbá az *életszínvonal,* az *ár-,* a *bér-* és a *szociálpolitika* kérdéseit, és ezeket a gazdaságpolitika egyéb céljaival összefüggésben kell bemutatnunk. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a lakosságnak azt a véleményét sem, hogy az utóbbi időben nőtt a munka nélkül szerzett jövedelmek aránya.

Tapasztalataink arra utalnak, hogy a propagandamunkában első helyre kell állítanunk a munkához való viszonyt, a *munkakultúrát,* a munka szerinti elosztás kérdéseit, mert ezek gazdasági-társadalmi fejlődésünk döntő tényezői. Ezzel összefüggésben határozottabban kell szembeszállnunk a munkával kapcsolatos téves nézetekkel és általában a szubjektivizmussal. A fizikai és a szellemi munkával, a produktív, illetve improduktív munkával kapcsolatos hibás és leegyszerűsítő nézetek jelentősen akadályozzák a vállalatok szellemi potenciáljának alkotó kibontakozását, a műszaki színvonal emelését, a tudományos-technikai eredmények alkalmazását. A fizikai és a szellemi munka merev, demagóg szembeállítása, az improduktív munkának társadalmilag haszontalan munkaként

való felfogása súlyosan zavarja az emberek gondolkodásmódját és kihat a gyakorlatra is.

Tapasztalataink szerint a gazdaságpolitikai propaganda a szemlélet formálásával igen sokat segíthet abban, hogy a pártmunka egyéb területei is jobban törekedjenek a gazdaság által támasztott igények kielégítésére és ösztönözzék a szükséges változtatásokat, a bátrabb kezdeményezéseket.

■■■

A propagandamunka a pártszervezetek politikai munkájának minden területét érinti. A *belpolitikai propagandában* az utóbbi időben a fő figyelem a XIII. kongresszusra való felkészülésre, valamint hazánk felszabadulásának 40. évfordulójára irányult. Jól szolgálta a szocialista országokkal való barátság erősítését a testvérmegyei pártdelegációk meghívása Miskolc város felszabadulása 40. évfordulójának ünnepségeire.

Borsod megye lakosságának társadalmi rétegződésében, a gazdasági és elosztási viszonyokban, valamint a városok és a falvak kapcsolataiban végbemenő változások indokolják, hogy a propaganda *differenciáltabban* foglalkozzon az érdekviszonyokkal, a demokratikus intézmények fejlődésével és mutassa be a politikai intézményrendszer, a választási rendszer korszerűsítésének fontosságát. Céltudatosabban kell politizálni a nagyüzemi munkásság, az értelmiség és az ifjúság körében. A propaganda megkülönböztetett feladata hozzájárulni a pártdemokrácia, a szellemi igényesség, a vitakultúra fejlesztéséhez, az új jelenségek elméleti megalapozásához, a szubjektív tényezők szerepének felismeréséhez, a pártépítés és a kádermunka új feladatainak megoldásához, a formális, bürokratikus vonások felszámolásához. Ennek érdekében határozottabb harcot kívánunk folytatni a társadalomban fellelhető negatív nézetek és magatartásformák, mint például a közömbösség, befeléfordulás, pesszimizmus, pacifizmus ellen.

Látjuk azt is, hogy a *nemzetközi események*, a

szocialista országok iránt megnőtt érdeklődést alaposabb elemzéssel, gyorsabban adott információkkal kell kielégítenünk. A fő figyelmet a két világrendszer harcának és együttműködésének kérdéseire, a Szovjetunió és a többi szocialista ország békekezdeményezéseire, a katonai erőegyensúly fenntartásának fontosságára kívánjuk fordítani.

■■■

A propaganda előtt álló megnövekedett feladatok sürgetővé tették *az irányító-szervező munka* korszerűsítését a hatékonyság fokozása, a pártoktatás minőségének javítása érdekében. Határozottabban kívántunk érvényt szerezni a Politikai Bizottság 1983. március 1-i, augusztus 2-i és 1984. február 14-i határozatainak. Testületi határozataink az irányító munkával szemben az alábbi fő *követelményeket* támasztják:

— Szintenként differenciáltan — a helyi szükségleteket figyelembe véve — kell meghatároznunk a propaganda eszmei, politikai tartalmát.

— Szükség van az irányító munka minden fázisának — a tervezésnek, a végrehajtásnak és az ellenőrzésnek — javítására és jobb koordinálására.

— Javítanunk kell a propaganda, a pártoktatás személyi és tárgyi feltételeit.

A propaganda *tartalmának* meghatározását a pártszervezetek eltérő színvonalon tudták megoldani. Sok pártalapszervezetben igazi *minőségi fordulatot* még nem sikerült elérni, mert hiányzik a megfelelő szellemi kapacitás, a kellő bátorság és gyenge az adaptációs és elemzőkészség. Ezért ezeken a helyeken az irányító pártszervek fokozottabb segítségére is szükség van és általában is alaposabb tartalmi koordinációt igényel a párt-, az állami és a tömegszervezetekben folyó marxista nevelő munka.

Úgy ítéljük meg, hogy az irányító munka fejlesztése terén — elsősorban megyei, városi és nagyüzemi szinteken — a *tervezésben*, a *döntés-előkészítésben* léptünk előre a legtöbbet. Ezért most a végrehajtásra és az ellenőrzésre kell nagyobb hang-

súlyt helyeznünk. A végrehajtásban a legfontosabb feladat a megfelelő követelmények támasztása, a hallgatók, a propagandisták munkájának értékelése, a pártvezetőség és a propagandista folyamatos munkakapcsolata, az eszmei, politikai tapasztalatok rendszeres elemzése és azoknak a politikai munkában való hasznosítása. Irányító munkánk gyenge pontja az ellenőrzés is. Ezért az irányító-ellenőrző munka színvonalának emeléséért újjászerveztük a megyei, városi vezető-propagandista hálózatot. A propagandista-szemináriumok munkájának segítésére pedig *megyei előadói gárdát* szerveztünk, mintegy 25 időszerű téma legjobb szakértőiből.

A tömegpropaganda-tanfolyamok hallgatói létszámának, összetételének kialakításakor sikerült visszaszorítanunk a formális, a statisztikai szemléletet. Ennek megfelelően részben már érvényesítettük az *„Inkább kevesebbet, de jobban!"* elvet. Növekedett az érdeklődés a rugalmas formák, az időszerű kérdésekről szóló megyei és helyi tanfolyamok, előadássorozatok iránt.

A propaganda színvonalát köztudottan leginkább a *személyi feltételek* határozzák meg. Úgy látjuk, hogy a minőségi előrelépés elsősorban a káderfeltételek fokozatos, de gyorsabb megteremtésétől függ. A titkárok, a testületi tagok újjáválasztásakor fontos szempontnak tekintettük az eszmei felkészültséget, a politizáló készséget.

A hatékonyságot legközvetlenebbül a *propagandista munkája* határozza meg. Állandóan nagy figyelmet fordítunk kiválasztásukra, képzésükre, továbbképzésükre, gyors tájékoztatásukra, munkájuk elismerésére és a propagandistahálózat frissítésére. Rendszeresekké váltak az aktívaértekezletek, az év eleji propagandistafelkészítők és az év közben tartott propagandistaszemináriumok. Az utóbbiakra a szakszervezet, a KISZ és a népfront vezető propagandistáit is meghívjuk. A megyei Oktatási Igazgatóság egyre nagyobb szerepet vállal propagandistáink általános és speciális képzésében, továbbképzésében. Vezető propagandistáink

részt vesznek a megyei elméleti konferencia munkájában is.

Tudatában vagyunk annak, hogy a korszerű propagandamunka sem nélkülözheti a megfelelő anyagi-tárgyi feltételeket. Ezért megkezdtük a *videotechnika* alkalmazását egyes oktatási formákban és igyekeztünk megkönnyíteni filmek kölcsönzését is.

VASS JÁNOS

A PROPAGANDA FELELŐSSÉGE

A politikában, a közéletben jártas embernek nem tűnik csupán szójátéknak a megállapítás, hogy itt és most a propaganda felelőssége nem lehet más, mint a felelősség legszélesebb értelemben vett propagandája. A mindennapok ritmusában talán hajlamosak vagyunk nem figyelni a nagy összefüggésekre, és elfelejtkezünk arról, hogy lüktető ritmusú társadalmi, politikai, gazdasági változások aktív és alkotó részesei vagyunk. *Kongresszusi* és ezzel együtt helyi, területi és országos számvetést végeztünk. Megtisztelő és felemelő érzés, hogy a 40 évvel ezelőtt kibontakozó progresszív társadalmi átalakítás elindítóinak örököseiként emlékezhettünk meg *felszabadulásunk* eseményeiről, tekinthettünk vissza a négy évtized ellentmondásoktól nem mentes, de népünk történelmében példa nélkül álló politikai, szellemi, anyagi felemelkedésére. *Országgyűlési és tanácsi választásokra* is készülünk, és új, demokratikusabb módszerek és formák alkalmazásával igyekszünk megfelelni a kor, a közösség, a szocializmus követelményeinek. Emellett részesei vagyunk a gazdaságirányítás újabb lendületű továbbfejlesztésének is, amely a mi megyénkben, Szabolcs-Szatmárban együtt jár a korábbi fejlődés szakaszából ránk maradt, megoldásra váró feladatokkal.

■■■

A propaganda felelőssége, hogy az elmúlt néhány év felgyorsuló változásaiból és fejlődési folyamataiból számba vegye a ránk váró feladatokat, ahogyan ezt a párttestületek már megtették. Csak a társadalmi, megyei viszonyok megítélésében, minősítésében is következetes és felelős szemléleten alapuló propaganda lehet hatékony és eredményes, de csakis akkor, ha érzékeli a külső és a belső, az objektív és a szubjektív körülmények és tények súlyát, meghatározó erejét. A '80-as évek közepén a

politikai-közéleti gyakorlatban összetett látásmódra van szükség, s a közérthetőségre való természetes törekvés nem jelentheti a folyamatok értelmezésében a leegyszerűsítést.

A pártszervek és alapszervezetek propagandája tehát keresi a társadalmi, helyi motivációkat és igyekszik ezekhez igazítani a válaszait. Milyen sajátosságokat kell és lehet munkánk során figyelembe vennünk?

Megyénk dinamikusan fejlődik. A szabolcs-szatmári embert *jogos büszkeséggel* töltheti el az intenzív szakaszába érkező ipari termelés produktuma éppúgy, mint a még nehézségekkel küzdő, de mégis több tekintetben kiváló terméseredményeket produkáló mezőgazdaság. Számokban és százalékban nem mérhető, de politikai jelentőségét tekintve jelentős eredmény, hogy az utóbbi években *ipari üzemeink munkássága* mindinkább alkalmassá vált a politikai vezető szerepéből származó követelmények kielégítésére, és meghatározója, hordozója, kezdeményezője a gazdasági, politikai folyamatoknak. Ereje, szervezettsége, az új iránti fogékonysága, a természetes szolidaritás iránti érzéke mások számára is például szolgálhat. Nehéz volna számba venni igen jelentős *kulturális beruházásaink* eredményeit, vagy a kulturális-közművelődési centrumokban folyó kulturális munka értékeit. S ezek az eredmények nehéz feltételek között születtek meg.

A propagandának azonban ezek számbavétele mellett *ismernie kell a gyengeségeket, hiányosságokat is.* A legutóbbi időszakban a pártszervek és az alapszervezetek vezetése rámutatott, hogy ezeket sem szabad rosszul értelmezett presztízs okokból elhallgatnunk. A propagandának ugyanis számolnia kell a közvélemény nyitottságával, erősödő kritikai szemléletével is.

Jelenleg a párttagság, a lakosság kevésbé megértő a szubjektív gyengeségekből származó hiányosságok, ellentmondások iránt. Látnunk kell, hogy például a korrupció, a hibás vezetői módszerek, a felkészületlenség végül is a politikai bizalmat rombolják. Ezért is érdekünk, hogy önző, egyé-

ni szempontok sehol ne szorítsák háttérbe a közösség céljait és ne keltsenek a politikával szemben ellenérzéseket. A propaganda számára valóságos ellentmondást jelent, hogy a legszélesebb körben is megvan az egyetértés a politika általános céljai iránt, de ugyanakkor mégis észlelhető feszültség, leginkább a helyi jellegű fogyatékosságok miatt. Ezért kell vállalnia a felelős és bátor propagandának a helyi viszonyok alkotó bírálatát.

Sokan találjuk magunkat szembe a szocializmus korábbi, általunk és elődeink által képviselt erkölcsi értékek megváltozásával, s ez gyakran értékválságot okoz. Ezért jár helyes úton a propaganda akkor, ha feltárja az értékváltozások mögött az objektív hátteret.

■■■

Történelmi tapasztalatunk, hogy eddig minden nehéz helyzetből csak egy módon, *a párt vezetésével*, a munkás, a paraszt, a szocialista értelmiség szövetségével és együttes erőfeszítésük révén jutottunk ki. Ez a tapasztalat magában hordozza a pártegység elengedhetetlen biztosítását is, eszmei-ideológiai, politikai, elméleti és cselekvési vonatkozásaiban. Ezt az egységet csak vitával és folyamatosan lehet megteremteni, és a propagandának hozzá kell járulnia a kulturált vita tömeges kibontakoztatásához oly módon, hogy a párt politikája, a közösségi érdekek mellett bátran kiállók társadalmi megbecsülést élvezzenek.

Az érdekek sokszínűsége új módon támaszt követelményeket a propagandával szemben és szükségessé teszi a rétegorientált politikai nevelő munkát. Itt most az egyik legfontosabbról, *a fiatalokkal való törődés*ről kell szólnunk. A fiataloknak a szocialista építés folyamataiba való integrálásáért a propaganda még sokat tehet, elsősorban azzal, hogy az ifjúság előtt világossá teszi saját érdekeinek felsorakoztatásával a felelősségét.

A propaganda felelős azért is, hogy kellő időben jelezze a testületeknek a még embrionális állapotban levő feszültségeket, hogy azokat érzékel-

ve felkészülhessünk hatásuk tompítására, a kiváltó okok megszüntetésére. A politikai munka számára figyelmeztető jelenség, hogy mind több az olyan párttag, aki az aktív életpálya lezárását követően egy sor korábbi információs forrástól elesik, és bár teljesen jószándékúan, vívmányainkat féltve bírálja, nem érti az újabb megoldásokat. Ezért a *körzeti-lakóterületi alapszervezetek*ben folyó politikai felvilágosító tevékenységünket új alapokra kell helyeznünk.

A kongresszusi felkészülés folyamatában egyre jobban a közvélemény érdeklődése homlokterébe került *a párt belső élete, demokratizmusa, munkastílusa és munkamódszere, egész káderm*unkája. Ezért, és a rögzített elveinknek megfelelően a propagandának olyan irányba kell befolyásolnia a közösségeket, hogy a vezetőik kiválasztásánál a politikai megbízhatóság, a felkészültség, a rátermettség szempontjai maradéktalanul érvényesüljenek. Propagandánknak egyértelművé kell tenni, hogy a társadalom valamennyi szférájában kibontakozó intenzív folyamatok alkotó típusú vezetőket igényelnek.

A propaganda felelős mindezek mellett saját feltételrendszerének folyamatos és tervszerű alakításáért, a hatékonyságát megújító irányító munka javításáért. Az irányítás és a vezetés színvonalának a javulása nem képzelhető el szemléleti változások nélkül sem. Az irányításnak azonban számolnia kell azzal az objektív ténnyel, hogy a társadalom tudati állapota jelentősen elmarad az anyagi viszonyok fejlettségétől. Ezért is szükség van a *szocialista demokratizmus* újabb lendületű fejlődésére, ezt segíti például az új választójogi törvény, a kettős jelölés, a vállalati tanácsok kialakítása. És azt is látnunk kell, hogy a demokratizmus továbbfejlesztéséhez nélkülözhetetlen *a kollektív és az egyéni tudat magasabb színvonala* is. Ez pedig a propaganda irányítói elé új követelményeket állít.

A tömegpolitikai munka, a propaganda érvényesülési feltételeit erősen befolyásolja az a körülmény is, hogy az eszmei hatások egy részének kisebb,

másik részének a korábbihoz viszonyítva nagyobb a szerepe. A korábban alkalmazott fogalmak egy része sztereotípia lett, eligazító, mozgósító ereje megkopott. A valóságot visszatükröző, a dialektikus és történelmi szempontoknak megfelelő elemzések iránt viszont társadalmunk valamennyi rétegében nagy a nyitottság és a fogadókészség. Nem csökkent tehát az ideológiai, politikai munka, a propaganda szerepe, hanem *a korábbi tartalmi és módszertani megoldásokat váltották fel az újabb igények*. Mindez szükségessé teszi a propaganda *komplex* jellegének az elfogadását, vagyis a propaganda tartalmi, szervezeti, szervezési, módszertani, személyi és tárgyi összetevőinek az egységét.

Fokozza a propaganda felelősségét végül az a körülmény is, hogy a tömeges méretű információs igények kielégítésében *felértékelődött a politika személyes képviseletének* szerepe és fontossága. Nem elég tehát a propagandista személyes felkészültsége, valójában többről van szó. Arról, hogy csak akkor van a propagandának esélye a sikerre, ha a propagandisták mindennapi vitákban, a nyilvánosság előtt, majd pedig baráti-családi kis közösségekben meggyőzően és hozzáértően, felkészülten képviselik pártunk politikáját.

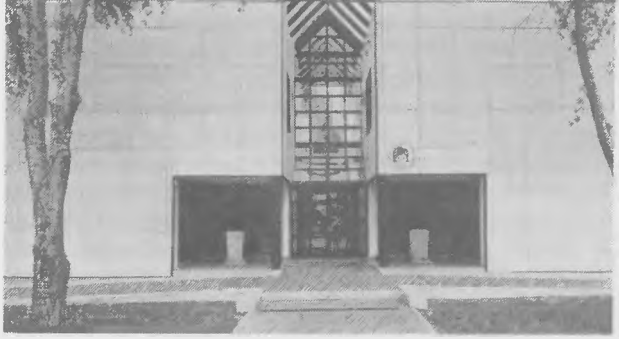

WOLFORD SÁNDOR

AZ IDEGENFORGALOM HATÁSA A FIATALOKRA

A turizmus alig két-három évtizedre visszatekintő világméretű kibontakozásával párhuzamosan — bár némi késéssel — hazánk belső turizmusa és nemzetközi idegenforgalma is rohamosan fejlődött. Látogatottságunk a hatvanas évek elejétől ugrásszerűen növekedett.

A *Balaton és környéke* — Budapest után — az ország leglátogatottabb üdülő- és idegenforgalmi területe. A Balaton idegenforgalmának egyik jellegzetessége, hogy a nyári főszezonban mindössze két, két és fél hónap alatt kell fogadnia az egész évben hazánkba látogatók 30 százalékát.

Balatonfüred idegenforgalmának méretére jellemző, hogy csaknem 180 ezer vendéget, közülük 90 ezer külföldit fogadnak évente. A Balatonhoz látogató nyugati turisták aránya Balatonfüreden a legmagasabb.

■■■

A propagandamunka tervezésénél, elemzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Balatonfüred és vonzáskörzete kiemelt idegenforgalmi övezethez tartozik. A külföldi vendégek jelenléte itt természetes, a velük való találkozás, foglalkozás a mindennapi munka része.

Az idegenforgalom hat az itt élő emberek szemléletére, gondolkodására, cselekvésére. Vajon menynyire tudatosul ez az itt élőkben? Mekkora és milyen ez a hatás? Az ide érkezők költekezése, életvitele milyen hatásokat vált ki? A testvéri országokból ide látogatókkal való találkozás erősíti-e a barátságot?

Az esetenként negatív hatásokat elsősorban *a lakosság alapos, a rétegekhez alkalmazkodó marxista képzésével, meggyőző munkával, kulturált „idegenforgalmi magatartás" kialakításával lehet ellensúlyozni.* Az idegenforgalom valameny-

nyi politikai, állami, társadalmi, gazdasági szervre és szervezetre — amely Balatonfüreden tevékenykedik — az általános politikai feladatokon belül sajátos, az idegenforgalommal összefüggő politikai feladatokat is ró.

Nyilvánvaló, hogy az idegenforgalom pozitív és negatív hatásai nem azonos mértékben érvényesülnek a különböző társadalmi rétegekre, korosztályokra. Különösen fontosnak tartjuk, hogy *a tizenéves fiatalok körében* — akik a legkevesebb tapasztalattal és elméleti félkészültséggel rendelkeznek — szinte naprakészen ismerjük a különböző hatásokat, a pozitívakat erősítsük, a negatívakat ellensúlyozzuk, illetve megelőzzük. Politikai tájékozódó és meggyőző munkánk — a propaganda is — erre irányul.

A városban két középfokú oktatási intézmény működik: 450 fővel egy nyelvtagozatos gimnázium — ebből 50 fő gyors- és gépíró —, és 340 fővel a Mezőgazdasági Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola. Az iskolák pártszervezeteivel, KISZ-bizottságaival, állami vezetőivel, tanáraival olyan sajátos feladatokat dolgoztunk ki, amelyek segítenek az ifjúságnak az eligazodásban, a valóság helyes, pontos megítélésében. A politikai képzés különböző formáiban, az ifjúsági klubok, fórumok, a vetélkedők programjaiban is rendszeresen szerepel az idegenforgalom-politika. A viták valóban érdemiekké és érdekesekké váltak, mert az ifjúságot valóban érintő és érdeklő kérdéseket beszélnek meg.

Tapasztalataink felhasználásával — és azok ismételt ellenőrzése céljából — a közelmúltban *a gimnáziumi ifjúság körében megvizsgáltuk az idegenforgalom hatását.* A felmérés alapján különböző elemzéseket végzünk és meghatározzuk a további konkrét feladatainkat. Az iránt érdeklődtünk, hogy az előzőekben említett nagyarányú idegenforgalom milyen irányú és mértékű befolyást gyakorol a fiatalokra, illetve ők maguk hogy érzik és hogyan ítélik meg ezt a hatást.

Abban, hogy ismereteink minél jobban megfeleljenek a valóságnak, a felmérésbe bevontunk egy

idegenforgalom által kevésbé érintett gimnáziumot *Tapolcán* és egy, az idegenforgalomtól gyakorlatilag mentes *várpalotai* gimnáziumot. Számoltunk azzal is, hogy az idegenforgalom hatása nemcsak hazánkban éri a fiatalokat, hanem a külföldre történő utazásaik során is.

A vizsgálat tapasztalatai a következőkben összegezhetők

Külföldön járt a balatonfüredi tanulók 94, a tapolcaiak 66 és a várpalotaiak 75 százaléka. Többször járt külföldön a balatonfürediek 71, a tapolcaiak 46 és a várpalotaiak 52 százaléka.

A füredieknek nagyobb arányú utazása döntően abból ered, hogy a Balatonfüredre látogató külföldi családok és az itteni lakosok között több esetben szorosabb kapcsolat jön létre, amely később rendszeres csereüdülésben is megnyilvánul. Ez arra hívja fel figyelmünket, hogy a fiatalok ezen kapcsolatok során a felszínes benyomásokon túl, egyre mélyülő ismeretekre tehetnek szert. Így nagyobb lehetőség nyílik a valós összehasonlításra, de ugyanakkor — s nagy kár lenne ezzel nem számolni — a *tudatos fellazításnak* is nagyobb lehetőséget kínál.

Szocialista országba szeretne utazni a megkérdezett diákok közül a balatonfüredi 6, a tapolcaiak 6, a várpalotaiak 1 százaléka; míg tőkés országba a balatonfüredi 42, a tapolcaiak 13, a várpalotaiak 26 százaléka. Egy-két jellemző válasz a *szocialista országba való utazást* előnyben részesítők körében: „Vendéglátóbbak és sok minden olcsóbb", „Kíváncsi vagyok, hogy más szocialista országban hogyan élnek, mert állítólag mi nagyon jól élünk", „Rokonaim ott élnek".

Azok köréből, akik *tőkés országba utaznának:* „Saját szememmel akarom látni a tőkés viszonyokat", „A szocialistákat már ismerem", „Fejlettebbek, mint a szocialisták", „A szocialista hasonlít Magyarországra, kíváncsi vagyok a másik típusra", „Sok érdekes dolgot lehet kapni, jobbak a vásárlási lehetőségek".

Figyelemre méltó az is, hogy a balatonfüredi ek 51, a tapolcaiak 81, a várpalotaiak 71 százaléka — tehát döntő többségük — úgy reagált, hogy *mindegy, hova utazik.* Ezt például a következőkkel indokolták: „Még nem jártam külföldön", „Mindegy, hova utazom, a szép tájak érdekelnek", „A lényeg, hogy külföldön legyek", „Mindegyik ország érdekes", „Egyformán jól érzem magam mindenhol".

A válaszokból az is kitűnik, hogy a fiatalok nem elégszenek meg „propagandisztikus" magyarázatokkal. Mély és alapos ismeretekre kívánnak szert tenni a két rendszer összehasonlításában. Az is megállapítható ugyanakkor, hogy *elméleti ismereteik* igen *felszínesek,* sokan közülük a társadalmi fejlettséget kizárólag az árubőséggel és azok minőségével azonosítják.

Feltételeztük, hogy nyáron a fiatalok többsége az *idegenforgalomban* dolgozik, és így a nyári munkahelyük is jelentősen befolyásolhatja az idegenforgalom által befolyásolt szemléletüket. A felmérés azt mutatja, hogy 56 százalékuk vállal nyáron munkát, de csupán 22 százalék dolgozik az idegenforgalomban. Ez az alacsony arány így önmagában megtévesztő, hiszen tulajdonképpen ide kellene sorolni azokat is, akik az idegenforgalmi szezonban a szüleik által fogadott vendégek kiszolgálásában vesznek részt.

A felmérésben jelentős teret szántunk annak, hogy megtudjuk, *mi a fiatalok véleménye az idegenforgalomról.* A következő választ a balatonfüredi ek és a tapolcaiak az első helyen jelölték meg: „Fontos, mert jelentősen hozzájárulhat a különböző társadalmi rendszerű országok békés egymás mellett éléséhez, a politikai enyhüléshez"; a várpalotaiak ugyanezt a második helyen jelölték. A várpalotaiak az első helyen azt válaszolták: „Jó, mert segít megismerni más népek kultúráját, szokásait."

Tehát az idegenforgalom által erősebben érintett területeken nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az idegenforgalom *politikai* hatásának. A balatonfüredi ek a második helyen az *idegenforgalmi* bevételek fontosságát jelölték meg. Ugyanezt a tapolcaiak és a várpalotaiak a harmadik helyre sorolták.

Amire feltétlen oda kell figyelnünk, hogy azt a választ, miszerint „Az idegenforgalom káros, mert elősegíti az ellenséges világnézet terjesztését" a három gimnáziumból csupán egyetlen balatonfüredi diák sorolta az első helyre. Sőt az első három helyre sorolt válaszokban is Balatonfüreden csak 7 százalékuk, Tapolcán 1 százalékuk, Várpalotán 2 százalékuk jelölte meg ezt a választ. Tehát a *fiatalok úgy ítélik meg, hogy az idegenforgalom és az ellenséges világnézet terjesztése nem függ elválaszthatatlanul össze.* Ezt bizonyítja az a válasz is, miszerint a balatonfüredi ek 41, a tapolcaiak 53 és a várpalotaiak 47 százaléka úgy véli, hogy őrá nincs hatással az idegenforgalom, ugyanúgy él, mintha az nem is létezne.

Az idegenforgalmi hatások közül a balatonfüredi és a tapolcai fiatalok első helyre sorolták a következő választ: „A találkozások és beszélgetések során megismertem a valódi nyugati életmódot; az a véleményem, hogy mi nagyobb biztonságban, nyugodtabban élünk." Ugyanezt a várpalotaiak második helyen jelölték. Ők az első helyen a következő választ adták: „Zavar, hogy egyesek kritika nélkül hajbókolnak a fejlett nyugati országokból ide látogatók előtt." Ugyanezt a választ a balatonfüredi ek és a tapolcaiak a második helyen jelölték.

Figyelemre méltó, hogy 10 lehetőség közül a balatonfüredi ek a 7., a tapolcaiak és a várpalotaiak a 6. helyen jelölték meg a következő választ: „Mélyíti a szocialista országok iránt érzett szimpátiámat." Kedvezőnek értékelhetjük azt, hogy mindhárom gimnázium fiataljai a 10. helyre sorolták: „Az a véleményem, hogy megéri a hajbókolás, hiszen ezt is megfizetik."

Az idegenforgalommal kapcsolatos egyéb észrevételeik és javaslataik között az áruellátási, a közlekedési és a szórakozási helyzetünkkel kapcsolatban emeltek kifogásokat, illetve tettek fejlesztési javaslatokat. Igen sokat javasolták, hogy tegyünk megkülönböztetést a külföldi és a belföldi turisták vásárlási feltételei között. (Például: benzin, élelmiszerek, szállodai árak stb.) Meglepően keve-

sen igényelték a jobb sportolási lehetőségeket, és gyakorlatilag meg sem említették az idegenforgalom ideológiai-politikai hatásával kapcsolatos teendőket.

■■■

Mindezek után a balatonfüredi gimnáziumban néhány általános kérdésre is kerestünk választ: *Mit jelent a fiataloknak, hogy magyarnak születtek?* Mint kiderült, 90 százalékuk büszke rá, fontosnak tartja; ha születése előtt választhatott volna, akkor is „ideszületik". 10 százalékuk úgy válaszolt, hogy mindegy: úgy véli, mindenki azt a helyet szereti, ahova született.

Enyhe nacionalista vonásokat figyelhetünk meg — különösen a IV. osztályokban („lekezelő" megnyilatkozások például a szocialista tábor egyes országairól, azok eredményeiről; nem azonos alapon történő összehasonlítások országaink eredményei, illetve problémái között; egyes szomszédos országok általános és nemzetiségi politikájának kritikus megítélése stb.)

Erre felfigyelve fontosnak tartottuk az *okok* feltárását. Az alapvető problémát a *történelmi szemléletmód* hiányában találtuk. Különösen hiányos a felszabadulás utáni időszak ismerete. Egyes irodalmi alkotások, filmek, tv-programok stb. azt sugallják, hogy az 50-es években „minden rossz volt". Kevés, időnként deformált a szocialista országokra vonatkozó ismeret. Mindez arra figyelmeztet, hogy *saját utunkat és szomszédaink történelmi útját, sorsát, törekvéseit alaposabban meg kell ismertetni, az összefüggéseket, különbségeket eszmecseréken kell tisztázni.*

Tanulóink bíznak a szocialista rendszer *békefenntartó* szerepében és reálisan látják, hogy a világbéke nemcsak a szocialista rendszerű országoktól függ. Válaszaik reálisak, óvatosak, néha naivak, de félelmet is elárulnak. Biztosak benne, hogy a szocialista országok nem fognak háborút kirobbantani. Jelenlegi viszonyainkat úgy értékelik, hogy azok biztonságot és nyugalmat garantálnak. Hazánk

kapcsolatait illetően *nagyra értékelik a Szovjetunió támogatását, az ország szuverenitását.* Ezt a kapcsolatot történelmi szükségszerűségnek tartják.

Összefoglalva: A fiatalok körében végzett felmérés és annak feldolgozási eredményei azt bizonyítják, hogy *a fiatalokra döntően a szocialista társadalmi valóság van hatással.* Ezen belül azonban a közvetlen környezet kedvező és kedvezőtlen irányban egyaránt képes befolyást gyakorolni. Mindezzel az iskolai oktató- és nevelő munkában, a mozgalmi munkában, a munkahelyeken és a családban egyaránt számolnunk kell. Ilyen irányú feladatainkat tehát figyelembe kell vennünk az iskolai óráktól a KISZ-foglalkozásokig, a politikai oktatástól a szülői munkaközösségekkel való foglalkozásig, az ifjúság testi nevelésétől a szabadidő kulturált eltöltése feltételeinek megteremtéséig számos területen.

Meg kell értetnünk, hogy *csak a szocialista hazafiság, a proletár internacionalizmus elvei alapján találnak problémáikra helyes megoldást, és azt, hogy a történelmi szemlélet nélkülözhetetlen létünk és jövőnk helyes megítéléséhez.* Ehhez azonban pontos ismeretek és szigorú fellépés szükséges a fiatalok körében a téves nézetekkel szemben. Rá kell őket döbbenteni arra is, hogy naponta találkoznak ellenséges ideológiával, és még ha ezekről nem is vesznek tudomást, azok akkor is hatnak rájuk. Ezért a helyi teendőket folyamatosan kell meghatároznunk, mindig is alkalmazkodva az elért eredményekhez és a kialakult, illetve várható helyzethez.

Jegyzet

BALOGH ERNŐ

„A SZÉP: IGAZ . . ." – A REALIZMUSRÓL

Keats, a 19. századi angol költő nevezetes költeményének (*Óda egy görög vázához*) címünkké emelt, szállóigévé híresedett zárószavai, melyek a méltó szépséget, a valódi művésziséget az igazsággal azonosítják, az esztétika egyik legvitatottabb, teljességgel lezártnak ma sem tekinthető kérdésében foglalnak állást. Számunkra napjainkig ható érvénnyel, hiszen az úgynevezett autonóm — vagyis a visszatükrözés különféle követelményeit teljesítő — művészeti ágakban, alkotásokban az *igazság középponti érték;* s ekként a realista művek lényegi kritériuma, sajátossága. Egyelőre azonban azt hangsúlyozzuk: a keatsi idézet (amely mellett persze, hivatkozhatnánk még *Goethe*, *Schiller*, *Arisztotelész* vagy *Hegel* fejtegetéseire) híven szemléltetheti, hogy a marxista esztétika immár komoly előtörténetű, szenvedélyes viták során kikristályosodott realizmus-elmélete az esztétikai gondolkodás és a művészi gyakorlat megannyi klasszikus értékű fölismerését és vívmányát integrálja újat teremtő rendszerébe.

E szintetikus jellegre, a mély elméleti és művészetbeli fedezetre — látszólag paradox módon — épp azért nem árt időről időre figyelmeztetni, mivel a realizmus, a *marxista esztétika egyik középponti kategóriájaként*, a leggyakrabban alkalmazott fogalmaink közé tartozik. Rendszeresen felbukkan a kritikákban, tanulmányokban, többnyire nagy nyomatékkal szerepel a különböző művészetpolitikai állásfoglalásokban. Használatának —

viszonylagos — gyakorisága, meglehetősen széles körű elterjedése miatt fenyegeti azonban az a természetes veszély, hogy emlegetése klisészerűvé, puszta szólammá válik — elveszítve így jelentéstartományának kiküzdött gazdagságát, árnyaltságát, elméleti-filozófiai alapozottságát. Egyszóval: valódi kategóriajellegét. Ettől részben elválaszthatatlanul pedig a realizmuselmélet, az általa megfogalmazott értékrend vitatói, ellenfelei nemritkán egy igen *leegyszerűsített fogalomértelmezéssel* polemizálnak, növelve ezzel a realizmus körüli — egyébként is elég lassan oszló, némely vonatkozásban módfelett makacsoknak bizonyuló — félreértéseket. S a mai művek körüli vitákban olykor közvetetten is — többnyire tulajdonképpen a realizmusról szólnak.

Továbbá azt sem feledhetjük, hogy e kulcsfontosságú kategória a művészetelméleti gondolkodásban, a műelemzések gyakorlatában vagy az iskolai oktatás esztétikummal foglalkozó tantárgyaiban még ma sem tölti be azt a *mértékadó, értékorientáló* szerepet, melyre hivatott lenne. (E hiányérzetünk egyik konkrét példájaként említhetjük az új középiskolás irodalomkönyvek második kötetét: a fogalmakat magyarázó kislexikonban — komoly aránytévesztésre vallva — a realizmus esztétikai-filozófiai fogalma rövidebb magyarázatot kap, mint — mondjuk — a hozzá képest mindenképp másodlagos érvényű *idill* vagy *beszédhelyzet*.) Az ilyen és ehhez hasonló jelenségek mindenekelőtt arra intenek, hogy szükség van a realizmus kategóriájának tartalmasságát, működtetésbeli és értékelésbeli autentikusságát mind nyilvánvalóbban bizonyító munkákra. S persze, az érvelő-tisztázó vitákra.

■ ■ ■

A realizmus kategóriájának alapjelentése szétválaszthatatlanul összefonódik a művészi *visszatükrözés* — legszisztematikusabban mindeddig Lukács György *Az esztétikum sajátossága* című nagyszabású művében kifejtett — elméletével. Azzal a főként ismeretelméleti fogantatású meggyőződés-

sel tehát, hogy a művészet — mégpedig egyik jellegzetes funkciójaként — képes a társadalmi valóság emberileg lényeges folyamatainak, az adott korszak meghatározó fontosságú konfliktusainak, alternatíváinak, vezérlő eszményeinek, erkölcsi normáinak, értékállításainak *élményszerű, felidéző erejű, katartikus hatású* megragadására. Sőt — Lukács György szavait idézve — „az olyan művészet, amely objektíve át akarná ugrani nemzeti alapjait, társadalmának osztályszerkezetét, az osztályharcnak benne elért fokát, szubjektíve a szerző állásfoglalását e kérdésekkel szemben, ezzel mint művészet szükségképpen megsemmisítené önmagát".

A műalkotások — természetesen — sajátos, csak reájuk jellemző módon tükrözik önnön koruk társadalmi valóságát. Legáltalánosabban szólva: *emberközpontúan és emberalakúan* (tudományos fogalomhasználattal: antropocentrikusan és antropomorf formában) — szemben más tudatformákkal, például a tudománnyal vagy a vallással. A művészi visszatükrözés célja ugyanis — *Lukács György* koncepciója szerint — egy olyan többrétegű műbeli világ létrehozása, amelyik befogadóját kiemeli mindennapjainak megszokottságából, az emberiség történelmének és jelenének nagy kérdéseivel szembesíti, miközben a műélvező ezt a teremtett birodalmat egyszersmind a saját világaként fogadja, ezáltal öntudatát erősíti, humánus készségeit fejleszti. Mert az ember „valóban önmagává válik azáltal, hogy az általa visszatükrözött világban megteremti és birtokba veszi a saját világát".

A legelvontabb közelítésben az esztétikai értelemben vett realizmus a művészi visszatükrözés követelményeit, történetileg kialakult küldetését adekvátan, hitelesen teljesítő *módszert* jelenti. E meghatározás egyben kijelöli a fogalom érvényességi körét is. Mert a realizmus normarendszere csak azokra az alkotásokra vonatkoztatható, mindössze azoktól a művektől igényelhető, amelyek *visszatükröző jellegűek*, amelyeknek tehát mellőzhetetlen funkciója az emberi-társadalmi valóság lényeges mozzanatainak érzékletes formájú megjelenítése. Vannak ugyanis olyan művészeti ágak, műfajok,

amelyek — miként erre számomra a legérzékletesebben Szerdahelyi István utalt egyik írásában — nem rendelkeznek visszatükröző szereppel: „Míg az előbbi megmutatja, mi szép és mi rút a világunkban, s felhív arra, hogy leküzdjük életünk rút vonásait és kiteljesítsük a szépséget, e másik művészet a maga szép alakzataival — épületeivel, kertjeivel, dísztárgyaival, a szépség élményében részesítő irodalmi vagy zenei alkotásaival stb. — közvetlenül teszi szebbé az emberi létet." A visszatükröző művészetfajokban, a „komoly" alkotásokban viszont — a Szerdahelyi által az uralkodó minőségük alapján *„szépművészetnek"* nevezett változatok csoportjaival szemben — a realizmus középponti erejű módszertani és értékbeli kategória.

A realizmus, a realista művek egyik legalapvetőbb követelménye, meghatározottsága az úgynevezett *intenzív totalitás*. Ez azt jelenti, hogy — ismét Lukács Györgyöt idézve — az alkotásnak „helyesen és helyes arányban kell tükröztetnie mindazokat a lényeges objektív meghatározásokat, melyek az ábrázolt darab élet objektív tartalmát és összefüggéseit kiteszik. Úgy kell őket tükröztetnie, hogy ez a darab élet önmagában és önmagából megérthető, átélhető legyen, hogy az élet totalitásának tűnjék fel. Ez nem jelenti azt, mintha minden műalkotás céljának abban kellene állnia, hogy az élet objektív, extenzív egészét tükröztesse. Ellenkezőleg. *A valóság extenzív egésze szükségképpen túlmegy minden művészi ábrázolás keretén;* ezt csak az össztudomány végtelen folyamata reprodukálhatja végtelen folyamatban, mindig növekvő megközelítéssel. A műalkotás totalitása azonban intenzív: azoknak a meghatározásoknak kerek és önmagában zárt összefüggése, amelyek — objektíve — az ábrázolt darab élet szempontjából döntő jelentőségűek, amelyek annak létezését és mozgását, sajátos minőségét és helyzetét az életfolyamat egészében kiteszik. Ebben az értelemben a legkisebb dal ugyanolyan intenzív totalitás, mint a leghatalmasabb eposz. A felszínre kerülő meghatározások mennyiségét, minőségét, arányát stb. az áb-

rázolt darab élet objektív jellege dönti el az ábrázolásnak megfelelő műfaj sajátos törvényével való kölcsönhatásban." Az intenzív totalitás fogalma ad tehát választ arra az elemi kérdésre, hogy *a véges, zárt műalkotás miként képes mégis a „világ tükrévé" válni (Goethe)*, az élet valóságos gazdagságát felidézni, az emberiség emlékezetének részeként egész korszakot reprezentálni, számunkra valóvá avatni. Igazi, értékes műalkotás ezért nem képzelhető el az intenzív teljesség igényeinek teljesítése nélkül.

A *tipikusság* szintén a realizmus alapvetően jellemző meghatározottságai közé tartozik, miként erre már *Engels* is utalt egyik irodalmi témájú eszmefuttatásában. Közismert szavai szerint a realizmus „magában foglalja a részletek hűségén kívül a tipikus jellemek tipikus körülmények közötti hű ábrázolását". A tipikusság — legtágabb értelmében — az autonóm művészi alkotások *általánosítási módját* jelöli. Azt a törvényszerűséget fogalmazza meg, hogy a realista művektől idegen egyrészt az elvont általánosság, a tételes eszmeiség, másrészt viszont a pusztán egyedi, így merőben esetleges, véletlenszerű mozzanatok halmozása, mivel az egyetemesebb tartalmakat, életigazságokat folyvást a nékik megfelelő érzékletes egyedi formákban jelenítik meg. Ha az egyes és általános e normatív szerepűnek tekinthető dialektikája megbomlik, akkor *sematikus vagy naturalisztikus* — tehát eleve csökkent értékű, nem-realista — művek jöhetnek csupán létre. A tipikusság tudományos leírásának, értelmezésének filozófiai alapjait szintén Lukács György teremtette meg a *különösség* kategóriájának sokoldalú kidolgozásával. A különös az egyes és az általános közötti, élesen meghúzható határokkal nem rendelkező, közvetítő mezőt jelenti, benne az egyedi jelenségek érzékletesen magukban foglalják az általános sajátosságokat.

A realista művek — belső összefüggéseik rendszerét, a belőle kibontakozó eszményvilágot és értékrendet tekintve — az *emberi nem haladásának, a társadalmi-nemzeti fejlődésnek, a humánum egyetemes gazdagodásának, a szabadság történelmi*

kiteljesedésének elkötelezettjei. Vagyis a végső nagy kérdésekben a mindenkori haladás ügyét kell vállalniuk, képviselniük. E tartalmi kritérium tehát nem jelenti azt, hogy a realista művésznek az élet minden részterületén az egyedüli hiteles álláspontot kell kifejtenie, hiszen az alkotó sem csalhatatlan, a helyes választás követelménye csak a lényegi alternatívákra vonatkoztatható. Ebben az „övezetben" viszont a realista művek sohasem érvelhetnek a reakció, az emberellenes erők mellett. Ugyanakkor előfordulhat az, hogy a mindennapi életében retrográd nézeteket valló művész az alkotásában a haladás érdekeit fejezi ki, a nembeliség értékeinek jegyében formálja művének világát. A művész köznapi énje ugyanis sohasem azonos az alkotói lényével, melynek sajátosságát éppen a részlegességből való kiemelkedés és az emberiség sorsával való szembesítődés, közösségvállalás képezi. Más szavakkal, Lukács György esztétikájának híres fogalmaival: az alkotás során *a mindennapok egész embere* az *ember egészévé* alakul át, így válik képessé arra, hogy fölülemelkedjék önnön részleges érdekein, az elfogultságok, merőben szubjektív előítéletek szövevényein. Ezt a különös, bár szükségszerűnek semmiképp sem tekinthető folyamatot nevezte Engels a *„realizmus diadalának"*.

Minden valódi műalkotás tartalmazza tehát létrehozójának állásfoglalását, az értékrendet meghatározó véleményét a kor, az emberiség kulcsfontosságú kérdéseiről. Ezt fejezi ki tágabb értelemben az *irányzatosság*, szűkebben pedig a *pártosság* kategóriája. Ez utóbbi reprezentánsai a nembeli fejlődés objektív érdekeit — tudatos, következetes választás eredményeként — a proletariátus történelmi küldetésének vállalásával képviselik, a művészi elkötelezettség minőségileg új szocialista változatát hozva ezáltal létre. A párt itt — miként ez kiemelt szerepet kap a fogalom jelentéstartományát értelmező újabb tanulmányokban — *Marx* kategória-alkalmazásában szerepel: „Párton én a nagy, *történelmi jelentésben* vett pártot értem. A Szövetség, akár a párizsi Évszakok Társasága, akár a többi társaság, csak epizód a párt történetében,

amely a modern társadalom talajából természetszerűleg sarjad ki." A pártosság korszerű értelmezéséhez jelentékenyen járult hozzá Lukács György *Pártköltészet* (1945) című írása. A tanulmány nevezetessé vált „partizánelméletének" tézisei szerint az alkotók és műveik nem igazodhatnak szükségképpen a napi politika taktikai követelményeihez: „A pártköltő sohasem vezér vagy sorkatona, hanem mindig partizán. Vagyis, ha igazi pártköltő, mély egyetértésben van a párt történeti hivatásával, a párt által kijelölt nagy stratégiai útvonallal. Ezen belül azonban egyéni eszközeivel szabadon, saját felelősségére kell hogy megnyilatkozzék."

A realista művek elsődlegesen eszmei-világnézeti sajátosságát képezi — a máig igen vitatott tartalmú — *népiség*, mely határozottan megkülönböztetendő a formai alkatú folklorizmustól és a meghatározott társadalmi körülmények hatására létrejött, történeti érvényű népiességtől. A népiség fogalma azt a szemléletbeli kritériumot körvonalazza, hogy az alkotásnak a konkrét tömegek valódi érdekeinek jegyében — ebből a nézőpontból — kell megítélnie a mű világában megjelenített helyzeteket, folyamatokat. (E kategória tartalmát is részletesen elemzik a *Pártosság, népiség, realizmus — a hazai marxista esztétika tükrében* című kutatási program jelentős eredményeket sorjázó dolgozatai. Újszerűen értelmezi a népiséget a Szerdahelyi István által szerkesztett *A realizmus az irodalomban* című tanulmánykötet.)

■ ■ ■

A realizmusnak itt mindössze néhány — bár szerintem élemi fontosságú — meghatározottságát, sajátosságát érintettem. De már az eddigiek alapján is nyilvánvaló lehet, hogy a realizmus nemcsak módszertani kategória, hanem kifejezetten értékfogalom is. Magyarán szólva: a „realista mű" — minősítés a marxista esztétikában, művészeti gondolkodásban a *kimagasló alkotás szinonimája*. A realizmus tehát elméleti-filozófiai alapozottsággal válaszol arra a lényegbevágó kérdésre: milyen a

jó alkotás, milyennek kell lennie a reprezentatív műnek. Ezzel ad hiteles *támpontot* a műalkotások mind mélyebb és tudatosabb megértéséhez, mind pontosabb minősítéséhez. Természetesen, ezzel — legalábbis ha doktriner módon gondolkodnánk — igen-igen leszűkítenénk a valóban realista alkotások számát, mivel a *remekművek* köztudottan sohasem oly gyakoriak, ellenkezőleg: *fölöttébb ritkák*. A korábban említett feltételek, követelmények azonban mindenekelőtt *tendenciaszerűen* érvényesülnek, ekként kéretnek számon a marxista szellemiségű-elkötelezettségű kritikában, vagyis a föntebbi sajátosságok dominanciája már realistává avathatja a művet, s ezáltal az ilyen alkotások köre jelentékenyen kitágul.

A realizmus — amint erre a Művelődéspolitikai Munkaközösség legutóbbi állásfoglalása (*Az MSZMP művészetpolitikájának* időszerű feladatairól, Társadalmi Szemle, 1984. 10.) is evidenciaként utalt — épp általános módszerbeli jellegéből fakadóan *nem köthető konkrét stílusjegyekhez*. Az esztétikai értelemben vett realizmusnak — szemben a korábbi dogmatikus felfogással — nincsenek monopolizált vagy kitüntetett stiláris követelményei, az ide tartozó művek nem szoríthatók egy meghatározott irányzat keretei közé. Végeredményben a művészet fejlődése során kialakított valamennyi formai-stiláris vívmány, mindenféle hangnem, esztétikai minőség alkalmazása összeegyeztethető elvileg a realizmus általános normáival. A *Bulgakov* műveiben komoly szerephez jutó groteszk, az irónia vagy az *Ajtmatov* legújabb regényében *(Az évszázadnál hosszabb ez a nap)* kiemelt jelentőségű fantasztikum, a *Trifonov* műveiben kompozícióteremtő fontosságúvá váló belső monológ, a tudatáram ábrázolása egyaránt magától értetődően belül marad a realizmus körein. Az egyedüli követelmény e téren: a tartalom és a forma harmóniája, dialektikus egységük megteremtése.

Kétségtelen, hogy a realizmus elnevezése nem a legszerencsésebb, mivel — Sőtér István megállapítását idézve — „a realizmusnak *két különne-*

mű fogalma él már jó ideje a köztudatban, és e két fogalom *összekeveréséből* mindmáig sok zavar és félreértés, sok jó-, sőt rosszhiszemű polémia keletkezett. A realizmus körüli viták többnyire azért bizonyultak terméketleneknek, mert a nézetek indításának különfélesége homályossá vált, s nem derült ki eléggé, hogy a vitákban két olyan realizmus-értelmezés keveredik egymással, melyek mindegyikének külön-külön megvan a maga jogosultsága, de az egyik nem helyettesíthető a másikkal, s az egyik nem oldja meg eleve a másikban rejlő problematikát is."

Szintén realizmusnak — kritikai vagy polgári realizmusnak — nevezik azt a *19. századi irányzatot*, amelyik következetesen, programszerűen kötődött a társadalmi valóság folyamataihoz, s eközben a fennálló többé-kevésbé átfogó, nyílt bírálatára törekedett. Ennek az áramlatnak számos világhírű képviselője közül *Balzac*, *Flaubert*, *Thackeray*, *Tolsztoj*, *Csernisevszkij* nevét említhetjük. A realizmus esztétikai értelmű, a visszatükrözés elméletén és ennek sajátos vonzatain alapuló és a stílustipológiai szellemű fogalmát tehát határozottan el kell különítenünk. A kettő között persze eleven és szükségszerű kapcsolat rejlik: az utóbbihoz tartozó jelentékeny alkotások szerves részét képezik az előbbi érvénykörének.

A Sőtér István által említett fogalom-értelmezésbeli zavar, homályosság azzal is magyarázható, hogy a marxista kutatás — mindenekelőtt Lukács szellemi útja nyomán — elsődlegesen épp a 19. századi polgári realista művek sajátosságainak tüzetes elemzése révén jutott el a filozófiai-esztétikai realizmus normáinak föltérképezéséhez. S a marxista realizmus-elmélet csak egy vitákkal, félreértésekkel teli fejlődési folyamatban alakította ki *mai, korszerű*, minden stiláris vonzattól mentes változatát.

Az újabb magyar irodalomban, művészetben az elmúlt évtized során nem jelentéktelen változások zajlottak le, ezek egy része — például a neoavantgarde némely áramlatának fölerősödése — a realizmuselmélet alapján mindenekelőtt kételyeket éb-

reszt, vitatható hitelűnek tűnik. Az ilyen jelenségek és értelmezési kísérleteik nyomán többekben ismét föltámadt az a vélekedés, miszerint a realizmus elavulttá válik, nem képes az új törekvések megbízható és árnyalt elemzésére, fogalmi-teoretikus rendszerébe nem tudja a legutóbbi fejleményeket beépíteni; elutasítja a szokatlan, a meghökkentő formákat, akadémikussá sterilizálódott. Az ilyen szkeptikus nézetekkel szemben úgy látom, hogy például a mai magyar irodalomban — noha megújítottan — továbbra is meghatározó a *realista módszer* jelenléte, értékrendteremtő szerepe. Szemléltetésképp sokakra lehetne itt hivatkozni, merő esetlegességgel említem tehát *Cseres Tibor, Ottlik Géza, Simonffy András, Ördögh Szilveszter, Kertész Ákos, Galgóczi Erzsébet* vagy *Balázs József* nevét, a közelmúltban eltávozottak közül pedig *Illyés Gyulát, Déry Tibort, Németh Lászlót, Veres Pétert.* S a gyorsan változó divatáramoktól függetlenül az utóbbi évek maradandó hatású, igazi olvasmányélményt nyújtó alkotásai zömmel a realizmus jegyében születtek.

A művészeti gyakorlat által mindeddig igazolt meggyőződésem tehát, hogy az autonóm művészetekhez tartozó alkotások tágas világából elsősorban a realista karakterűek válnak „az emberiség emlékezetének" részeivé, öntudatunk erősítőivé. Mert csak az esztétikai értelemben vett realista művészetre — semmi mással nem pótolható hatásaira — érvényes Lukács György méltó pátoszú gondolata: „Az emberek számára magában véve néma világ. az ember saját némasága vele és önmagával szemben csak ebben a némaságban oldódik fel új kifejezési képességgé. Átfog *minden örömöt és fájdalmat*, amit az ember a világban tapasztalhat és átélhet. és a művekben megszerzi azt a hangot, amely ezt a specifikus némaságot az *öntudat nyelvére emeli* és tagolja."

LOVÁSZI JÓZSEF

A RETORIKAI KÉPZÉSRŐL

A pártvezetők, tisztségviselők és a propagandisták fontos munkaeszköze a beszéd. Gyakran kell ugyanis kisebb-nagyobb nyilvánosság előtt megszólalniuk. A vezetők testületi üléseken és taggyűléseken elnökölnek, szóbeli beszámolót, tájékoztatót tartanak, ünnepi beszédet mondanak, felszólalnak vagy hozzászólnak a különféle politikai, közéleti fórumokon. A propagandisták előadást és vitaindítót tartanak, vitát vezetnek, vagy — a közélet aktív résztvevőiként — felszólalásra, hozzászólásra vállalkoznak.

A tartalmas mondanivaló önmagában nem elegendő

A siker egyik feltétele, hogy *meggyőzően és hatásosan* szólaljanak meg. A meggyőző gondolatkifejezés azonban korántsem sikerül mindenkinek. Az igazi hatáshoz az kellene, hogy mondanivalójukat logikai rendben, helyes és közérthető fogalmazásban, választékos stílusban és meggyőzően fejtsék ki. Nem mindenki rendelkezik azonban egyformán az ehhez szükséges képességekkel. Szerencsés, akinek veleszületett adottsága a jó beszédkészség, ez sem elegendő azonban a nyilvánosság előtti megszólaláshoz. A közéleti szereplés ugyanis más, mint a hétköznapi beszélgetés: *több felkészültséget* és *más képességeket is* kíván.

Nem véletlen, hogy egyes tisztségviselők és pro-

pagandisták közéleti szereplésében, előadásmódjában annyi a hiba. A megnyilatkozásuk gyakran a kelleténél hosszabbra nyúlik, elkalandozó, szószátyár, felületes és unalmas. Sokszor lehet hallani a magyar nyelv tisztaságát sértő és a közérthetőséget zavaró „hivatali" nyelvhasználatot és mozgalmi zsargont. Egyesek előszeretettel használnak sablonos kifejezéseket, tartalmatlan divatszavakat. Gyakori, hogy az egyébként értékes mondanivaló meggyőző hatását a lámpalázas, ideges magatartás megnyilvánulásai zavarják. Sokan beszélnek kapkodva, hadarva vagy épp ellenkezőleg, nehézkesen, vontatottan. Vannak, akik egysíkúan, szürkén, halkan, szinte motyogva szólalnak meg, mondanivalójuk lényegét nem tudják megfelelő előadói eszközökkel kiemelni. Mások épp fordítva: szinte minden szót hangsúlyoznak, beszédükből ezért nem hangsúlyos semmi sem.

Mindez rontja a gondolatközlés eredményességét, meggyőző hatását. Ezért a *mondanivaló megszerkesztése, megszövegezése és előadásmódja nemcsak formai, hanem tartalmi kérdés is.* Tudjuk jól, hogy a pártvezetők, propagandisták eredményes munkájának elsődleges feltétele a megfelelő elméleti, politikai és szakmai felkészültség, tevékenységük sikerét mégis meghatározó módon befolyásolja gondolatközlési, előadói készségük, agitatív erejük.

A közéleti szereplés tanulható

Tisztségviselőink, propagandistáink a gondolatközlő képesség fejlesztésében eddig meglehetősen magukra hagyottak voltak. A legtöbben funkcióba kerülésük után *a saját kárukon kénytelenek megtanulni a közéleti szereplés módszereit.* Gyakran — jobb híján — a környezetükben látott-hallott előadói mintákat követik. A nem mindig helyes minták utánzása rossz előadói viselkedést eredményez. Ez is hozzájárul közéletünk sokszor tapasztalt elszürküléséhez, sablonossá válásához.

Mindebbe nem nyugodhatunk bele, mert ez a gyakorlat megváltoztatható. A politikai közéleti megszólalás képessége ugyanis fejleszthető. *Nemcsak „született őstehetségek" válhatnak jó előadóvá*, vitavezetővé, felszólalóvá, hozzászólóvá, szónokká. *Az előadás, a tájékoztatás, a vitavezetés, az elnöklés, a felszólalás, a hozzászólás, az ünnepi beszéd megszerkesztésének, megszövegezésének és elmondásának ugyanis pontosan megfogalmazható elméleti és gyakorlati szabályai vannak, amelyeket bárki megtanulhat.* Ami pedig az előszóval történő előadásmódot illeti: az egyéni adottságok gyakorlással fejleszthetők.

Mindez többszörösen is szükségessé és indokolttá teszi, hogy a *párttisztségviselők és a propagandisták képzésében helyet kapjon a retorikai oktatás.* A pártoktatás régi adósság törlesztésére vállalkozik, amikor kísérletet tesz a tisztségviselők, propagandisták közéleti beszéd- és viselkedéskultúrájának továbbfejlesztésére. Indokolt, hogy *a megyei oktatási igazgatóságok tanfolyamain* megpróbáljuk segíteni a tisztségviselőket abban, hogy megismerjék a közéleti megszólalással összefüggő alapvető szabályokat és fejlesszék előadói készségüket.

A *tematika* és a *képzési módszer* kidolgozásánál a gyakorlati szükségletekből célszerű kiindulni. Első lépésként azt kell körvonalazni, hogy tisztségviselőinknek és propagandistáinknak voltaképpen mi mindent kellene tudniuk ahhoz, hogy hatásosan, pontosan, jól tudjanak beszélni.

A retorikai képzés tartalmáról

A különböző közéleti beszédhelyzetekre történő, valóban tudatos felkészülés sokféle *ismeret* birtoklását feltételezi. Az előadónak, propagandistának, rendelkeznie kell bizonyos *kommunikációelméleti* tudnivalókkal. Így például ismerni kell a közvetlen emberi kommunikáció alapformáit, a különféle kommunikációs helyzetek sajátosságait és törvényszerűségeit. Tudni kell a *nyelv és a nyelv-*

használat szabályait, a különféle nyelvi rétegek sajátosságait, a mondat- és szövegszerkesztés alapelveit, az írott és a beszélt stílus követelményeit. Nélkülözhetetlen az *érvelés logikájának* ismerete is. El kell sajátítani a *szónoki beszédszerkesztés* fogásait. Birtokában kell lenni a *beszédtechnikára*, azon belül a légzésre, az emberi hangképzésre, a magyar beszédhangok képzésére-kiejtésére vonatkozó tudnivalóknak. Ismerni kell a hangsúlyozás, a hanglejtés, a hangerő, a hangmagasság, hangterjedelem és a beszédritmus kifejező szerepét.

Hasznos és nélkülözhetetlen *a meggyőzés lélektanának*, a szónoki pszichológia törvényszerűségeinek ismerete is. Vannak bizonyos tudnivalók a *szónoki szereppel és viselkedéssel* összefüggésben. Tisztában kell lenni a nyilvános megszólalás felelősségével, a *„szónoki" etika* alapkövetelményeivel. Tanulmányozni kellene a *klasszikus retorika* szabályait és példáit, de alaposan ismerni kell a *mai, korszerű közéleti beszédműfajok* egész sorának legfőbb sajátosságait, követelményeit is. Micsoda szerteágazó témakörök! És ez még csak puszta ismeretanyag, emlékezetbe vésendő tudnivaló! A képzés során elvileg mindezt meg kellene ismertetnünk. *A végcél* azonban még ennél jóval több: a gyakorlati készségek kialakítása.

Különböző időtartamú képzési lehetőségek

A pártiskolai tanfolyamok nagyon eltérő időtartamúak. Az intenzív alapképzést szolgáló egyéves és öthónapos tanfolyamok mellett másfél-, két- és háromhónapos képzés is folyik, de sor kerül egészen rövid, mindössze 1—2 hetes felkészítések, továbbképzések szervezésére is.

Naivitás lenne, ha azt képzelnénk, hogy mindegyik tanfolyamtípuson alapos, teljes értékű retorikai oktatásra gondolhatunk. Még akkor sem lennénk képesek tökéletessé formálni a résztvevők szóbeli kifejezőkészségét, ha az egy- vagy kéthetes tanfolyamot teljesen a retorikai képzésre fordítanánk. Ezeken a rövid tanfolyamokon

nemigen szánhatunk 4—6 óránál többet a retorikai képzésre. A néhány hónapos tanfolyamokon már több, egymást követő retorikai foglalkozást lehet órarendbe iktatni. Az öthónapos és az egyéves tanfolyami keret pedig egyenesen kínálja, hogy több foglalkozásból álló, akár 15—20 órás sorozatot szánjunk a közéleti beszédkészség fejlesztésére. Mivel ebben az esetben sem korlátlan azért a rendelkezésünkre álló idő, elképzelhető, hogy az „órarendi" foglalkozássorozat után, fakultatív alapon is biztosítunk lehetőséget az érdeklődő hallgatók szűkebb körének az „órarenden kívüli" folytatásra, főleg a szövegalkotás és szövegszerkesztés, valamint az előadás gyakorlására. Végül elképzelhető az is, hogy egyéves speciális továbbképző tanfolyamot szervezünk azoknak, akiknek szükségük és kedvük van a retorikai ismereteket mélyebben elsajátítani és saját előadói készségüket gyakorlás útján fejleszteni

1 *rövidebb pártiskolai tanfolyamokon* megtartandó 4—6 órás retorika foglalkozás keretében nem lehet készségfejlesztő gyakorlatokat végezni. Csupán arra vállalkozhatunk, hogy felhívjuk a figyelmet a *közéleti megszólalás felelősségére*, ismeretközlő módszerekkel szólhatunk a legfontosabb *gyakorlati* tudnivalókról: a közéleti beszédhelyzetek jellemzőiről, a beszédre történő felkészülés módszereiről, a szövegszerkesztés, nyelvi megformálás szabályairól, a szóbeli és nem szóbeli kifejezőeszközök alkalmazásáról, a helyes előadói magatartásról.

Négy-hat órás retorikai foglalkozás esetében különösen fontos, hogy *ne általában* beszéljünk a szónoki magatartásról, hanem pontosan tudjuk, milyen *konkrét* helyzetekben kell majd szerepelniük a hallgatóinknak, s az elmondott retorikai ismereteket ahhoz kapcsoljuk, példáinkat olyan beszédhelyzetekből válogassuk össze. Így a hallgatók közvetlenül hasznosíthatónak érzik a foglalkozást. Ebből eredően nagyobb az esélye, hogy amikor konkrét beszédszituációba kerülnek, felidéződik

bennük *néhány fontos tudnivaló, jótanács vagy szabály.* A néhány órás ismeretközlő típusú retorikai foglalkozástól többet nem remélhetünk, mint hogy *felidéződik valami* a hallgatókban és kiindulópontul szolgál saját felkészülési-szövegalkotási-előadói gyakorlatuk egy-egy részletének tudatos jobbításához. Ha fel tudjuk ismertetni hallgatóinkkal, hogy közéleti gondolatközlésük sikere attól is függ — nem is elhanyagolható mértékben —, hogy mondanivalójukat hogyan szedik össze, formálják meg és adják elő, akkor elérhetjük, hogy erre *tudatosan idafigyeljenek.* Ha a gyakolatukban leggyakrabban előforduló *néhány közéleti beszédműfaj* (pl. előadás, tájékoztatás, felszólalás, hozzászólás, vitavezetés, vitaindító, ünnepi beszéd) előkészítésének, megszerkesztésének, megfogalmazásának és előadásának legfontosabb *szabályait* ismertetjük-bemutatjuk, akkor ezek az ismeretek kisebb vagy nagyobb mértékben *segíthetik* őket mindennapos beszédfeladataik megoldásában.

2 *A több hónapos pártiskolai tanfolyamokon* már többre vállalkozhatunk. Ha meg tudjuk tenni, hogy legalább *5—6 héten keresztül hetente 3—4 órában* találkozzunk a hallgatókkal — 15—20 fős csoportokban —, akkor már esélyünk lehet arra, hogy nem csupán a „felismerés" szintjéig jutunk el, hanem a *jártasság* bizonyos fokáig is. Milyen szempontok alapján célszerű összeállítani a *foglalkozássorozat tartalmát?* Úgy vélem, itt sem mondhatunk le arról, hogy a tematikát funkcionális elvek alapján, gyakorlatias szempontok szerint állítsuk össze. Mit jelent ez? Azt, hogy bele kell képzelnünk magunkat a felkészítendő „beszélők" helyzetébe: *mit is kell csinálniuk,* ha meghatározott beszédfeladatot kapnak? Nos, először is át kell gondolniuk a rájuk váró előadói feladatot, a leendő beszédszituáció körülményeit és követelményeit: miről, mit, kiknek, miért, milyen helyzetben, hol, miképpen kell majd elmondaniuk. Ezt követően meg kell tervezniük a saját felkészülésüket: előzetes vázlatot készíteni, számba venni a lehetséges

forrásokat az anyaggyűjtéshez stb. Most jön a felkészülés egyik legfontosabb szakasza, az anyaggyűjtés, majd az anyag, a mondanivaló szelektálása, elrendezése. Jelentős dilemma következik: hogyan történjen a megszövegezés, leírja-e szó szerint vagy a mondanivaló lépésről lépésre történő átgondolása után bő vázlatot készítsen, s a szövegbe öntés, a megfogalmazás csupán az előadás pillanatában szülessen meg? A döntéstől függően kerül sor a beszédszöveg megírására vagy a vázlatkészítésre. És a folyamat vége: a beszéd előadása, a gondolatsor élőszóban történő megjelenítése (vagy a leírt szöveg felolvasása) a csoport előtt.

A tanfolyamainkon részt vevő tisztségviselők és propagandisták számára az a leginkább követhető és segítséget nyújtó megoldás, ha a retorikai foglalkozássorozat tematikája belső logikáját tekintve ezt a felvázolt felkészülési-szövegalkotási-szövegmondási folyamatot kíséri végig. Tehát bizonyos általános ismereteket tartalmazó bevezetés után mind az ismeretközlésben, mind a gyakoroltatásban követhetjük azt a folyamatot, ahogyan a „beszélő" a beszédet előállítja.

3 Az előzőekben olyan megoldási lehetőségeket vázoltunk, amelyeknél a *retorika csupán beékelődik valamely képzési, továbbképzési tanfolyam tematikájába.* Ezeknek a tanfolyamoknak a fő célja nem a beszédkultúra fejlesztése, hanem a résztvevők elméleti, politikai ismereteinek bővítése, a vezetői tevékenységhez vagy a propagandista munkájához segítséget nyújtó alapozó, illetve továbbképző oktatás. A retorika csupán egyik — rendszerint kisebb jelentőségűnek tekintett — részeleme az egésznek.

Elképzelhető azonban *speciális retorikai tanfolyam* létrehozása is. Ennek szervezése előtt *két kérdést* szükséges megválaszolni. Az egyik, hogy milyen *időtartam* lenne az optimális, a másik, hogy *kiknek* érdemes meghirdetni. Véleményem szerint egészen kis létszám, maximum *10—15 résztvevő és legalább 50—100 közötti óraszám lenne az optimális.* Elképzelhető, hogy egy tanév során két,

egyenként féléves, 50 órás tanfolyamot indítanánk, de még eredményesebb lenne *egyéves speciális továbbképző* tanfolyamot szervezni körülbelül 80—100 órában. Így már bőven jutna idő arra, hogy — a tudnivalók megismertetése mellett, sőt voltaképpen annak bevésése érdekében — *minden hallgató többször is szerepeljen, többféle beszédfeladatot oldjon meg* az egyszerű felolvasástól az önálló beszédalkotásig. Alaposabban lehetne foglalkozni a különféle beszédhelyzetekkel és beszédműfajokkal is. A hangsúlyt a kiscsoport saját *retorikai műhelymunkájára*, a beszédgyakorlásra kell helyezni.

A *kinek?* kérdésre már nem könnyű válaszolni. Valójában mindenkinek szüksége lenne kisebb-nagyobb mértékben a korszerű retorikai ismeretekre és tréningre, akinek a közéleti, politikai munkája napról napra megköveteli a nyilvánosság előtti szereplést. A realitások figyelembevételével azonban elsősorban a *hivatásszerűen közéleti, politikai munkát végzők* retorikai képzésére gondolhatunk. Az ő alapos felkészítésük azért is kívánkozik kiemelt helyre, mert közéleti magatartásuk, megjelenésük, nyilvános megszólalásuk szinte akaratlanul is minta, példa sok társadalmi aktivista, tisztségviselő számára.

A képzés módszereiről

Az alkalmazható módszerekről részben már szó volt, hiszen eddig többször is említettük az ismeretközlés, a szemléltetés és a gyakoroltatás fogalmát. Mégis szükséges, hogy néhány gondolatot megfogalmazzunk a retorikai képzés lehetséges módszereiről.

Lényegében *a képzés célja és tartalma határozza meg, hogy milyen módszert célszerű alkalmaznunk.* A retorikai képzés legfontosabb részcélkitűzéseiről már szóltunk. Két alapvető módszere az *ismeretközlés* és a *gyakoroltatás.* Rendkívül fontos, hogy megfelelő arányt alakítsunk ki a ket-

tő között, bőséges lehetőséget biztosítva az utóbbinak is.

A retorikai oktatásban az ismeretközlés nélkülözhetetlen segítője a *szemléltetés*. Egy-egy nyelvtani, fogalmazásbeli szabályt, stilisztikai követelményt sokkal jobban megértenek a hallgatóink, ha példákkal illusztráljuk a helytelen és a helyes fogalmazásmódot, mondat- és szövegszerkesztést. A megfelelő hangképzés, kiejtés, hangsúlyozás, hanglejtés és beszédritmus szabályainak megismerése sem képzelhető el másképp, csak úgy, hogy valamilyen módon bemutatjuk (szemléltetjük) azok alkalmazását. Erre nem csupán a foglalkozásvezető rögtönzései felelnek meg, hanem például magnetofonra rögzített különféle előadás-, beszéd- és riportrészletek is. A szónoki, előadói magatartás, valamint a szóbeli és a nonverbális kifejezőeszközök együttes alkalmazásának szemléltetésére kiváló eszköz a *mozgófilm és a videomagnó*.

Eredményesen használható fel néhány idevágó *oktatófilm*. Így például a Szólók ... szólok ... című, amely a szónoki beszéd legfontosabb követelményeit foglalja össze. Az *Ábécé* című rövidfilm az előadásra történő felkészülés módszereit mutatja be. *A vitavezetés abécéje* című oktatófilm jó segédlet a vitavezető feladatának megbeszéléséhez. *A magyar beszédhangok* című film a beszédtechnika alapjainak, a helyes hangadás szabályainak szemléltetéséhez nyújthat segítséget. A szóbeli és a nem szóbeli kifejezőeszközök, valamint az előadói magatartás témakörénél jól hasznosítható a *Beszédművészet a mindennapokban* és a *Lámpaláz* című kisfilm. Igen hasznos és eredményes lenne, ha mindezeket a valóságos életből vett példák, különféle közéleti beszédszituációk és megszólaltatási formák videóra felvett részleteinek bemutatásával tudnánk kiegészíteni, életszerűvé, gyakorlatiassá tenni.

Az igazán eredményességre törekvő retorikai oktatást végigkíséri a *készségfejlesztő gyakorlás*, amelynek különféle módszereit, fajtáit alkalmazhatjuk. A speciális retorikai tanfolyamon külön beszédtechnikai gyakorlatokat kell végeznünk. Így

például légzéstechnikai, hangképző, artikulációs és ritmusgyakorlatokat iktathatunk be. Ezeknek kialakult eszközei és módszerei vannak. Lásd: *Fischer Sándor: A beszéd művészete,* továbbá *Montágh Imre: Tiszta beszéd* című könyvét. Lehet akár a foglalkozások „bemelegítő" szakaszaként alkalmazni ezeket a gyakorlatokat. Belefogni azonban csak a hosszabb időtartamú, speciális retorikai tanfolyamokon érdemes, mert ezeknek a keretében van mód rendszeres és következetes alkalmazásukra. Ami viszont semmiképpen sem maradhat el, még a rövidebb időtartamú, más tanfolyamba ékelt retorika-foglalkozások esetében sem, az a résztvevők minél gyakrabban történő megszólaltatása.

A retorikai képességek tudatos fejlesztése elképzelhetetlen anélkül, hogy a *hallgatók megismerjék önmagukat,* közelebbről véve *retorikai önképüket.* Mindehhez kitűnő eszközül szolgál a magnetofon, de még inkább a videoberendezés. Mindkettő nélkülözhetetlen segédeszköze a beszédkészség és egyéni előadásmód fejlesztésének. Segítségükkel a hallgató mintegy kívülről hallja, illetve a videomagnetofon esetében látja is magát, beszédprodukciójának erényeit és hibáit. Az egyszerű hangfelvétel, a hagyományos magnetofon főleg a kiejtés, hangsúlyozás, beszédtempó, hanglejtés, szünet és a metakommunikációs eszközök alkalmazásának elemzésére alkalmas. Az élőszóval történő gondolatközlés azonban nem csupán hanggal történik, hanem a beszédet, a gondolatközlést jelentős gesztikulálás, kifejező arcjáték és tekintet kíséri. A közönség, a hallgatóság *a beszélő egész személyiségét* észleli, nem csak a hangját. Ezeket a hagyományos magnetofon nem képes rögzíteni. A videomagnetofon viszont igen. Ezért a „videomagnó" ma már a korszerű szónokképzés nélkülözhetetlen eszköze.

★★★

Remélem, hogy egyértelműen sikerült bizonyítanom, hogy a közéleti beszéd- és magatartáskultúra fejlesztése érdekében szükség van a párttisztség-

viselők és propagandisták széles körének retorikai képzésére. A képzés feltételei a megyei oktatási igazgatóságok tanfolyami kereteibe illesztve differenciáltan megteremthetők. Jó lenne a tisztségviselők és propagandisták *tömeges* képzését biztosítani, ez azonban egyik napról a másikra lehetetlen. Megoldható viszont, hogy az Oktatási Igazgatóságon szervezett vezetőképző és továbbképző tanfolyamok programjába beiktassuk a retorikát. A legeredményesebb azonban speciális, hosszabb időtartamú retorikai tanfolyamok szervezése. Ma mind a kettőre egyaránt szükség van. *Bízzunk abban, hogy évek múlva ennek a képzésnek köszönhetően is közéletünk, politikai oktatásunk élénkebbé, kulturáltabbá és hatékonyabbá válik.*

SZABADOS LAJOS

AZ OKTATÁSI MÓDSZEREK FEJLESZTÉSE

A politikai oktatás és képzés, valamint a továbbképzés hatékonysága sok — egymással összefüggő — tényező függvénye. Hatással van rá a politikai és társadalmi környezet, a propagandista személyisége, az oktatás és képzés tartalma, a propagandista és a hallgatók munkakapcsolata, a hallgatók tanulási tevékenysége, a politikai oktatás módszerei stb. Ezek közül *a hatékonyságot befolyásoló tényezők közül most az oktatási módszerek alkalmazásának helyzetét és a továbbfejlesztés lehetőségeit vizsgáljuk meg.* A módszerek korszerűsítése *nem feltétlenül új módszerek* bevezetését jelenti, hanem a már ismertek célszerűbb alkalmazását.

A módszertani kultúráról

„A propagandisták felkészültsége és munkájuk hatékonysága" című kutatás részeként az MSZMP KB Politikai Főiskola Pedagógiai Tanszéke megvizsgálta *a pártpropagandisták pedagógiai kultúrájának* legjellemzőbb sajátosságait. Az interjúkból az derült ki, hogy a propagandisták nagy része pedagógiai, módszertani szempontból ösztönösen tevékenykedik, főleg saját tapasztalataira támaszkodik, olykor pedig egykori tanárainak módszereit igyekszik átvenni. Ebből az következik, hogy az oktatási módszerek kiválasztásában — a kiválasztást meghatározó nagyon sok tényező közül — elsődleges szerepe van a propagandista személyiségének, felkészültségének. Ez eredményezi azt, hogy a leggyakrabban alkalmazott oktatási módszer az előadás, ezt követi a konzultáció és a vita.

Heves megyében 1984-ben hasonló jellegű felmérést végeztünk, amelynek tapasztalatai zömében megegyeznek az előbb leírtakkal. Az országos

és a megyei vizsgálatok eredményei és az utóbbi tíz évben megjelent módszertani jellegű publikációk is sürgetően megkövetelik az oktatási módszerek korszerűsítését, a komplex módszerek gyakoribb alkalmazását.

A módszerek csoportosítása

E korszerűsítés egyik lehetőségét abban látjuk, ha az oktatásban nem a tanári tevékenység dominál, hanem *a hallgatói tevékenység* kerül a középpontba.

Ismeretes az oktatási módszereknek az a felosztása, melynek alapja az, hogy kinek a munkáján alapul a pedagógiai eljárás. E szerint az oktatási módszerek első csoportjába tartoznak azok az eljárások, amelyek a propagandista munkáján alapulnak, a másodikba azok, amelyek a propagandista és a hallgatók közös munkáján, a harmadikba pedig azok, amelyek a hallgatók önálló munkáján alapulnak.

A propagandista munkáján alapuló módszerek közé tartozik az ismeretek folyamatos szóbeli közlése az úgynevezett *közlő módszerek:* az előadás, a magyarázat, az elbeszélés, a leírás, valamint a szemléltetés vagy bemutatás. A propagandista és a hallgatók együttes munkáján alapuló módszerek csoportjába tartoznak az úgynevezett *megbeszéléses módszerek:* a beszélgetés, a vita, a konzultáció, a szeminárium, valamint az úgynevezett *szimulációs módszerek:* az ismétlés, a gyakorlás, az ellenőrzés és értékelés. A hallgatók önálló munkáján alapuló módszerek: a megfigyelés, a gyakorlati munka, a kiselőadás, az önálló szövegelemzés és tanulás, a feladatlapok és programok önálló használata.

Ezt a csoportosítást a következőképpen vázolhatjuk fel:

Módszerek, amelyek

❶ *A propagandista munkáján alapulnak:*
— közlő módszerek; szemléltetés.

❷ *Az együttes munkán alapulnak:*
— megbeszéléses módszerek;
— ismétlés, gyakorlás;
— ellenőrzés és értékelés.
❸ *A hallgatók önálló munkáján alapulnak:*
— megfigyelés,
— gyakorlás,
— szövegelemzés,
— feladatok megoldása.

Ha ezeket a módszercsoportokat a tevékenység alapján vizsgáljuk, akkor a következőket állapíthatjuk meg:

Az első módszercsoportban a foglalkozásokra való felkészülésben és magán a foglalkozáson is a propagandista tevékenysége dominál, a hallgató „csak" befogadó. A második módszercsoport esetén a propagandistának és a hallgatónak is fel kell készülnie a foglalkozásra. Itt a hallgatói tevékenység már nagyobb fokú. A harmadik módszercsoport alkalmazásakor a tevékenység a hallgatóé, a propagandista a hallgatói tevékenységet irányítja, vezérli.

Az előbb említett felmérések eredményei szerint napjainkban a propagandista munkáján alapuló módszercsoport a jellemző. Ezek a módszerek elsősorban tartalmi felkészülést igényelnek. Sokkal gondosabb és töprengőbb felkészülést igényel a második, de különösen a harmadik csoportba tartozó módszerek alkalmazása.

A hallgatók felkészültsége és a módszerek

A politikai oktatás során, kissé leegyszerűsítve fogalmazva, fejleszteni akarjuk hallgatóink személyiségét, gondolkodását. Ez pedig a leghatékonyabban saját tevékenységükön keresztül történhet. A propagandista munkáján alapuló módszerek túlsúlyára csak addig lenne szükség, amíg a propagandista és a hallgatók *együttesen* nem képesek az *ismeretszerzésre és az ismeretek alkalmazására.* Ha már képesek, akkor a második módszercsoport alkalmazása a célszerű. Ennek a módszercsoport-

nak az „uralmára" is csak addig lehet szükség, amíg a hallgatók alkalmassá nem válnak az *önálló* ismeretszerzésre és a megszerzett ismeretek önálló alkalmazására. Ha erre alkalmassá váltak, akkor a harmadik módszercsoportot kell inkább alkalmaznunk.

Összegezve tehát: a propagandista munkáján alapuló módszerek egyik funkciója, hogy alkalmassá tegye a hallgatókat az együttes tevékenységre. A propagandista és a hallgatók közös munkáján alapuló módszereknek pedig az is a feladata, hogy alkalmassá tegye a hallgatókat az oktatási folyamat két összetett fázisának teljesítésére: az önálló ismeretszerzésre és az alkalmazásra.

Új arányok

Véleményem szerint az arányokon változtatni szükséges. A propagandistáknak és az őket képzőknek, továbbképzőknek foglalkozásaikra módszertanilag is fel kell készülniük. Egyre több olyan helyzetet kell teremteni, ahol a hallgató együttműködik a propagandistával, és önálló ismeretszerzésre kell buzdítani a hallgatókat. Ezt a szemléletet érvényesíteni kell a hallgatók és a propagandisták munkájának értékelésében. Ha a módszereket megváltoztatjuk, akkor egyúttal az oktatás módszereit is korszerűsítettük.

Ezt *társadalmi és politikai fejlődésünk* is megköveteli. A különböző szintű és formájú politikai oktatásban is biztosítanunk kell a közéletiségre nevelést, fel kell készítenünk az arra alkalmasakat a párttagságra, másokat a vezetői funkciók betöltésére, alkalmassá kell tenni hallgatóinkat a demokratizmussal való élni tudásra. A társadalmi, a politikai és a gazdasági élet egyaránt igényli az emberek aktivitását. Az erre való felkészüléshez a pártoktatásban változatos tevékenységformákat, „gyakorlóterepet" biztosíthatunk.

A módszertani változás és a szemléletváltozás

Az előbbiekből következik, hogy változtatásra, korszerűsítésre nem csak az oktatási módszerekben van szükség. Véleményem szerint ilyen szempontból is érdemes lenne a következőket végiggondolni: A politikai oktatás és képzés, valamint a továbbképzés tartalma mennyiségileg és minőségileg alkalmas-e az ilyen jellegű feldolgozásra? Megfelelőek-e az ilyen követelmények teljesítésére a jelenlegi szervezeti kereteink, formáink? Elérhető-e, hogy a propagandisták ne csak tartalmilag készüljenek fel a foglalkozásokra?

A felsorolást tovább lehetne folytatni. Remélem, hogy sikerült felvillantani olyan korszerűsítési lehetőségeket, amelyek segíthetik a politikai oktatással, képzéssel és továbbképzéssel szemben támasztott követelmények teljesítését. Természetesen mindehhez arra van szükség, hogy a pártoktatásban is áttérjünk a minőségi szempontok következetes érvényesítésére.

Testvérlapjaink

Folytatjuk a Propagandista testvérfolyóiratainak bemutatását

POLITICSESZKA PROSZVETA

A *Bolgár Kommunista Párt* folyóiratát 1965-ben alapították, havonta egyszer jelenik meg. Szerkezetét az állandó rovatok határozzák meg.

A fejlett szocialista társadalom építésének időszerű kérdései rovatban a gazdasági építőmunka tapasztalatainak elemzése mellett az egyén és a társadalom viszonyával, az egyén és a társadalom szükségleteinek összehangolásával, a társadalmi jólét emelésével kapcsolatos kérdéseket elemző publikációk kapnak helyet. *A pártoktatás és továbbképzés módszertani tapasztalatai* rovatban a legfontosabb párt- és állami határozatok feldolgozására vonatkozó útmutatók jelennek meg. Így például a gazdaság és a társadalomfejlesztés irányaival, a szociálpolitikai intézkedésekkel, az oktatásra és a művelődéspolitikára vonatkozó határozatokkal kapcsolatos módszertani tájékoztatók.

A folyóirat állandó rovata *Az ifjúság kommunista nevelésének kérdései* című, amelyben a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelést, a tudományos alapú marxista világnézet kialakításának kérdéseit, az erkölcsi értékeknek és eszményeknek a felnövekvő nemzedék szocialista tartalmú nevelésében játszott szerepét elemző cikkek kapnak helyet.

A fontosabb *évfordulókról* való megemlékezések sorában kapott helyet a többi között a lipcsei

per és Georgi Dimitrov történelmi jelentőségű tételeinek felidézése.

A folyóirat tartalmának szerves részét képezi *a nemzetközi kérdésekkel és az ideológiai harc tapasztalataival* foglalkozó állandó rovat, amelyből az USA Nyugat-Európa ellen irányuló kulturális expanzióját elemző publikáció érdemel különös figyelmet. Ugyancsak több oldalról — társadalmi, gazdasági, politikai nézőpontból — elemzi a folyóirat korunk kapitalizmusának kérdéseit, természetesen a pártoktatásban és a propagandamunkában való gyakorlati hasznosítás szempontjainak figyelembevételével.

A politikai propagandamunka gyakorlati tapasztalatai rovatban a többi között a propagandista kabinetek munkájának bemutatásáról, a kommunista nevelés komplexitása szükségességéről szóló írások, a propagandista munkát közelebbről bemutató kerekasztal-beszélgetések kapnak helyet.

Az állandó rovatokon kívül természetesen ez a folyóirat is közöl egy-egy kiemelkedő bel-, illetve külpolitikai eseményhez kapcsolódó vezetői megnyilatkozást, elemzést. Ismerteti azokat a legfontosabb párt- és állami határozatokat, amelyek megvalósításával kapcsolatban a tömegek mozgósítása különösen fontos feladatot ró a propagandistákra.

IDEOLOGIA I POLITYKA

A *Lengyel Egyesült Munkáspárt* Központi Bizottsága Ideológiai Osztályának gondozásában, havonta egy alkalommal megjelenő folyóirat. Az ideológiai munka és a pártoktatás elméleti és gyakorlati-módszertani kérdéseivel foglalkozik.

Szerkezete rugalmas, az általános címet viselő állandó rovatokon belül megjelenő publikációk *a fontos, időszerű kérdésekhez való* tartalmi *igazodást* tükrözik. A folyóiratban kiemelt helyen találkozunk a legfontosabb párt- és állami határozatokkal — ezek *teljes terjedelemben* jelennek meg

— valamint a legfelsőbb szintű párt- és állami vezetőknek a fontos bel- és külpolitikai eseményekről szóló nyilatkozataival. A folyóirat közölte például a LEMP KB és az Egyesült Parasztpárt Nemzeti Bizottságának közös határozatát a falu és a mezőgazdaság fejlesztéséről, az ország élelmiszer-önellátási szintje elérése érdekében elvégzendő közös feladatokról. Fontos publikáció volt Wojciech Jaruzelski hadseregtábornoknak, a LEMP KB első titkárának a Nemzeti Újjászületés Hazafias Frontja I. kongresszusán, 1983. május 7-én elmondott beszéde is.

Nem állandó rovatba illesztett, ám időszerűsége, politikai jelentősége miatt érdemes megemlíteni azt a cikket, amely az *1983—1985. időszak* legfontosabb *társadalompolitikai feladatait és problémáit* elemezte, egy másik írás a lengyel politikai emigrációnak a Lengyel Népköztársaság elleni tevékenységét leplezte le.

A konzultációk, javaslatok rovatban a *szocializmus építésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések, a marxista filozófia alaptételei* értelmezésének, a lenini káderpolitikai normák pártéletben való megvalósításának, vagy az *újjászervezett szakszervezetek* működésének első tapasztalatait, továbbá a *KGST-tagországokkal* való gazdasági együttműködés kérdéseit elemző cikkek egyaránt fellelhetők. Ugyanebben a rovatban figyelmet érdemelnek a lengyel állam és a katolikus egyház viszonyának alakulását elemző írások is, amelyek egészen az 1944—1947-es időszaktól mutatják be ezt a témát.

A *vitarovatban* igen lényegesek a politikai pluralizmus megítéléséről, a szocializmusról, a kispolgári magatartásról, a társadalmi igazságosság és a gazdasági realitások összefüggéseiről szóló *cikkek, kerekasztal-beszélgetések.*

A *nemzetközi szemlerovat* ugyancsak változatos képet mutat. A folyóirat 1983. 2. száma közölte például Lakos Sándornak, a Pártélet felelős szerkesztőjének cikkét „A Magyar Népköztársaság politikai rendszerének fejlődése" címmel. Figyelemre méltóak voltak például az USA és Nyugat-

Európa közötti viszonyt, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság társadalom- és gazdaságfejlesztési programját bemutató, elemző cikkek is.

A folyóirat — mindezeken túl — a nemzetközi és a lengyel munkásmozgalom történetét ismertető, továbbá a pártoktatási módszertani útmutatást nyújtó cikkekkel, recenziókkal és bibliográfiával egészül ki.

STOKESNÉ KALMÁR ANNAMÁRIA

BEMUTATJUK RÉZ MIKLÓSNÉT ÉS BORBÉLY JÁNOST

Réz Miklósné *a Kossuth Könyvkiadó egyik főszerkesztő-helyettese.*

Így kezdi a beszélgetést: történész vagyok és szeretem a szakmámat, a hivatásomat. Természetesen sok a gondom is. Szerkesztői, oktatói munkám alkalmankénti sikerei viszont átlendítenek a legnehezebb helyzeteken is. Szerencsés a természetem: szeretek emberekkel foglalkozni, kapcsolatot teremteni velük, vitatkozni; jólesik megbeszélni a régi és új problémákat. A történelmi témák erre számos alkalmat kínálnak. Talán ezért érzem olyan jól magam propagandistaként.

Rendkívül fontosnak tartom a történetiség érvényesítését a gondolkodásban. A magyar nyelvben a *történelem* és a *történetiség* fogalmak hasonló hangzása megtévesztő, de egyben meg is könnyíti a propagandista munkáját. Milyen érzékletes, ahogyan megszületnek, fejlődnek és megszűnnek a dolgok, melyeket tehát csakis a maguk történetiségében tudunk igazán megismerni. Ezt a megközelítést azonban leegyszerűsítő módon nagyon sokan kizárólag a történelemre szűkítik. Ez nagy hiba. Harcolnunk kell ellene, bizonyítani, hogy a *történetiség szemléletmód*, és ezt figyelembe véve kell mindent vizsgálnunk. A történetiség elvét életünk hétköznapi dolgaiban is sok haszonnal tudjuk alkalmazni.

Esti egyetemen tanítok. Tárgyam a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom története. Nagyon szeretem a hallgatóimat. Ez a szeretet nem aka-

dályoz meg azonban abban, hogy ne nézzem őket kritikus szemmel. Szerencsére az érdeklődésükkel nincs baj. Egyébként is, széles körben megnőtt a történelem iránti érdeklődés a társadalom csaknem minden rétegében. Ezt bizonyítja a többi között például Hollós Ervin és Lajtai Vera Köztársaság tér 1956 című könyvének sikere. Ennek a műnek, ha jól emlékszem, eddigi öt vagy hat kiadása meghaladta a 250 ezer példányt. Igazi jó értelemben vett kíváncsiságot elégített ki ez a könyv és egyben nagyon jól politizál. Hogy egy másik példát is említsek. A Népszerű Történelem sorozat keretében már több mint száz könyvet adott ki a Kossuth Könyvkiadó. Nemcsak jól időzített kiadás volt Bertényi Iván A magyar korona története című műve — a koronázási ékszerek hazahozatalához kötődött —, hanem színvonalas marxista szakmai munka is. Kétszázezer példányban jelent meg. Ezek a számok tömegigényt mutatnak. Vagy mivel magyarázható, hogy röviddel megjelenésük után már nem lehet történelmi folyóiratot kapni az újságárusoknál, mert azokat napok alatt elkapkodják? Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy a helyes kiadói politika csak fokozza ezt az „étvágyat". Vagyis a jó könyvkiadó propagandista is. Fel kell ismernie az olvasók igényeit, változó érdeklődésüket, de helyesen teszi, ha azok elé is siet. Mint ahogy mi tettük az 1956-os ellenforradalom és az azt követő kibontakozási időszak bemutatásával az elmúlt években. Az embereket ugyanis rendkívüli módon érdekli a múltjuk, *tapasztalatot akarnak meríteni* abból.

A történelem iránti megnövekedett érdeklődés nem választható el a *szocializmusra vonatkozó érdeklődéstől.* Soha nem tapasztaltam olyan kíváncsiságot e téren, mint ma. Valóságos vákuum érzékelhető. És nem csak nálunk. A szovjet vezetők beszédei, írásai is ezt jelzik. A Konsztantyin Csernyenko és Mihail Gorbacsov beszédeit tartalmazó könyv — *A fejlett szocializmusért* — a közelmúltban jelent meg a Kossuth Könyvkiadónál. Ebből megismerhető, hogy a Szovjetunióban hol tartanak a szocializmus építésében, mit tesznek tö-

kéletesítése érdekében. De az új, a nem hivatásos kiadók növekvő száma is mutatja, hogy konjunktúra van ma nálunk az időszerű könyvek kiadása terén.

Említettem már, hogy kritizálom is a hallgatóimat. Elsősorban azért, mert egy részük felületes, tudásuk hézagos. Bár talán nem nekik kellene ezért szemrehányást tenni. Nagy hiba volt ugyanis néhány éve eltörölni a történelmi érettségit. Ezt nemrég ugyan visszaállítottuk, de a „szünet" káros hatását még sokáig érezzük. De tovább megyek. Erősen problematikusnak tartom az iskolai történelemoktatást, éppen a történeti és a dialektikus szemlélet gyengesége miatt. A „felkészítés" hiányai magyarázzák a felnőttek körében a kétségkívül meglevő bizonytalanságot, a felszínes jelenségek alapján való ítéletet.

Az is igaz, hogy még nem tüntettünk el minden „fehér foltot" a történelmünkből. Nagyon sok még az adósságunk. Be kell látnunk, nem volt — sajnos — eredménytelen a korábbi vulgáris, egysíkú, leegyszerűsítő propagandánk sem. Jól emlékszem arra, hogy például a magyar szociáldemokráciáról milyen egyoldalú és hiányos értékelés készült. Ilyen körülmények között vajon honnan ismerték volna meg a korábbi érdeklődők a valóságos helyzetet? Ezek az okok mind közrejátszanak hallgatóink mai ismeretei kialakulásában. Én ezért tartom szépnek, érdekesnek a propagandamunkámat.

Az árnyalt történelemképet a pártoktatásban is rendkívül fontosnak kell tartanunk. A munkásmozgalom legjobb hagyományaiból tanultuk meg, hogy nem visszamondani kell a megtanult leckét, hanem azt *elsajátítani*. Ez pedig kizárólag a *problémák megoldásán keresztül* sikerülhet. Ezért van aztán az, hogy módfelett örülök, ha hallgatóim olyasmit kérdeznek, amire nincs kész válaszom. Így kerültem közel például a *párthatározatok gyűjteményéhez* is — nagyon hasznos sorozat, ajánlom minden propagandistának —, mert elemez, okokat tár fel, összefüggésekre világít rá, segít az eligazodásban. Ezek tények, meggyőzően

lehet rájuk hivatkozni, s mindig jó érveknek bizonyulnak a szemináriumon.

Tehát ilyen hatása is van a propagandának. Előfordulhat az is, hogy egy-egy kérdésre nem tudunk válaszolni. Nyilván nem könnyű az ilyen helyzet, de vállalni kell. Csak becsapni nem szabad senkit, vagy a jól értesültet adva „sejtetni", hogy „én erről most még nem beszélhetek". Ez a magatartás nem méltó a magyar párt nyílt politikájához.

(Fö)

★★★

Borbély János, *a dunavecsei Vikár Béla Könyvtár igazgatója* nem tudhat magáénak pedagógus ősöket. A napszámosok nyomorából menekülő szülei ipari munkásokként biztosították a család megélhetését. Mégis, eszmélése első pillanataitól vonzódott a pedagógusi hivatáshoz.

Dunavecsén született, majd családjával Kispest-Vekerletelepre költözött. A munkáskörzet iskolájában szerezte alsó fokú bizonyítványait. Édesapja betegsége és leszázalékolása miatt került haza ismét 1939-ben. Jó szándékú rokonok és ismerősök támogatásával végezte el a nagykőrösi tanítóképzőt 1944-ben. A következő évben belépett a kommunista pártba. Mint haladó gondolkodású fiatal pedagógus a demokratikus vecsei iskola egyik *alapítója* volt. Később megbízást kapott, hogy a községhez tartozó Fehéregyháza-pusztán szervezze újra az oktatást.

Itt bontakoztathatta ki igazán *néptanítói tehetségét*. A tanyai emberek orvosa, ügyvédje, bírója és „papja" volt egy személyben. Nehéz szívvel búcsúzott a tanyaközpont iskolájától, amikor pártmegbízatásként a dunatetétleni általános iskola igazgatását bízták rá. Itt, az egykori béresekből és uradalmi cselédekből álló faluközösséggel együtt két iskolát is épített. A délelőtti és délutáni oktató-nevelő munka után, tőle, az esti oktatás irányítójától sok felnőtt is megtanulta a betűvetés tudományát.

1955-ben hazahívta a szülőfalu. Kérték, legyen az újonnan alakult járási könyvtár igazgatója.

— A népkönyvtári központ útmutatásai alapján egy nyirkos, romos házban kezdtük a munkát — emlékezik. Feladatunk volt a könyvek nyilvántartásbavétele, az olvasóközönség újraszervezése, valamint a szolgáltatások színvonalának fejlesztése. A könyvtárosi munka abban az időben még egybeolvadt a népművelőivel — mondja.

— A nagyközség és a járás településeinek kulturális ellátása mellett a legszebb, legemlékezetesebb akciónk a *külterületi ismeretterjesztés* volt. Művelődési autónkkal hetente többször felkerestük a tanyaközpontokat. Mikla, Bodog-puszta, Nagykút, Járáshalom ma már csak gazdasági major. Akkor százak éltek ott, kultúrára szomjas tanyasi lakosok. Komplex programjaink voltak: ismeretterjesztő előadás, majd könyvcsere, végül játékfilmvetítés.

A néptanító — aki járási TIT-, illetve szakszervezeti titkár is volt — ma a nagyközség pártalapszervezetének titkára. Munkás életének tapasztalatait így summázza:

— Tevékenységem lényege ugyanaz, mint 1945-ben volt. Sok irányzatot, újítást megértem már a pályán, de én ma is, mint mindig, a párttal való szoros kapcsolatot, politikájának képviseletét tartom a legfontosabbnak. Én erre tettem hitet.

FARKAS P. JÓZSEF

KÉPALÁÍRÁSOK:

1
Kongresszusi Központ (Budapest)
Lakó- és Kommunális Épületeket Tervező Vállalat
Építész: Finta József

2
Művelődési Ház (Sárospatak)
Városépítési és Tervező Intézet
Építész: Makovecz Imre

3
Somogyi Könyvtár (Szeged)
Budapesti Városépítési Tervező Vállalat
Építész: Pomsák János–Péterfia Borbála

4
Páva utcai lakóegyüttes (Győr)
Észak-dunántúli Tervező Vállalat
Építész: Jurcsik Károly

5
Miskolci Megyei Kórház, Gyermekgyógyászati Pavilon
Észak-magyarországi Tervező Vállalat
Építész: Noll Tamás

6
Almássy téri Szabadidő Központ (Budapest)
Lakó- és Kommunális Épületeket Tervező Vállalat
Építész: Straub Éva – Jakab Zoltán

7
Muzsikaház (Fertőd)
Győr-Sopron Megyei Tervező Vállalat
Építész: Varga István

8
Művelődési Ház (Jászkisér)
Építész: Makovecz Imre

9
Pihenő és Oktatási épület (Badacsonytomaj)
Általános Épülettervező Vállalat
Építész: Turáni Gábor

10
Kiskunsági Nemzeti Park központi épülete (Kecskemét)
Bács-Kiskun megyei Tervező Vállalat
Építész: Farkas Gábor

6,—Ft

E SZÁMUNK SZERZŐI

PINTÉR DEZSŐ újságíró, a Magyar Hírlap rovatvezetője

HORVÁTH KÁLMÁN újságíró, a Népszabadság Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megyei tudósítója

MAROS DÉNES újságíró, a Népszabadság helyettes rovatvezetője

SAFRÁN ISTVÁN újságíró, a Népszabadság Baranya, Somogy, Tolna megyei tudósítója

PAPP GÁBOR újságíró, a Népszabadság munkatársa

KNOPP ANDRÁS, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának helyettes vezetője

CSIBA TIBOR, a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának főosztályvezetője

SIPOS PÉTER, a történelemtudomány kandidátusa, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének főmunkatársa

BÁNFALVINÉ KERTI MÁRIA, az MSZMP Budapesti Oktatási Igazgatóságának tanára

THÜRMER GYULA, az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa

MIKLÓS IMRE, az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bizottsága Gazdaságpolitikai Osztályának vezetője

VASS JÁNOS, az MSZMP Szabolcs-Szatmár megyei Bizottságának munkatársa

WOLFORD SÁNDOR, a Balatoni Úttörőváros vezetője

BALOGH ERNŐ, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának munkatársa

LOVÁSZI JÓZSEF, az MSZMP Csongrád megyei Bizottságának munkatársa

SZABADOS LAJOS, az MSZMP Heves megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának tanszéki csoportvezetője

STOKESNÉ KÁLMÁN ANNAMÁRIA, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának munkatársa

FARKAS P. JÓZSEF újságíró, a Petőfi Népe szerkesztőségének munkatársa